

ธรรมาสันน์ ตัศมกีร์ธรรม สัตตภันท์ในล้านนา

พระนคร ปญญาวิชโร, ดร. และคณะ

สนับสนุนโดย
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
ร่วมกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖

ธรรมาสันน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม สัตตภักตในล้ามนา

พระนคร ปญญาวชิโร (ปรังฤทธิ), ดร.
พระครูใบฎีกาทิพย์พนากรณ ชยาภินนุโท, ดร.
พระธิตัต ธิรภทโท (แจ้ใจ)
ผศ.ดร.ประทีป พิษทองหลาง
ดร. พิสิฐ คุตรสุโพธิ์
ดร. อาภากร ปญโญ
ดร. ติเรก อินจันทร์

สนับสนุนโดย
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
ร่วมกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖

ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม สัตตภณทัตในล้านนา

ISBN :

ผู้เขียน : พระนคร ปญญาวชิโร (ปรัญฤทธิ์), ดร.
 พระครูใบฎีกาพิทยพัฒนาภรณ์ ชยาภินนุโท, ดร.
 พระธีทัต ธีรภทโท (แจ้ใจ)
 ผศ.ดร.ประทีป พิษทองกลาง
 ดร. พิสิฐจุฑ์ โคตรสุโพธิ์
 ดร. อาภากร ปัญโญ
 ดร. ดิเรก อินจันทร์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๖๖
 จำนวนที่พิมพ์ : ๑๐๐ เล่ม
 จัดพิมพ์โดย : กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
 ร่วมกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖

พิมพ์ที่ :

ออกแบบปก : พระธีทัต ธีรภทโท (แจ้ใจ)
 และรูปเล่ม
 ภาพปกหน้า : พระประธานวัดหมูเป็ง จังหวัดลำพูน, ธรรมาสันวัดปงสนุกเหนือ
 จังหวัดลำปาง, ตู๋คัมภีร์ธรรมวัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง
 สัตตภณทัตมณฑลทุ่งแป้ง จังหวัดเชียงใหม่
 ภาพปกหลัง : ธรรมาสันวัดบ้านล้อง จังหวัดลำพูน

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คำนิยม

คำนำ

บทนำ

สารบัญ

คำนิยม

คำนำ

บทนำ

บทที่ ๑ ประวัติพัฒนาการ ความสำคัญ และคุณค่าของธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม
และสัตตภณทีในล้านนา ๑

๑.๑ พัฒนาการเครื่องสักการะบูชาในพระพุทธศาสนา ๒

๑.๒ พัฒนาการธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณทีในล้านนา ๒๐

๑.๓ ความนิยมในการสร้างธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณทีในล้านนา ๒๓

๑.๔ ความสำคัญและคุณค่าของธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม ๒๕

และสัตตภณทีในล้านนา

บทที่ ๒ โครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่างและลวดลายของธรรมาสน์ ๓๓

บทที่ ๓ โครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่างและลวดลายของตู๋คัมภีร์ธรรม ๖๒

บทที่ ๔ โครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่างและลวดลายของสัตตภณที ๘๓

บทที่ ๕ บันทึกการสร้างธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม สัตตภณที ๑๒๐

บทส่งท้าย ๑๓๔

บรรณานุกรม ๑๓๘

ประวัติผู้เขียน ๑๔๑

๑.

ประวัติพัฒนาการ ความสำคัญ
และคุณค่าของธรรมาสัน
ตู๋คัมภีร์ธรรม
และสัตตภัณฑ์ในล้านนา

๑.

ประวัติพัฒนาการ ความสำคัญ และคุณค่า ของธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์ในล้านนา

ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์เป็นเครื่องสักการะที่สำคัญในพระพุทธศาสนาล้านนา สร้างสรรค์ขึ้นด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างอย่างวิจิตรสวยงามเพื่อใช้ประโยชน์ในการนึ่งเทศนาธรรม การเก็บรักษา คัมภีร์ใบลาน และการจุดไฟให้แสงสว่างในพิธีกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดความเคารพศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างสุดซึ้ง ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการจัดเก็บรักษาคัมภีร์ธรรม และทำให้การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นแบบแผนที่ดีงาม โดยเครื่องสักการะประเภทธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์ มีประวัติพัฒนาการ ความสำคัญ และคุณค่า ดังนี้

๑.๑ พัฒนาการเครื่องสักการบูชาในพระพุทธศาสนา

ความเลื่อมใสศรัทธาเป็นแรงจูงใจแรกเริ่มให้เกิดการปฏิบัติด้วยการเคารพสักการบูชาในรูปแบบต่างๆ ดังพบในจาริตโบราณมีการบูชาธรรมชาติ ป่าไม้ เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการพลีกรรมที่มีเครื่องสักการะประเภทต่างๆ ทั้งดอกไม้อาหาร สิ่งของค่า เพื่อแสดงถึงความเชื่อศรัทธา ความเคารพ สดุดี ชาบซึ่งระลึกถึงคุณในสิ่งนั้นๆ อย่างสนิทใจ ภายหลังมีการสร้างเครื่องสักการะให้มีขนาดใหญ่ คงทนแข็งแรง ประณีตสวยงาม และสามารถใช้อย่างประโยชน์ตามต้องการได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้การบูชาในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาถึงปัจจุบันมีรูปแบบการบูชาที่หลากหลาย ทั้งการแสดงออกด้วยการถวายเครื่องสักการะต่างๆ เช่น ประเภทของหอม ประเภทแสงสว่าง ประเภทอาหารน้ำดื่ม การสร้างเสนาสนะและศาสนวัตถุเพื่อแสดงความเคารพนอบน้อมระลึกถึงของคุณพระรัตนตรัย การบูชาตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เน้นการบูชาต่อคนหรือสิ่งที่ควรสักการะถือเป็นมงคลสูงสุด โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท^๑ ดังนี้

ประเภทที่ ๑ บุคคลที่ควรได้รับการสักการบูชา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก กษัตริย์ บิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น

ประเภทที่ ๒ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

ประเภทที่ ๓ สิ่งของที่เกี่ยวเนื่องด้วยบุคคลที่ควรได้รับการสักการบูชาและพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธรูป สถูป เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สิ่งเวชนียสถาน ๔ ตำบล เป็นต้น

^๑ อดิศักดิ์ ละครเขต, การศึกษาวิเคราะห์อานิสงส์การบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท, วารสารธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๒๓.

จึงวางไว้ในมือพร้อมกับถาดนั้นแหละ ไหว้แล้วกล่าวว่า มโนรชของดิฉันสำเร็จแล้วฉันใด ขอมโนรชแม่ของท่านก็จงสำเร็จ ฉันนั้นเทอญ แล้วก็กลับไป...”^๑

การถวายข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาจัดเป็นอามิสบูชาอันเลิศรส และมีนัยการสักการบูชาด้วยการบวงสรวงอันชวนให้เกิดความสำเร็จตั้งปณิธานที่ปรารถนา นอกจากนี้ยังพบการสักการบูชาด้วยอามิสบูชาที่เป็นผลสืบเนื่องให้เกิดการปฏิบัติบูชาหรือธรรมบูชาของมหาอุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนา ในขณะที่พระพุทธรูปท่านี้อยู่คงต้นราชายตนะ ดังราชายตนะถาณะว่า

“...ต่อมาตปัสสะและภัลลิกะได้ถือข้าวตุงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควรกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดทรงรับข้าวตุงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้ง ซึ่งจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนานแก่ข้าพระองค์ทั้งสองเถิด” พระผู้มีพระภาคทรงรับข้าวตุงและข้าวตูก่อนปรุงด้วยน้ำผึ้งด้วยบาตรศิลาใหม่เอี่ยมแล้วเสวย ต่อมาตปัสสะและภัลลิกะได้กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ตปัสสะและภัลลิกะนั้น ได้เป็นเทววาจิกอุบาสก (ผู้กล่าววาจาถึงรัตนะ ๒ ว่าเป็นสรณะ) เป็นพวกแรกในโลกแล...”^๒

การถวายข้าวสัตตตุงและสัตตูก่อนของตปัสสะอุบาสกกับนายภัลลิกะอุบาสก เป็นพ่อค้าคู่แรกที่ถวายเครื่องสักการะประเภทอาหารบูชาแก่พระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกหลังจากการตรัสรู้แล้ว จากนั้นเข้ารับสรณคมน์จากพระพุทธเจ้าเป็นอุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการบูชาด้วยอาหารอันเป็นของบริโภคนั้นจัดเป็นสิ่งแรกที่ถวายเพื่อให้พระองค์ได้บำรุงพระวรกายดำรงธาตุขันธ์ต่อไป ขณะเดียวกันความเลื่อมใสศรัทธาก็ได้นำมาสู่การรับสรณคมน์เป็นอุบาสกในพุทธศาสนา ทั้งนี้เครื่องสักการบูชาที่เป็นอามิส เช่น ดอกไม้ ของหอม เป็นต้น จัดเป็นจาริตที่มีมาก่อนพุทธศาสนาแล้ว โดยเป็นเครื่องสักการบูชาเทพเจ้าของเหล่าพราหมณ์ ภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น ทำให้จาริตการบูชาด้วยอามิสดังกล่าวนี้ที่ถูกนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา เพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อพระพุทธเจ้า

เมื่อครั้งพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสารได้สร้างวัดแห่งแรกในพุทธศาสนาที่วัดเวฬุวันวิหารถวายแด่พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกสำหรับเป็นที่พักอาศัยและปฏิบัติธรรม ครั้นต่อมาผู้มีจิตศรัทธาสรางวัดถวายเพิ่มขึ้น เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างวัดเชตวันมหาวิหาร หมอชีวกโกมารภัจส์สร้างวัดอัมพวันหรือชีวกัมพวัน นางวิสาขาสร้างบุพพาราม เป็นต้น โดยวัดเหล่านี้มีองค์ประกอบสำคัญวิหารหรือศาลาฟังธรรมพร้อมกับ

^๑ ม.ม. ไทย ๑๘/๓๒๘/๔๕๕-๔๕๖. (ฉบับมหามกุฏฯ)

^๒ วิ.ม. ไทย ๔/๖/๙-๑๐. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

เสนาสนะที่จำเป็นอื่นๆ ที่ก่อสร้างอย่างเรียบง่าย เช่น กุฏิ เวจจกุฏิ โรงฉัน โรงไฟ (โรงครัว) เป็นต้น เมื่อเหล่าพุทธศาสนิกชนประสงค์จะฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธรูปเจ้าก็เดินทางไปวัด โดยต่างถือเอาเครื่องสักการบูชาและสิ่งของไปถวายแด่พระพุทธรูปเจ้าพร้อมพระสาวก เช่น ดอกไม้ ของหอม ผ้า น้ำดื่ม เภสัช เป็นต้น ดังความตอนหนึ่งของอรรถกถาสวรรณสาม^๑ ระบุถึงบุตรเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองสาวัตถียินยอมบวชบวชมองเห็นมหาชนถือเอาของหอมและดอกไม้ไปสู่วัดเชตวันมหาวิหารเพื่อต้องการฟังพระธรรมเทศนา จึงคิดว่า “แม้ตัวเราก็จักไปกับพวกนั้นบ้าง” จึงเดินทางไปวัดเชตวันมหาวิหาร โดยมีคนใช้ถือของหอมและดอกไม้ติดตามไปด้วย เมื่อไปถึงแล้วได้ถวายผ้า เภสัช และน้ำดื่มแด่พระสงฆ์ พร้อมกับบูชาพระพุทธรูปเจ้าด้วยของหอมและดอกไม้ จากนั้นก็นั่งฟังพระธรรมเทศนาจนเกิดความเลื่อมใส การแสดงพระธรรมเทศนาแต่ละครั้งทำให้ผู้มีปัญญาบรรลุมรรคผลเป็นอริยบุคคลจำนวนมากตั้งแต่โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ หรือเกิดสัมมาทิฏฐิยึดถือเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะแล้วมุ่งศึกษาประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน เพื่อพัฒนาตนให้บรรลุมรรคผลนิพพานต่อไป ครั้นเมื่อวัดมีพระสงฆ์จำพรรษาและมีประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมทางพุทธศาสนามากขึ้น จึงทำให้มีการก่อสร้างสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้นตามความจำเป็นดังเช่นวัดเชตวันมหาวิหารที่พระพุทธรูปเจ้าประทับจำพรรษายาวนาน ๑๔ พรรษา มีพระสาวกจำพรรษา พระอาคันตุกะและประชาชนเวียนมาฟังพระธรรมเทศนา ประชุมสนทนาธรรม และรับพระกัมมัญฐานอย่างเนืองแน่นโดยตลอด ทำให้วัดต้องขยายพื้นที่และก่อสร้างอาคารสถานที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ พระคันธกุฎี กุฏิพระสาวก วิหาร ธรรมสภา เวจจกุฏิ โรงฉัน โรงไฟ รวมถึงสถานที่เดินจงกลมและเสนาสนะอื่นๆ จนเมื่อพระพุทธรูปเจ้าเจริญมั่งคั่งและแพร่หลายตามพื้นที่ต่างๆ ส่งผลให้มีการสร้างวัดหรืออารามตามพื้นที่เหล่านั้นจำนวนมาก

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในสมัยพุทธกาล พุทธศาสนิกชนมีการบูชาพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) อามิสบูชา คือการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ โดยการสร้างสรุคเสนาสนะหรือนำวัตถุสิ่งของเป็นเครื่องสักการบูชา เช่น ดอกไม้ของหอม เครื่องสักการะ เภสัช อาหาร ผ้า บาตร เป็นต้น ๒) ปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธรูปเจ้าเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมจนบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การรักษาศีล การถืออุปัชฌาย์ การเจริญสมณกัมมัญฐานและเจริญวิปัสสนากัมมัญฐาน

นอกจากนั้นพระไตรปิฎกยังปรากฏเรื่องราวการถวายอามิสบูชาในรูปแบบต่างๆ รวมถึงการกล่าวย้อนไปในอดีตชาติของพุทธสาวกที่เคยถวายอามิสบูชา และระบุถึงอานิสงส์ของการถวาย สักการะด้วยอามิสบูชาเป็นเหตุให้เข้าถึงวิมุตติความหลุดพ้นได้ดังต่อไปนี้

ปุပ္ผจิงโกภยิเยราปทาน^๒ ระบุว่าอดีตชาติของพระปุပ္ผจิงโกภยิเยระ เคยได้นำดอกอังกาบใส่ผอบบูชาพระพุทธรูปเจ้า เป็นเหตุให้บรรลุปุณนิมิต ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

^๑ ขุ.ชา.อ. ๖๓/๑๕๔. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๒ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๗๒/๑๒๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

ปาฏลีปผิยเถราปทาน^๑ ระบุว่าอดีตชาติของพระปาฏลีปผิยเถระ เคยได้นำดอกแฉฝอยที่ห่อใส่พกบูชาพระพุทธเจ้านามว่าติสสะ เป็นเหตุให้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

ติปทุมยเถราปทาน^๒ ระบุว่าอดีตชาติของพระติปทุมยเถระ เคยนำดอกบัวแดง ๓ ดอก ถวายบูชาพระพุทธเจ้านามว่าปทุมุตตระ โดยโยนขึ้นไปในอากาศ เป็นเหตุให้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

คันธมาลียเถราปทาน^๓ ระบุว่าอดีตชาติของพระคันธมาลียเถระ เคยทำสฐูปไม้หอมปกคลุมด้วยดอกมะลิ บูชาถวายแด่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ เป็นเหตุให้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

สปริวารียเถราปทาน^๔ ระบุว่าอดีตชาติของพระสปริวารียเถระ เคยทำแท่นบูชาด้วยไม้จันทน์ ถวายธูปและของหอมที่สมควรแก่พระสฐูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ เป็นเหตุบรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

อนุโลมทายกเถราปทาน^๕ ระบุว่าอดีตชาติของพระอนุโลมทายกเถระ เคยทำแท่นบูชาด้วยก้อนปูนขาวฉาบตกแต่งให้สวยงามถวายแด่ต้นโพธิ์ของพระพุทธเจ้านามว่าโณมทัสสี เป็นเหตุให้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

โมรหัตถียเถราปทาน^๖ ระบุว่าอดีตชาติของพระโมรหัตถียเถระ เคยได้เข้าเฝ้าสักการบูชาพระพุทธเจ้าแล้วได้ถวายพัดหางนกยูง เป็นเหตุบรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

กมุทมาลียเถราปทาน^๗ ระบุว่าอดีตชาติของพระกมุทมาลียเถระ เคยถือพวงดอกโกมุทไปโปรยลงเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ในขณะที่กำลังเสด็จดำเนินอยู่ที่ถนน เป็นเหตุบรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

เกสรุปผิยเถราปทาน^๘ ระบุว่าอดีตชาติของพระเกสรุปผิยเถระ เมื่อครั้งเป็นวิทยารออยู่ในป่าหิมพานต์ ได้ทูนดอกบุนนาค ๓ ดอก ไว้บนศีรษะแล้วบูชาพระพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภู เป็นเหตุให้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

นพิมาลียเถราปทาน^๙ ระบุว่าอดีตชาติพระนพิมาลียเถระ เคยนำพวงมาลัยดอกอ้อบูชาพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

^๑ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๘๐/๒๒๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๒ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๘๒/๒๒๓. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๓ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๘๗/๒๔๒. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๔ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๑๔๖/๓๐๔. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๕ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๑๔๘/๓๑๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๖ ขุ.อป. ไทย ๓๓/๔๒/๔๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๗ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๓๒๒/๔๘๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๘ ขุ.อป. ไทย ๓๒/๓๖๖/๕๔๔. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๙ ขุ.อป. ไทย ๓๓/๖๑/๑๑๗. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

สัตตอุปปลมาลิกาเถรียาปทาน^๑ ระบุว่าอดีตชาติของพระสัตตอุปปลมาลิกาเถรี เคยนำดอกกุบล ๗ ดอก บูชาพระญาณของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้บรรลุปุณนิมิต ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ในชาติปัจจุบัน

จากเนื้อหาในพระไตรปิฎกดังกล่าวแสดงให้เห็นได้ว่าการถวายอามิสบูชาด้วยเครื่องสักการะสิ่งของต่างๆ มีมาก่อนพุทธกาลแล้ว ทั้งอาหาร ดอกไม้ของหอม และสิ่งของที่ใช้ประโยชน์แล้วนำมาประพาดปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยชี้ให้เห็นความศรัทธาแล้วสรรหาสิ่งของต่างๆ มาถวายเป็นสักการะด้วยความเคารพ และผลที่ได้รับจากจิตอันประกอบด้วยกุศลเจตนาและการกระทำที่มีความเคารพนอบน้อม จนกลายเป็นจารีตการถวายเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยในยุคต่อมา

การสังฆสมบารมีด้วยการถวายทานย่อมเป็นเหตุเกิดอานิสงส์อันเนื่องต่อการปฏิบัติบูชา ดังปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรทรงตรัสกับพระอานนท์เรื่องสังฆเวณีสถาน ประกอบด้วยสถานที่ประสูติ (ชาติสถาน) ตรัสรู้ (อภิสมพุทธสถาน) แสดงปฐมเทศนา (ธัมมจักกัปปวัตตนสถาน) และปรินิพพาน (นิพพุตสถาน) เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีความศรัทธาควรไปสักการบูชา^๒ กระทั่งก่อนที่จะปรินิพพานยังตรัสกับพระอานนท์เรื่องการบูชาด้วยอามิสของเหล่าทวยเทพ และทรงกล่าวสรรเสริญว่าการปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาที่ประเสริฐยิ่ง ดังความว่า

“...อานนท์ ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จูรณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคต เพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นบถือ บูชานอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกหรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่กรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นบถือ บูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่กรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่’ อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล...”^๓

หลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพาน เหล่ามหาชนยังคงสักการบูชา นอบน้อมพระพุทธสรีระด้วยอามิสรูปแบบต่างๆ ดังพบการสักการะของเทวดาด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์^๔ แห่รอบพระพุทธสรีระ นอกจากนั้นเมื่อศึกษาสาวกประวัติของพระเถระในสมัย

^๑ ขุ.อป. ไทย ๓๓/๑๔๘/๓๗๗. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๒ ที.ม. ไทย ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๓ ที.ม. ไทย ๑๐/๑๔๘/๑๔๘. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๔ ที.ม. ไทย ๑๐/๒๒๘/๑๗๒. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

พุทธกาล ก็พบว่าพระสาวกบางรูปได้บำเพ็ญบารมีด้วยถวายเป็นการสักการบูชาแด่พระพุทธเจ้าด้วยอามิสบูชาจำนวนมาก เป็นเหตุให้ได้รับอานิสงส์ทั้งลาภสักการะ และการบรรลุธรรมพิเศษ แสดงให้เห็นว่าการบูชาด้วยอามิสเป็นสิ่งสำคัญและให้ผลานิสงส์อันเลิศ ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ปฏิเสธการอามิสบูชา แต่ก็ให้ความสำคัญกับปฏิบัติบูชาเป็นสำคัญเพราะจักทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจจนสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้เร็วพลัน

ลักษณะการบูชาด้วยอามิสหรือวัตถุสิ่งของจำเพาะพระพุทธเจ้าที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีหลากหลายชนิด ทั้งการบูชาด้วยดอกไม้ พวงมาลัย ปรายดอก สร้างผอบประดับดอกไม้และสถูป สร้างแท่นบูชาไม้จันทร์รูปและของหอม แท่นบูชาตันศรีมหาโพธิ์อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ ตลอดจนถึงถวายพัดหางนกยูงแก่พระพุทธเจ้า การบูชาด้วยอามิสวัตถุสิ่งของต่างๆ เหล่านี้ ภายหลังได้กลายเป็นต้นแบบของการสร้างเครื่องสักการบูชาประเภทต่างๆ น้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ในแต่ละชุมชนที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าไปโดยมีลักษณะผสมผสานระหว่างคติทางพุทธศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืน

๒. เครื่องสักการบูชาในสมัยหลังพุทธกาล

การจัดทำเครื่องสักการบูชาในสมัยหลังพุทธกาลมีพัฒนาการหลายช่วงเวลา เริ่มจากการสร้างสถูปเจดีย์ขนาดใหญ่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ดังพบพระอานนที่ถวายคำแนะนำแก่เจ้ามัลละเรื่องการสร้างพระสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุหลังจากถวายพระเพลิงแล้วว่า

“...พวกท่านพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคต เหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างพระสถูปของพระตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ชนเหล่าใดจักยกกระเปียบดอกไม้ของหอมหรือจตุรณ จักถวายอภิวาท หรือจักทำจิตเลื่อมใสในพระสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน...”^๑

นอกจากการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วยังมีการสักการะตันศรีมหาโพธิ์ แท่นวิชรอาสน์ และดอกบัวอันเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า รวมทั้งการบันทึกพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นพัฒนาการของคติและจารีตการถวายสักการบูชาด้วยเครื่องอามิสบูชา จนเกิดความนิยมในการสร้างแท่นเพื่อรองรับเครื่องสักการะต่างๆ เช่น ดอกไม้ อาหาร รูป เทียน เป็นต้น รวมถึงพระพุทธรูป เจดีย์ และเครื่องพลีกรรมต่างๆ โดยกลุ่มกษัตริย์ คหบดี และผู้มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา มักจะเน้นการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุสำคัญ เช่น สถูป บัลลังก์เปล้า ภาพสลัก เป็นต้น ดังที่ปราชญ์

^๑ ติ.ม. ไทย ๑๐/๒๓๐/๑๗๓. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงว่า ภายหลังพุทธปรินิพพาน วัดได้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนเนื่องจากการก่อสร้างเจดีย์สำหรับประดิษฐานสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระธรรม ๔ ประเภท^๑ ได้แก่

๑) ธาตุเจดีย์ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หลังการประชุมพระเพลิงพระบรมศพแล้วโศกพราหมณ์ได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน แจกจ่ายไปยัง ๘ เมือง แต่ละเมืองได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุสำหรับให้ประชาชนได้ถวายสักการะ ได้แก่ เมืองมคธ เมืองเวสาลี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองอัมลกะปุระ เมืองรามคาม เมืองเวฐทิกะ เมืองปาวา และเมืองกุสินารา^๒ ภายหลังพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในพื้นที่ต่างๆ จึงทำให้มีการสร้างเจดีย์โดยถือคติการสร้างเจดีย์ดังกล่าวเป็นแบบแผนแล้วคลี่คลายรูปแบบเจดีย์ที่มีความหลากหลายมากขึ้นโดยมีลักษณะสอดคล้องกับแนวความคิด คติความเชื่อ และภูมิปัญญาเชิงช่างในสังคมนั้นๆ

๒) บริโภคเจดีย์ สิ่งของหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่ทรงเคยใช้สอยหรือเคยประทับ เช่น สังฆะนิยสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ ลุมพินีวันเป็นสถานที่ประสูติ พุทธคยาเป็นสถานที่ตรัสรู้ สารนาถเป็นสถานที่แสดงปฐมเทศนา และกุสินาราเป็นสถานที่ปรินิพพาน นอกจากนั้นยังมีสถานที่อื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า เช่น พระสถูปบรรจุพระอังคารถ่านที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ เมืองปิณฑลิวัน พระสถูปบรรจุพระนาลโหลห่ออันเป็นที่วางพระบรมสารีริกธาตุ เมืองกุสินารา สถานที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมืองสังกัสสะ วัดเชตวันมหาวิหาร พระมูลคันธกุฎีบนยอดเขาคิชฌกูฏ เป็นต้น

๓) ธรรมเจดีย์ สถานที่บรรจุพระธรรม มูลเหตุที่น่าจะเกิดจากพระพุทธพจน์ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ทรงให้ยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นสิ่งแทนพระองค์ เนื่องจากมีพุทธศาสนิกชนบางพื้นที่อยู่ห่างไกลจากพระธาตุเจดีย์และบริโภคเจดีย์ทำให้ยากต่อการเดินทางมาสักการะบูชา นักปราชญ์จึงสร้างธรรมเจดีย์สำหรับเป็นสถานที่สักการะบูชาในชุมชนนั้นๆ โดยถือคติเอาพระธรรมอันเป็นรัตนของคัมภีร์ ๒ โดยเฉพาะหลักธรรมที่ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระคาถาปริยสัจ ๔ ที่พระอัสสชิกล่าวกับอุปติสสะผู้เป็นศิษย์ของสังฆะนิยปริพาชกในทีฆะออกบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ จนอุปติสสะได้ดวงตาเห็นธรรม คาถาปริยสัจ ๔ บทนี้ จึงถูกนำมาจารึกแล้วบรรจุเป็นธรรมเจดีย์ ดังความว่า

^๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๓), หน้า ๓.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๔/๑๗๔. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

“เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุ ตถาคฺโคโต (อาห)

เตสญฺจ โย นิโรโธ เอวํวาทึมหาสมโณ”ติ.^๑

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น

และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้^๒

ภายหลังเมื่อมีการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกแล้วบันทึกลงสู่ใบลานหรือวัสดุอื่นๆ จึงถือเอาพระไตรปิฎกที่จารึกนั้นเป็นธรรมเจติยัสืบมา

๔) อุเทสิกเจติย เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมีเจตนาศรัทธาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า ไม่มีกำหนดว่าจะต้องทำอย่างไร ถ้าไม่จัดเป็นธาตุเจติย บริโภคเจติย และธรรมเจติยแล้ว จัดเป็นอุเทสิกเจติยทั้งสิ้น เช่น การสร้างพุทธบัลลังก์ พระพุทธรูป รอยพระพุทธรบาท พระพิมพ์ เป็นต้น

ดังนั้นเครื่องสักการะที่ถูกสร้างขึ้นในยุคหลังพุทธกาลจึงมีจุดประสงค์สำหรับบูชาพระพุทธเจ้า และพระธรรมอันเป็นสิ่งที่ระลึกเทิดทูนสูงสุดเป็นหลัก ดังพัฒนาการต่อไปนี้

เครื่องสักการบูชาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

ปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มีการสร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ และยังพบการสร้างลานประทักษิณล้อมรอบพระสถูป เช่น ธรรมราชาสถูป เป็นสถูปทรงโอคว่ำขนาดใหญ่เป็นศิลปะอินเดียโบราณคล้ายกับสถูปสาญจี มีแนวทางเดินล้อมรอบสถูปชั้นบนและชั้นล่าง เพื่อให้ผู้คนได้กระทำการสักการบูชาด้วยการประทักษิณล้อมรอบสถูป^๓ ทั้งนี้ยังพบงานประติมากรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เช่น ดอกบัว รอยพระพุทธรบาทเป็นสัญลักษณ์สถานที่ประสูติ รูปบัลลังก์เป็นสัญลักษณ์สถานที่ตรัสรู้ ธรรมจักรกับกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์สถานที่แสดงปฐมเทศนา เป็นต้น รวมถึงรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ เช่น ช้าง ม้า วัว สิงห์ เป็นต้น^๔ การสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานดังกล่าวมีนัยสำคัญ ประการแรก แสดงถึงพระราชศรัทธาความเคารพนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า ประการที่สอง แสดงถึงตำแหน่งมุดหมายอาณาเขตของพระพุทธศาสนา ประการที่สาม เพื่อให้พุทธบริษัท ๔ ในพื้นที่ต่างๆ สามารถสักการบูชาง่ายมากขึ้นและแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประการที่ ๔ ด้วยพื้นฐานความเชื่ออำนาจลึกลับที่มึต่อพระพุทธเจ้าทำให้เกิดการสักการบูชาพลักรรณอ่อนนวนให้

^๑ วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๐/๖๑.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๓ เชษฐ ติงสฤษดิ์, **สังเวชนียสถานและสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล**, (กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๘.

^๔ พระมหาเสวีชน นิสสโร (พันธ์ประโคน) และคณะ, **พุทธศิลป์ในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์, รายงานการวิจัย**, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔๗.

เกิดความสุขความเจริญแก่ชีวิตและครอบครัว นอกจากนี้พระเจ้าอโศกมหาราชยังสนับสนุนปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ และส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ซึ่งในช่วงนี้เป็นรอยต่อสำคัญทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในดินแดนต่างๆ พร้อมกับจารีตการถวายและสร้างเครื่องสักการบูชาต่างๆ

เครื่องสักการบูชาในลังกา

รัชกาลพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะของลังกาซึ่งร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ได้รับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานที่ศรีลังกาจนเจริญรุ่งเรืองทำให้เกิดคติการบูชาโสฬสมหาสถานหรือคติการสักการบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ๑๖ แห่ง ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับบำเพ็ญพุทธกิจเทศนาสั่งสอนธรรมตามสถานที่สำคัญในศรีลังกา ภายหลังกลายเป็นสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เว้นสถานที่ ๓ แห่ง ไม่ใช่สถูปเจดีย์ คือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ รอยพระพุทธบาทบนเขาสมณภูฏ และถ้ำทิวาคูหา^๑ นอกจากนั้นในศรีลังกามีความเชื่อเรื่องการสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่ยึดเหนี่ยวอย่างเหนียวแน่นเสมือนได้ถวายสักการบูชาพระพุทธเจ้าในขณะที่มีพระชนม์อยู่ โดยพระมหานามะ^๒ ได้เปรียบเทียบความสำคัญของการบูชาพระพุทธเจ้ากับพระบรมสารีริกธาตุ ดังนี้

“...ผู้มีปัญญาประดับด้วยคุณคือศรัทธา ทราบดีว่าการบูชาพระสุคตเจ้า ผู้ควรบูชาอย่างสูงสุด ผู้ยอดเยี่ยมในโลก ผู้ปราศจากความหลง เมื่อยังทรงดำรงพระชนม์อยู่กับการบูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ ซึ่งแยกเป็นชั้นเล็กชั้นน้อย ด้วยหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชาชน การบูชาทั้ง ๒ อย่าง เป็นบุญเสมอกัน จึงบูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระมุนีสุคตเจ้าเหมือนกับบูชาเมื่อพระองค์ยังชนม์อยู่...”

“...เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระอัครนายกแห่งชาวโลกทั้งปวงยังทรงพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงมีพระพุทธรูปจิตร้อย่างไร จากนั้นไปพระธาตุเขี้ยวแก้วจะมีพระจิตรอนั้นเกิด...”^๓

ความเชื่อการบูชาพระสารีริกธาตุของชาวพุทธศรีลังกาทำให้เกิดคติการบูชาถวายเครื่องสักการะถวายอาณาเขตที่ดิน ไร่ กัลปนาทาสชาย ทาสหญิง ช้าง ม้า โค อยู่เฝ้ารักษาพระบรมธาตุเสมือนได้อุปฐากพระพุทธเจ้าขณะมีพระชนม์อยู่ ทำให้มีการสร้างศาสนสถานประดิษฐานพระบรมธาตุหลายแห่งในศรีลังกา แม้ภายหลังจะสืบเนื่องให้เกิดคติโสฬสมหาสถาน แต่การพัฒนาการในการสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเครื่องอาภรณ์บูชา จากเดิมสมัยพุทธกาลในอินเดียจะเน้นการบูชาด้วยดอกไม้ของหอม แต่ในศรีลังกาก็กลับพบว่า

^๑ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, *พุทธศิลป์ไทยสายสัมพันธ์กับศรีลังกา*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๖๓), หน้า ๑๗.

^๒ พระมหานามะเถระ และคณะ, *คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑*, แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๘.

^๓ พระมหานามะเถระ และคณะ, *คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒*, แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑๓.

มีการสร้างสถูปขนาดใหญ่ สร้างปราสาทเป็นพุทธบูชาเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแล้วประดับสิ่งของมีค่า อีกทั้งเริ่มสร้างเครื่องสักการะ เช่น บัลลังก์ พัด พระแท่น เป็นต้น ถวายให้กับพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าปรากฏให้พบเห็นอยู่

ดังเช่นในสมัยของพระเจ้าเทวอานัมปิยะติสสะและพระเจ้าทูลฐคามณี ตัมภีร์มหาวงศ์^๑ ระบุถึงรัชกาลพระเจ้าเทวอานัมปิยะติสสะ ทรงอัญเชิญพระรากขวัญเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าจากสุมนสามเณรแล้วโปรดให้สร้างพระสถูปประดิษฐานพระรากขวัญเบื้องขวาไว้ในอุปัราคม แล้วสักการบูชาด้วยรัตนเครื่องสักการะอาภรณ์ต่างๆ ตลอดเวลา แม้กระทั่งการอัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์จากอินเดียมาประดิษฐานที่ศรีลังกามีการสักการบูชาอย่างยิ่งใหญ่ด้วยการประดับรัตนนานาชนิด ประดับธงและพวงมาลา โปรยดอกไม้ นานาชนิด ขับประโคมดนตรีต่างๆ ในขณะที่อัญเชิญพระศรีมหาโพธิ์ และเมื่อพระศรีมหาโพธิ์ประดิษฐานที่ศรีลังกาแล้ว พระเจ้าเทวอานัมปิยะติสสะทรงบูชาด้วยราชสมบัตินี้และเครื่องสักการบูชาต่างๆ และทรงรับสั่งให้ข้าราชการบริพารสักการบูชาด้วยเครื่องนานัปการ นอกจากตัมภีร์มหาวงศ์จะเสนอเรื่องราวการปกครองของกษัตริย์ในศรีลังกาแล้วยังให้ความสำคัญเรื่องการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของกษัตริย์แต่ละพระองค์ โดยเฉพาะการอุปถัมภ์ด้วยการสร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วกระทำการบูชาด้วยเครื่องสักการะอันยิ่งใหญ่ประณีตมีค่า เชื่อว่าจะทำให้เกิดความสุขสวัสดิ์เป็นจาริตที่ปฏิบัติสืบต่อกัน และในรัชกาลของพระเจ้าทูลฐคามณี โปรดให้สร้างโลหะปราสาทขนาดใหญ่ประดับด้วยสิ่งของมีค่า ตกแต่งด้วยรัตนอย่างวิจิตรเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และโปรดให้สร้างมณฑปอีกชั้นหนึ่งแล้วทำบัลลังก์ด้วยงาช้าง ประดับด้วยเครื่องสักการะ เช่น พัดวาลวิชนี เครื่องลาด นิลองพระบาท พระแท่น พระภูษา หม้อน้ำ กระบวยทองคำ เป็นต้น^๒ แม้แต่การสร้างสถูปในยุคลังของพระเจ้าทูลฐคามณี เช่น สถูปอุปัราคม (เหมาลิกเจติย) ได้สร้างห้องประดิษฐานพระสารีริกธาตุ ตำแหน่งส่วนกลางห้องสร้างต้นโพธิ์ขนาดสูง ๑๘ ศอก กิ่งและใบประดับด้วยแก้วรัตนต่างๆ และประดับด้วยรูปสัตว์มงคล เพดานมีภาพพระอาทิตย์และพระจันทร์ บริเวณต้นโพธิ์มีบัลลังก์ประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำและประกอบด้วยเครื่องสักการะต่างๆ เข้ามาประกอบด้วย

นอกจากการสักการบูชาโศฬสมหาสถานในศรีลังกาแล้ว กษัตริย์ พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนยังนิยมสักการบูชาพระทันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้วอีกด้วย ชินกาลมาลีปกรณ์ได้ระบุถึงพระราชศรัทธาของเจ้ากิตติสิริเมฆะ ราชบุตรของพระเจ้ามหาเสนะต่อพระทันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้วด้วยความเลื่อมใสศรัทธายิ่ง และได้กระทำการสักการบูชาพระทันตธาตุด้วยเครื่องสักการบูชาพิเศษหลายอย่าง แล้วทรงอัญเชิญพระทันตธาตุประดิษฐานบนราชรถแห่สดุดีรอบเมืองอนูราชปุระอย่างสมพระเกียรติแล้วประดิษฐานไว้บนแท่นหอพระธาตุประดับด้วยแก้วรัตนหลายประการ ทรงกระทำการสักการบูชาเป็นอเนก

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔-๑๖๕, ๑๖๕-๑๗๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

เนื่องด้วยงานวรรณคดี^๑ ทั้งนี้ ชินกาลมาลีปกรณ์ ระบุว่าพระรัตนปัญญาเถระ พระภิกษุชาวล้านนา แสดงให้เห็นว่าล้านนาเองมีการรับรู้เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระทันตธาตุ การบูชาด้วยเครื่องสักการะด้วยสิ่งของมีค่าของกษัตริย์และพุทธศาสนิกชนในศรีลังกามาแต่อดีต รวมถึงยังระบุถึงสถานที่ในคติโสฬสมหาสถาน เช่น ที่มหาปีเจติย ภูปาราม มริจจะเจติย การามะเจติย ดิสสะมหาวิหารเจติย เป็นต้น

ขณะเดียวกันสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการเดินทางไปศรีลังกาเพื่อสักการบูชาโสฬสมหาสถานจนกระทั่งกลายเป็นประเพณีของพระสงฆ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒^๒ ระบุถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชศรัทธาจะบูชาพระเจติยในศรีลังกา จึงได้ถวายเครื่องสักการบูชา ประกอบด้วย ต้นไม้ทอง ต้นไม้เงิน ๑๖ ต้น เทียนใหญ่ ภูปีใหญ่ ๓๐๐ คู่ เป็นของราชอุทิศบูชาพระทันตธาตุและพระเจติยสถาน

จากข้อมูลดังกล่าวมาแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการเครื่องสักการะอันเป็นอามิสบูชาในสมัยหลังพุทธกาล ตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกมหาราชในอินเดียจนกระทั่งถึงยุคลังกาหลังจากที่ได้รับพระพุทธศาสนาจากอินเดียแล้ว โดยช่วงแรกพบว่าหลังจากมีการสร้างสถูปขึ้นแล้วได้ถวายการสักการบูชาด้วยดอกไม้ของหอม หลังจากนั้นมีความนิยมสร้างสถูปเจติยบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอย่างแพร่หลายในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช พบการสร้างลานประทักษิณล้อมรอบสถูปเพื่อให้พุทธศาสนิกชนมากราบสักการบูชาและทำการประทักษิณรอบสถูปเจติย แทนวางของบูชาเพื่อรองรับเครื่องสักการะ ต่อมาหลังจากที่พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงในลังกาแล้ว พบการสร้างสถูป วิหารปราสาทขนาดใหญ่ มณฑป แทนบัลลังก์ ประดับด้วยสิ่งของมีค่าเพื่อบรรจุและรองรับพระบรมสารีริกธาตุ และถวายเครื่องสักการะต่างๆ เช่น ดอกไม้ของหอม ธง เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ฉลองพระบาท พระแท่น พระภูษา อาสนะจำลอง เป็นต้น ซึ่งการสร้างเครื่องสักการะในลังกาช่วงหลังมีการจำลองเครื่องใช้ของกษัตริย์และเครื่องสักการะของกษัตริย์มาเป็นเครื่องสักการะถวายเป็นพุทธบูชา

เครื่องสักการะบูชาในล้านนา

ครั้นต่อมาพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่อาณาจักรล้านนา อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ ณ อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร ประเทศอินเดีย ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔ การสังคายนาครั้งนี้ได้ส่งพระโสณเถระและพระอุตตระเถระเป็นพระธรรมทูตเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ คือดินแดนแถบประเทศไทย พม่า ลาว เขมร เวียดนาม และมาเลเซีย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ภายหลังดินแดนเหล่านี้มีชื่อเรียกว่า อาณาจักรทวารวดี

^๑ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

^๒ อ้างใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, พุทธศิลป์ไทยสายสัมพันธ์กับศรีลังกา, หน้า ๒๑-๒๒.

ในส่วนของอาณาจักรล้านนานั้นปรากฏหลักฐานว่า^๑ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เข้ามาประดิษฐานซ้ำกันถึง ๓ ครั้ง ได้แก่ ครั้งแรกรับพระพุทธศาสนาผ่านอาณาจักรทวารวดีเมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๔ โดยพระนางจามเทวี พระธิดาแห่งกษัตริย์เมืองละโว้ (ลพบุรี) อาณาจักรทวารวดี ซึ่งเป็นเชื้อสายมอญหรือรามัญเสด็จขึ้นมารองเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ทรงนำพระสงฆ์ผู้รอบรู้พระไตรปิฎกมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย ต่อมา พ.ศ. ๑๔๑๒ พระสุมนเถระจากสุโขทัยได้นำพระพุทธศาสนาแบบมอญหรือรามัญจากเมืองพันทซึ่งลืบทอดมาจากลังกามาเผยแผ่เป็นครั้งที่ ๒ เรียกว่า *เถรวาทลัทธิลังกาวงศ์เก่า* ครั้น พ.ศ. ๑๔๗๓ พระมหาญาณคัมภีร์และคณะได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกาแล้วก็นำวิธีคิดวิธีปฏิบัติแบบลังกามาเผยแผ่ซ้ำอีกเป็นครั้งที่ ๓ เรียกว่า *เถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ใหม่* จนพระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงในอาณาจักรล้านนา กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในล้านนานั้นเป็นแบบเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์

เมื่อพระพุทธศาสนาล้านนาเจริญมั่นคงมาโดยลำดับ การสร้างวัดในชุมชนล้านนาก็มากขึ้นโดยก่อสร้างเสนาสนะ ปูชนียวัตถุ และเครื่องสักการะต่างๆ จำนวนมากด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนาสำหรับการใช้สอยและสักการะบูชาตามคติความเชื่อและประเพณีล้านนาที่ผสมผสานระหว่างคติทางพุทธศาสนา คติแบบพราหมณ์ และคติท้องถิ่น

โดยเครื่องสักการบูชาในล้านนา แต่เดิมเป็นเครื่องสักการะที่ใช้ในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา ผีอำนาจเหนือธรรมชาติที่กษัตริย์ คหบดี ชนชั้นสูงนับถือ และเมื่อรับพระพุทธศาสนาแล้วเกิดการผสมผสานความเชื่อระหว่างคติทางพุทธศาสนา คติแบบพราหมณ์ และคติท้องถิ่น ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์รูปแบบของเครื่องสักการะที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา พัฒนาการเครื่องสักการบูชาทางพระพุทธศาสนาในล้านนา เกิดขึ้น ๒ ช่วง คือ ๑) ยุคก่อนรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ๒) ยุคหลังรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ดังนี้

๑. ยุคก่อนรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์

การถวายเป็นเครื่องสักการบูชาในช่วงก่อนรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากสุโขทัย พบว่าในช่วงสมัยพระญามังรายซึ่งได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแบบเดิมที่ลืบทอดมาจากหริภุญชัย โดยมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อพื้นบ้านและความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบเดิมของหริภุญชัย ดังพบความนิยมในการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ รูปเคารพทางพุทธศาสนาด้วยเครื่องสักการะแล้วถวายเป็นเครื่องสักการะในประเพณีพิธีกรรมและโอกาสพิเศษต่างๆ ในรัชสมัยของพระองค์ ทั้งนี้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุถึงสมัยพระญามังรายในช่วงก่อสร้างเจดีย์ที่วัดกานโถมมีพระเถระจากลังกานำพระบรมสารีริกธาตุมาถวายแก่พระองค์ โดยนำบรรจุในโกศทองคำแล้วเอามาประดิษฐานสงวนไว้ ด้วยความศรัทธาของพระ

^๑ พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๐๔. หน้า ๔๐-๔๒.

สารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ทำให้พระองค์เกิดพระราชศรัทธาเลื่อมใส จึงฝากทองคำถวายบูชาพระมหาโพธิ์ที่เมืองลังกา และรับเอาต้นโพธิ์จากพระเถระ ๔ รูป ที่นำมาจากลังกา แล้วถวายเครื่องสักการบูชาต่างๆ^๑ ทั้งนี้จะเห็นว่าพระญามังรายทรงมีราชศรัทธาต่อสิ่งสักการะแทนพระพุทธรูป ในฐานะลัทธิศักดิ์สิทธิ์จึงอธิษฐานขอพร แม้กระทั่งก่อนที่พระองค์จะเคลื่อนพลไปทำศึกกับเมืองหงสา ทรงสร้างพระพุทธรูป (พระเจ้าคำคิง) ๕ องค์ แล้วอธิษฐานขอให้มียัยชนะ เมื่อสำเร็จตั้งปรารภณาก็จักถวายเครื่องสักการะและสร้างวิหารวัดกานโถม ขึ้นถวายเป็นพุทธานุชา

ทั้งนี้ในยุคสมัยพระญามังราย เอกสารชั้นต้นไม่ได้ระบุชื่อรายการสิ่งของเครื่องสักการะ แต่สังเกตได้ว่า เมื่อพระองค์ไปเมืองพุกามอังวะทรงขอสัพพะช่างต่างๆ ในเมืองอังวะ ประกอบด้วย ช่างตีเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างฉ่อง ให้เทศริ้วมาอยู่ในล้านนา และหลังจากกลับจากเมืองอังวะมาแล้วทรงสร้างพระเจดีย์ สร้างที่ประทับพระพุทธรูปและเทวตาประจำรักษาพระพุทธรูปที่วัดกานโถม แสดงให้เห็นว่าช่วงแรกยุคสมัยพระองค์ยังขาดช่างในการประดับตกแต่งศาสนสถานและศาสนวัตถุที่สร้างขึ้น พระองค์จึงเดินทางไปขอช่างที่เมืองพุกามอังวะซึ่งมีช่างที่ชำนาญงานพุทธศิลป์จำนวนมาก และสันนิษฐานได้ว่าสมัยของพระองค์คงมีการสร้างเครื่องสักการะจากช่างผู้ชำนาญงานพุทธศิลป์จากช่างหลายถิ่นฐานที่ได้เข้ามาในล้านนา

๒. ยุคหลังรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์

ในสมัยพระญากือนา กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังรายองค์ที่ ๖ ในราว จ.ศ.๗๔๘^๒ ช่วงรอยต่อการรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาล้านนาพร้อมกับความเชื่อการบูชาสักการะพระบรมสารีริกธาตุ โดยพระองค์ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากพระมหาสุมนเถระ เมืองสุโขทัย มาประดิษฐานในล้านนา ต่อมาพระบรมสารีริกธาตุได้แยกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกประดิษฐานไว้ในเจดีย์วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก ส่วนที่ ๒ ได้อัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานบนดอยสุเทพ ในขณะที่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาถึงล้านนา ทรงโปรดให้เตรียมตกแต่งเครื่องสักการบูชาอย่างอลังการแล้วประกาศให้ชาวเมืองเตรียมข้าวตอก ดอกไม้ของหอมบูชาพร้อมกับประโคมปี่พาทย์ดุริยางค์ถวายการสักการบูชา^๓

ต่อมาสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา ก่อนที่พระองค์จะสร้างพระเจดีย์หลวงเพื่ออุทิศถวายแด่พระญากือนาพระราชบิดา ทรงโปรดให้ช่างชุดเตรียมฐานเจดีย์แล้วให้สร้างต้นพระมหาโพธิ์ ลำต้นทำด้วยเงิน ส่วนใบและยอดทำด้วยทองคำสูงเท่าวรกาย (คำคิง) ของพระเจ้าแสนเมืองมา และทรงสร้างพระพุทธรูปเนื้อทองคำ ๑ องค์ เนื้อเงิน ๑ องค์ แล้วนำไปประดิษฐานไว้ฐานรากที่ขุดเตรียมไว้ โดยนำพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์

^๑ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วิทยาจ, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑-๔๒.

^๒ พระยาประกาศกิจกรจักร, **พงศาวดารโยนก**, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้มสุจริตกุล), (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๘), หน้า ๒๔๘.

^๓ พระพุทธรูปกาม และพระพุทธรูปญาณ, **ตำนานมูลศาสนา**, ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิบูลมหาเถระ), (ลำพูน: ภูมิพลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๕-๒๔๖.

เรียงไว้ใต้ต้นมหาโพธิ์ที่สร้างขึ้น จากนั้นทรงจัดเตรียมเครื่องสักการบูชาตั้งเรียงหน้าพระพุทธรูปและต้นมหาโพธิ์แล้วก่อเจดีย์ครอบ^๑ ซึ่งในลังกาเครื่องสักการบูชาดังกล่าวจะประกอบด้วยรัตนสิ่งของมีค่า ดอกไม้ของหอม เป็นต้น และการจำลองสร้างต้นพระมหาโพธิ์พระพุทธรูปไว้เป็นแกนกลางของสถูปเจดีย์เช่นนี้เป็นคติลัทธิตามหาสถานที่ได้รับอิทธิพลการสร้างสถูปเจดีย์จากลังกา แสดงให้เห็นว่าการสร้างเครื่องสักการบูชาเพื่อบรรจุในสถูปเจดีย์คงมาพร้อมกับการรับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ครั้งแรก แต่กระนั้นคติการถวายเครื่องสักการบูชาเป็นจารีตสำคัญที่แสดงความนอบน้อมเคารพบูชาต่อพระพุทธเจ้า เป็นเครื่องสักการะที่มักทำขึ้นคู่กับสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าคือพระพุทธรูป ต้นศรีมหาโพธิ์ที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานในห้องธาตุคัพพะส่วนฐานเจดีย์

สมัยพระเจ้าติโลกราช ครั้นเมื่อสร้างพระธาตุเจดีย์หลวงทรงให้ช่างทำแท่นวางดอกไม้ขนาดใหญ่ยาวประมาณ ๕๗ ศอก สูง ๒ ศอก ไว้ที่พระธาตุเจดีย์หลวง เมื่อสร้างเสร็จทำการฉลองสมโภชถวายเครื่องสักการะสมมานะ คือเครื่องบูชาและเครื่องแสดงความนับถือจำนวนมาก ทรงมีพระราชศรัทธาต่อพระพุทธศาสนานิกายสีลลพอย่างมากรักถวายบูชาเครื่องสมณบริขารมากค่าเป็นราชูปโภค อุทิศถวายเป็นเครื่องสักการะสมมานะอยู่บ่อยครั้ง ดังเช่น งานอภิเษกพระสัทธัมมสันธุระ วัดมหาโพธาราม ในตำแหน่งครูพระองค์^๒ ดังความว่า

“...พระราชาธิบดีนิมนต์พระมหาเถระ (สัทธัมมสันธุระ) พร้อมด้วยพระภิกษุ ๔๐ รูป กระทำภักตกิจ ในพระราชมนเทียรพระราชาธิบดี ทรงถวายการวะพระมหาเถระ (สัทธัมมสันธุระ) ในพระราชมนเทียรแล้ว ครั้นเวลาตะวันตกย่ำยามต้นแห่งวิกาล ทรงนำพระมหาเถระ (สัทธัมมสันธุระ) โดยให้ขึ้นกุญชรปราสาทเปิดทอง มีพระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร พร้อมด้วยเครื่องสักการะสมมานะเป็นอันมาก นิมนต์เข้าไปในปราสาทอันวิจิตรงดงาม ในโรงสะพานหน้าวัดป่าแดงมหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิติดลโปรดให้ผูกสีมาไว้ แล้วตรัสสั่งให้พระบรมวงศานุวงศ์มหาพราหมณ์ มหาเศรษฐีคหบดีทั้งหลายโลจสงพระมหาเถระ (สัทธัมมสันธุระ) ด้วยน้ำอภิเษกและในลำดับนั้น พระราชาทรงคัดเลือกพระมหาเถระหัวหน้าคณะสงฆ์ทั้ง ๓ คณะ ได้ ๔๐ รูป ให้เข้าไปในมหาณทป ครั้นนั้นพระราชาทรงบูชาด้วยเครื่องสมณบริขารหาค่ามิได้ (มีราคามาก) ล้วนแต่เป็นราชูปโภค อุทิศให้เป็นเครื่องสักการะสมมานะมากมาย...”

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงถวายเครื่องสักการะในโอกาสต่างๆ เช่น การฉลองสมโภชเจดีย์พระพุทธรูป การฉลองสมโภชวัดป่าแดง เป็นต้น และพบเครื่องสักการบูชาที่พระองค์นิยมถวายบูชาแก่พระเจดีย์ พระพุทธรูปที่ทรงสร้างขึ้น และพระเถระที่นับถือ เช่น เครื่องราชูปโภค ผ้าสีจันทรขาว สีจันทรแดง ผ้าแพร ผ้าเนื้อดีประณีต เป็นต้น

^๑ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า ๗๒-๗๓.

^๒ พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, แปลโดย แสง มนวิฑูร, หน้า ๓๐๖-๓๐๘, ๓๔๐.

ในยุคพื้นฟูล้านนาของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน หลังฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่เสร็จ พระเจ้ากาวิละทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและให้ความสำคัญการบูชาพระพุทธรูป พระเจดีย์ บุรณะศาสนสถานที่สำคัญ ดังพบว่างานฉลองยกช่อฟ้าวิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง พระเจ้ากาวิละและเจ้าเมืองหริภุญไชย ได้จัดเตรียมเครื่องมหาทาน ประกอบด้วย มหาอัฐบริขาร สุวรรณมัญจะ จองคำ อาสนาพระเจ้าจางช้าง ตุงกระด้าง ช่อฟ้า ๖ ตัว หีตหลวง ตุงพระบรม มุจลินทร์คำ เครื่องทำว ๕ ประการ ประกอบด้วย เฟิงฉัตร พัดคำว จามร ละแ บังวัง ไม้เท้า ไม้ว่า สัตตฉัตร สัตตยุกลา ช่อช้าง โคมไฟ ช่อน้อย ตุงไชย เป็นต้น^๑ เพื่อถวายสักการบูชาแก่พระมหาชินธาตุเจ้าลำปางหลวงและพระภิกษุสงฆ์

สมัยพระเจ้าพุทธวงศ์ ทรงถวายเครื่องมหาทานสักการบูชาแก่พระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จำนวน ๑๐๑ รูป ในงานฉลองอุโบสถวัดโชติการาม เครื่องมหาทานประกอบด้วย มหาอัฐบริขาร จองคำอาสนา รูปช้างผ้า ๔ ตัว รูปม้าผ้า ๑๓๓ ตัว เงินแขวนคอรูปช้างรูปม้า ปราสาทผ้า ๕ หลัง หลังจากนั้นทรงทำบุญฉลองวิหารหลวงวัดพระสิงห์ที่เจ้ามหายางสพระอนุชาสร้างขึ้นแล้วถวายเครื่องมหาทานสักการบูชา ประกอบด้วย มหาอัฐบริขารจองอาสนา ๕๐ หลัง สำหรับผ้า ๒๑ สำหรับ ช้างผ้า ๔๒ ตัว ม้าผ้า ๓๑ ตัว ช้างฝ่าย ๖ ตัว ม้าฝ่าย ๓ ตัว ม้าหมาก ๔ มณฑปผ้า ๓ ตัว สะเกาผ้า ๓ ตัว รูปตัวกาย ๑ ตัว ปราสาทผ้า ๕๒ ตัว รูปวัว ๑ ตัว มณฑปหมาก ๑ บอกลไฟ (บ้องไฟ) ไม้ตู่ดินไฟ ๕,๐๐๐ กระบอก บอกลไฟทับตั้ง ๕,๐๐๐ กระบอก บอกลไฟน้อยตั้ง ๕,๐๐๐ กระบอก เป็นต้น^๒

สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ทรงมีพระราชศรัทธาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยสร้าง ศาสนสถานหลายแห่งและมีถวายพระธรรมพร้อมกับหีบพระธรรมแก่วัดสำคัญในเชียงใหม่ ดังพบในจดหมายเหตุเมืองเชียงใหม่ บันทึกโดยพระครูญาณลังกา วัดทุ่งยั้ง^๓ ดังนี้

“...จุลศักราช ๑๒๔๑ ปีเถาะเอกศก วันอังคาร เพ็ญเดือน ๕ เจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้านครเชียงใหม่ ทานธรรม ๘๔,๐๐๐ ขันธ ธรรม ๑๐ ขาติ ธรรมชาตต่างๆ ๑,๐๐๐ ลูก นับเป็นกับ ๑๐๐ กับ ตั้งมณฑปที่หน้าคุ้มหลวง แล้วไปรวมไว้ที่วัดช่วงสิงห์เหนือเวียง หีบใส่ธรรมเขียนลายน้ำรด ใส่เทวรูปปิดทองคำเปลว ๓ ลูก หีบไม้ตู่ลาย ๒ ลูก รวม ๕ ลูก สร้างหอไตรปิฎก ๒ หลัง ไว้ที่วัดช่วงสิงห์...”

นอกจากนี้ยังถวายพระธรรมไว้วัดเชียงยืน ถวายแห่ช้างคำไว้วัดพระธาตุจอมทอง ถวายม้าเครื่องเงินแก่วัดพระธาตุดอยสุเทพ

สมัยเจ้าหลวงวรญาณรังสีภักดีราชธรรม เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๔ มีความนิยมสร้างเครื่องสักการะถวายเป็นพุทธบูชาแก่สถานที่สำคัญที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ดังพบว่าพระองค์ร่วมกับครูบา

^๑ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วิทยาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, หน้า ๑๔๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕-๒๑๖, ๒๒๓.

^๓ สงวน โชติสุขรัตน์, *ประชุมตำนานล้านนาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕), หน้า ๓๖๘.

อินทปัญญาวีเชียรและเจ้าพญาเววาทะภาษีต เจ้าเมืองลอง สร้างแท่นธรรมาสัน หีบธรรม ชันแก้วทั้งสาม เครื่องทำพัดพาวจามร (เครื่องสูง) จองเบิก ถวายวัดพระธาตุแหลมลี่ วัดพระธาตุไฮสร้อย นอกจากนี้เจ้าหลวงวรญาณรังสีภักดีราชธรรม (เจ้าน้อยญาณรังสี) ยังสร้างจองเบิก ถวายวัดพระธาตุลำปางหลวง และวัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง^๑

ในยุคพื้นฟูล้านนาของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ระบุการถวายเครื่องสักการบูชาประเภทต่างๆ อย่างชัดเจน และมีการประดับตกแต่งเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยด้วยลวดลายที่วิจิตรงดงาม ด้วยเทคนิคช่างพื้นถิ่น ดังพบว่าหีบธรรมแบบตู้ขนาดใหญ่ของวัดสูงเม่น สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๔ โดยเจ้าหลวงอินทวิชัย เป็นรูปชาดกลองรักปิดทองตกแต่งลวดลายรูปเครื่องนกพรณพฤษา จองเบิกหรือธรรมาสันสวดมนต์ประดับลายแกะสลักลงชาดปิดทองของวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ เป็นต้น ภายหลังสมัยการปกครองล้านนา ความคลี่คลายการถวายเครื่องสักการะด้วยวัตถุสิ่งของขนาดใหญ่มีค่ามาก ไม่ได้จำเพาะอยู่เพียงชนชั้นสูง คติการถวายเครื่องสักการบูชาได้แพร่หลายสู่ระดับพ่อค้า คหบดี ชาวบ้าน ผู้มีกำลังทรัพย์ ความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัยสามารถสร้างเครื่องสักการะถวายได้ตามความเหมาะสม ดังพบการถวายและใช้เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยทั้งสิ่งของและวัตถุบูชา ในโอกาสพิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น

๑. เครื่องหลวง เช่น อาสนาพระเจ้า จองคำ เครื่องราชกกุธภัณฑ์หรือเครื่องสูง (พัดพาว จามร ละแ บังวัน บังแทรก ไม้เท้า แซ่จามรี) แวนสายตาพระเจ้า หมอนผา กระโถน คันโท (น้ำตั้น) ชันหมาก ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ตุงผ้ารูปสัตว์มงคล เป็นต้น

๒. เครื่องบูชา ๕ ประการ เช่น ชันดอก สุ่มหมาก สุ่มพลู ต้นผึ้ง ต้นเทียน

๓. เครื่องใช้ทางพระพุทธศาสนา เช่น ปราสาท(บุษบก) สัตตภัณฑ์ หีบธรรม ธรรมาสัน อาสนะสงฆ์ จองสวดมนต์ เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในล้านนาเองมีพัฒนาการสร้างเครื่องสักการบูชาทางพระพุทธศาสนาที่สืบเนื่องกันมาหลายยุคสมัย โดยยุคแรกจะเน้นถวายเครื่องสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปด้วยวัตถุมีค่า สมัยพระญามังรายทรงนำช่างผู้ชำนาญฝีมือต่างเมืองมาสู่ล้านนา สันนิษฐานว่าคงมีการสร้างสรรค์เครื่องสักการะเพื่อถวายแก่พระรัตนตรัย ยุคที่สอง ล้านนาได้รับพระพุทธศาสนาลังกา วงศ์เข้ามามีความนิยมสร้างเจดีย์สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุมากขึ้น พบการสร้างเครื่องสักการบูชาบรรจุในหีบธาดุคัพพะด้วยสิ่งของมีค่า ตามคติสัตตมหาสถานหรือคติโสฬสมหาสถานของลังกา และการถวายเครื่องสักการะเป็นมหาทานในพิธีสำคัญและสร้างเครื่องสักการบูชาให้มีความคงทน ใช้สอยประโยชน์ได้ เช่น เครื่องหลวง สัตตภัณฑ์ ธรรมาสัน หีบธรรม ชันแก้วทั้งสาม เป็นต้น โดยกลุ่มคนชั้นสูงเป็นผู้มีกำลังทรัพย์

^๑ ภูเดช แสนสา, วัดพระธาตุแหลมลี่ อรัญวาสีเมืองลอง, (เชียงใหม่: ศิริวัฒนกราฟฟิค, ๒๕๖๔), หน้า ๗๓-๗๔.

กำลังคนในการสร้างสรรค์ ต่อมาช่วงหลังกลุ่มคหบดี เศรษฐี และชาวบ้านผู้ศรัทธาเริ่มสร้างเครื่องสักการะรูปแบบต่างๆ ถวายตามอย่างในงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นสิ่งสมบุญตามอานิสงส์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อานิสงส์ต่างๆ ที่ระบุถึงผลบุญที่ได้รับจากการสร้างเครื่องสักการะเหล่านี้ถวายไว้ในพระพุทธรูปศาสนาว่า จักเป็นบุญกุศลอันประเสริฐ ส่งผลให้ชีวิตปัจจุบันมีความสุขความเจริญ ครั้นสิ้นชีวิตแล้วจักได้ไปบังเกิดในสุคติ หากได้บังเกิดเป็นมนุษย์จักเกิดในตระกูลที่ดีมีความมั่งคั่ง หากบังเกิดในสวรรค์จักได้ทิพย์วิมานสมบัติเป็นเวลายาวนาน ถ้าหากมีบุญบารมีแก่กล้าจักได้บรรลุมรรคผลนิพพานหรือได้เกิดร่วมในศาสนกาลของพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคตอีกด้วย

เสนาสนะและเครื่องสักการะดังกล่าวจัดเป็นงานพุทธศิลปกรรมล้านนาที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นจากความรู้ ความศรัทธา ประสบการณ์ จินตนาการ และภูมิปัญญาเชิงช่างที่เปี่ยมล้นด้วยความศรัทธาในพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยและประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์^๑ กล่าวถึงพัฒนาการงานพุทธศิลป์ล้านนาโดยสรุปว่า รูปแบบงานพุทธศิลป์ล้านนามีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแต่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่มีดินแดนติดต่อกันทั้งที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนและมีพัฒนาการร่วมสมัยกัน งานพุทธศิลป์ล้านนาในระยะแรกมีความเชื่อมโยงกับศิลปะมอญ พม่า ลังกา ลื้อ ลัวะ ต่อมาพัฒนาการกับศิลปกรรมแบบสุโขทัย จีน และสายหิมาลัย อีเบต เนปาล งานพุทธศิลปกรรมล้านนาเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงยุคทองล้านนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้วแพร่ขยายไปในดินแดน ล้านช้าง เชียงตุง ลิบสองพันนา ลงมาไปจนถึงกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงยุคที่พม่าปกครองล้านนาก็ขาดหลักฐานงานพุทธศิลป์ที่ชัดเจน แต่กลับเป็นช่วงที่มีการจารคัมภีร์ใบลานทางพุทธศาสนาจำนวนมาก จนกระทั่งปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เมื่อกษัตริย์ผู้นำจากลำปางปลดปล่อยล้านนาจากอำนาจทางการเมืองของพม่าได้สำเร็จ ทำให้งานพุทธศิลป์กลุ่มลำปางมีความโดดเด่นขึ้นเป็นอย่างมาก ภายหลังเมื่อล้านนาตกเป็นประเทศราชของสยามโดยเฉพาะช่วงรัชสมัยที่ ๕ ศิลปะแบบภาคกลางได้มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์ล้านนามากขึ้น อีกทั้งยังมีกลุ่มพ่อค้าชาวพม่าผู้มั่งคั่งมาก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในล้านนาหลายแห่งทำให้อิทธิพลศิลปะพม่ารุ่นหลังเข้ามาปะปนกับงานพุทธศิลป์ล้านนามากขึ้นเช่นกัน

^๑ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, งานพุทธศิลป์ล้านนา : คุณค่าและความสำคัญ บทความในหนังสือ งานพุทธศิลป์ล้านนา, (เชียงใหม่ : องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๕๓) หน้า ๑.

๑.๒ พัฒนาการธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ในล้านนา

ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์เป็นงานพุทธศิลป์ล้านนาประเภทเครื่องสักการะที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยและประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา โดยมีแนวคิดคติความเชื่อเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัยโดยตรงและมีพัฒนาการเช่นเดียวกับงานพุทธศิลป์ดังกล่าว โดยถือเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมล้านนา

๑. ธรรมาสัน

ธรรมาสันเป็นงานพุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยและประกอบพิธีการเทศนาธรรมในวัฒนธรรมล้านนาดังที่พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง^๑ ให้ความหมาย อัมมาสนะ ว่า น. ธรรมาสัน ที่นั่งสำหรับแสดงธรรม บางแห่งเรียกว่าธรรมาสันแก้ว อาสนะแก้ว กระดานคำ กระดานทอง มณเฑียรคำ แท่นเทศน์ แท่นธรรมาสัน หรือปราสาทแก้ว^๒ ธรรมาสันจึงเป็นเครื่องสักการะประเภทเสนาสนะสำหรับบูชาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้ทรงคุณค่าและจรรโลงสังคมให้สุขสงบสืบไป

ธรรมาสันมีพัฒนาการมาจากการประทับนั่งบนอาสนะหรือตั้งเพื่อแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าให้แก่บุคคลตามสถานที่ต่างๆ แม้บางครั้งพระองค์รับสั่งให้พระสาวกแสดงธรรมให้ฟังก็โปรดให้นั่งบนอาสนะหรือตั้งเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าทรงยกย่องและให้ความสำคัญกับการเทศนาเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการบัญญัติพระวินัย ธรรมเทศนาปฏิสังยุต^๓ ระบุถึงข้อปฏิบัติการแสดงธรรมลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะสิกขาบทที่ ๑๒-๑๔ ว่า

สิกขาบทที่ ๑๒ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ที่นั่งอยู่บนอาสนะ (ผ้าหรือเครื่องปูนั่ง)

สิกขาบทที่ ๑๓ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนอาสนะต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ที่นั่งบนอาสนะสูง

สิกขาบทที่ ๑๔ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรายืนอยู่จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้ที่นั่งอยู่

รูปแบบการเทศนาธรรมและพระวินัยดังกล่าวจึงเป็นคติต้นแบบที่ชาวล้านนายึดเป็นหลักในการจัดพิธีเทศนาธรรม โดยจัดสร้างธรรมาสันแบบรูปทรงแปราสาทจตุรมุขที่มีหลังคาสูงประดับช่อฟ้าใบระกาและ

^๑ อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๔), หน้า ๓๔๔.

^๒ มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะ, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ส.ทวีย์การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๔.

^๓ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๓.

ธรรมาสันแบบกลีบดอกบัวบานที่ไม่มีหลังคา ธรรมาสันทั้ง ๒ แบบนี้มีฝาผนังกันบังไม่ให้เห็นผู้เทศนา และมีบันไดขึ้นลง ส่วนตัวธรรมาสันประดับด้วยลวดลายศิลปะต่างๆ อย่างวิจิตรสวยงาม สำหรับเป็นสถานที่นั่งเทศนาของพระสงฆ์โดยมีระดับความสูงจากผู้ฟังที่นั่งอยู่ด้านล่างพอประมาณ ชาวล้านนามีคตินิยมว่า^๑ การเทศนาธรรมเป็นพิธีการสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ ธรรมาสันจึงถูกสร้างให้ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารข้างพระประธาน พระสงฆ์ผู้เทศนาธรรมเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรม โดยเสียงเทศนานั้นถือเป็นเสียงการแสดงธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า แม้ผู้ฟังจะอยู่ในสถานภาพใดก็ตามเมื่อพระสงฆ์เริ่มเทศนาธรรมก็ต้องยกมือพนมไหว้เพื่อแสดงความเคารพต่อพระธรรมในฐานะที่เป็นรัตนองค์ที่ ๒ ในพระรัตนตรัย

การที่ธรรมาสันล้านนามีโครงสร้างแบบปราสาทและมีระดับสูงกว่าผู้ฟังจึงทำให้มองไม่เห็นพระสงฆ์ผู้เทศนาเพียงแต่ได้ยินเสียงเทศนาที่ดังก้องเท่านั้น ทำให้พระสงฆ์สามารถนั่งเทศนาในอิริยาบถที่สบาย ส่วนผู้ฟังก็มีจิตเป็นสมาธิเพราะไม่พะวงจ้องมองอากัปกิริยาของพระสงฆ์บนธรรมาสัน

ธรรมาสันในวัฒนธรรมล้านนาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพัฒนาการมาจากการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าและการแสดงธรรมของพระสาวกที่นั่งบนอาสนะหรือตั้งโดยมีพระวินัยที่ทรงบัญญัติเป็นแนวทางกำหนดให้ที่นั่งที่สมควรเพื่อแสดงธรรม ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงในล้านนาทำให้เกิดการสร้างสรรคธรรมาสันที่รูปทรงและประดับด้วยศิลปะวิจิตรสวยงามอีกทั้งยังมีคตินิยมที่กำหนดให้เป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีแสดงธรรมเท่านั้น

๒. ตู๋คัมภีร์ธรรม

ตู๋คัมภีร์ธรรมเป็นงานพุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นใช้สำหรับใช้เป็นสิ่งที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานซึ่งบันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวดหมู่และป้องกันไม่ใช้ชำรุดจากการทำลายของสัตว์หรือสภาพภูมิอากาศ เช่น พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม ชาดก ประวัติ ตำนาน คำสอน เป็นต้น บางแห่งในล้านนาเรียกว่า หีบธรรม หรือ หีตธรรม ดังที่พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง^๒ ให้ความหมายหีตธัมม์ว่า หีตธัมม์ น. หีบบรรจุคัมภีร์อย่างใบลาน ลักษณะเป็นกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนใหญ่มีปากกว้างกว่าส่วนก้นกว้าง ยาว สูง ประมาณ ๗๐ X ๑๐๐ X ๑๐๐ ซม. มีฝาปิดครอบด้านบน มักทารักหรือทำลวดลายประดับ ตู๋คัมภีร์ธรรมล้านนาอาจแบ่งได้ ๒ รูปแบบ เช่น รูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมูมีฝาครอบ และรูปทรงแบบตู๋ใส่บานพับสำหรับเปิดปิด ๒ บาน ตกแต่งด้วยการทาสีลงรักปิดทองประดับด้วยลวดลายต่างๆ อย่างวิจิตรสวยงาม เช่น รูปเทวดา สัตว์ป่าหิมพานต์ ดอกไม้ เครือเถา เป็นต้น ตู๋คัมภีร์ธรรมจึงเป็นเครื่องสักการะสำหรับเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า นอกจากนั้นชาวล้านนายังใช้คัมภีร์ธรรมและตู๋คัมภีร์ธรรมเป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรมอันเป็นรัตนองค์ที่ ๒ ในพระรัตนตรัยด้วย

^๑ พระนคร ปัญญาวิชโร, วิถีเทศน์ในล้านนา, (เชียงใหม่ : หจก. ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๗.

^๒ อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, หน้า ๘๓๐.

ตู๋คัมภีร์ธรรมในวัฒนธรรมล้านนามีพัฒนาการมาจากการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่เผยแพร่พระศาสนาตลอด ๔๕ พรรษา ครั้นเมื่อปรินิพพานแล้วเหล่าพระสาวกในแต่ละสำนักได้ท่องจำพระธรรมคำสอนสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ภายหลังเกิดแนวคิดและวิถีปฏิบัติที่แตกต่างกันทำให้เกิดการสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อทบทวน รวบรวม และจัดให้เป็นหมวดหมู่ โดยเฉพาะการสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณ พ.ศ.๔๕๐ พระเจ้าวิภูคคามณีกายแห่งลังกาทวีป องค์กรอุปถัมภ์การสังคายนาพิจารณาว่ากาลเวลาผ่านไปในอนาคต บรรดาภิกษุสงฆ์มีความจำที่อาจลืมเลือนเป็นเหตุให้ท่องจำพระไตรปิฎกได้ไม่ทั้งหมดหรืออาจมีความผิดแผกไปจากเดิม อันจักทำให้พระธรรมวินัยเสื่อมสูญเร็วขึ้น จึงหาวิธีป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวโดยให้ภิกษุผู้ทรงจำพระไตรปิฎกและอรรถกถาช่วยกันจารึกลงสู่ใบไม้ของต้นลานเรียกว่า ใบลาน ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่มีขนาดยาวและกว้าง อีกทั้งยังมีความคงทนเหมาะสำหรับการบันทึกพระไตรปิฎกให้คงอยู่อย่างยาวนาน นับเป็นครั้งแรกที่มีการบันทึกพระไตรปิฎกลงสู่ใบลานเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ครั้นเมื่อมีคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วก็ใช้เป็นหลักฐานในการเผยแพร่พระศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ โดยเฉพาะในล้านนา ได้ยึดเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักในการเผยแพร่ ศึกษา และปฏิบัติ จนเกิดจารีตการแต่งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องต่างๆ แล้วบันทึกลงใบลาน เรียกว่า คัมภีร์ธรรมคัมภีร์ใบลาน หรือคัมภีร์ธรรมใบลาน เมื่อมีการสร้างคัมภีร์ธรรมแล้วจำเป็นต้องสร้างตู้สำหรับจัดเก็บคัมภีร์ธรรมให้เป็นหมวดหมู่และป้องกันการชำรุดเสียหาย จึงเป็นเหตุให้เกิดการสร้างสรรคตู๋คัมภีร์ธรรมด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างแบบล้านนา โดยประดับตกแต่งลวดลายต่างๆ ให้วิจิตรสวยงาม นอกจากนั้นยังสร้างอาคารสำหรับจัดเก็บคัมภีร์ธรรมโดยเฉพาะเรียกว่า หอธรรม หรือหอพระไตรปิฎก แต่เรียกสั้นๆ ว่า หอไตร โดยแยกสร้างเป็นอาคารเฉพาะภายในวัด

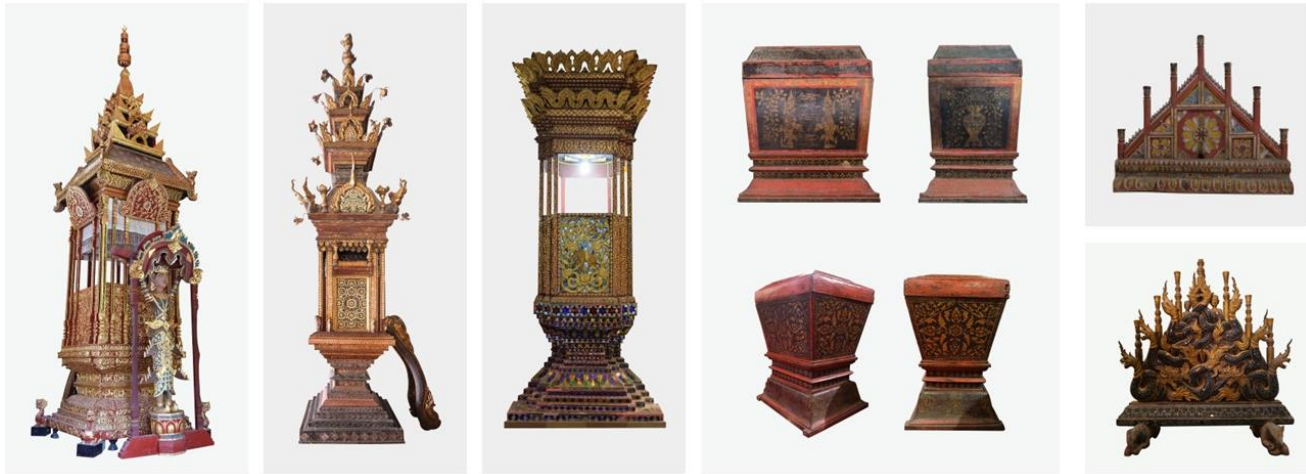
๓. สัตตภัณฑ์

สัตตภัณฑ์เป็นงานพุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องบูชาพระพุทธเจ้าในพิธีกรรมต่างๆ โดยนำไปจัดวางไว้ด้านหน้าพระพุทธรูปหรือเจดีย์สำหรับเป็นแท่นจุดเทียน ๗ เล่ม ที่ปักบนยอดเสา ๗ เสาที่มีระดับลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ เสมือนเป็นยอดเขาสิเนรุที่มีภูเขาบิรวารทั้ง ๗ ล้อมรอบลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ ตามคติจักรวาล ประกอบด้วย เขายุคันธร เขาสินธรร เขากรวิก เขาสุทศน์ เขามินทร เขาวินันตกะ และเขาอัสน์กัณณ์ ดังพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง^๑ ให้ความหมาย สัตตภัณฑ์ ว่า น. ๑ ทิวเขา ๗ ทิว ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ (ป.) ๗๒. เชิงเทียนที่ทำเป็นเจดีย์ยอดมักตั้งไว้หน้าพระประธานในวิหาร

สัตตภัณฑ์ในวัฒนธรรมล้านนามีพัฒนาการมาจากแนวคิดการถวายเป็นเครื่องสักการะและเสนาสนะของเหล่าพุทธศาสนิกชนแต่พระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล เช่น ดอกไม้ ของหอม วิหาร ภาชนะ เป็นต้น ประกอบกับแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่แพร่หลายในภูมิภาค โดยระบุถึงเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๗.

ของจักรวาลโดยมีภูเขาบวรารทั้ง ๗ ล้อมรอบลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ เมื่อเจ้าภาพผู้มีจิตศรัทธาหรือช่างสร้างถวายก็นำคติความเชื่อ ความรู้ และประสบการณ์มาสร้างสัตตภัณฑ์ที่มียอดเสา ๗ ยอดลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ ตามลำดับพร้อมกับประดับตกแต่งลวดลายให้วิจิตรสวยงามด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนา โดยนำไปตั้งไว้ด้านหน้าพระพุทธรูปและเจดีย์เพื่อใช้เป็นแท่นจุดเทียนบูชาพระพุทธรูปเจ้าในงานบุญประเพณีทางพระพุทธศาสนา ทำให้บริบทการประกอบพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และองค์พระพุทธรูปมีความโดดเด่นสวยงาม ดังนั้นสัตตภัณฑ์ล้านนาจึงเป็นเครื่องสักการะพระพุทธรูปเจ้าประเภทให้แสงสว่างที่ใช้สำหรับเป็นแท่นจุดเทียน ๗ เล่ม สร้างสรรค์ขึ้นเป็นงานพุทธศิลป์ที่สวยงาม แฝงด้วยแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยา ควรค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้ให้เป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบไป

๑.๓ ความนิยมในการสร้างธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์

การที่เครื่องสักการะ ธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ถูกสร้างขึ้นอย่างวิจิตรสวยงามและแพร่หลายตามวัดต่างๆ ในล้านนา โดยมีเจ้าภาพผู้ศรัทธาสร้างถวายเองหรือจ้างวานช่างสร้างให้แล้วนำไปถวายไว้กับวัดจนกลายเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชุมชนที่วิจิตรสวยงามนั้น สะท้อนถึงความนิยมในการสร้างถวายไว้กับวัดในพระพุทธศาสนา เนื่องจากได้รับแรงกระตุ้นจากปัจจัย ๒ ประการได้แก่

๑. ความศรัทธาในพระรัตนตรัย

เนื่องจากธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์เป็นเครื่องสักการะที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัยโดยตรง กล่าวคือ สัตตภัณฑ์เป็นเครื่องสักการะที่ใช้เป็นแท่นสำหรับจุดเทียนให้แสงสว่างบูชาพระพุทธรูปเจ้า ส่วนธรรมาสน์และตู๋คัมภีร์ธรรมเป็นเครื่องสักการะสำหรับบูชาพระธรรม โดยธรรมาสน์เป็นที่นั่งสำหรับพระสงฆ์ในการแสดงธรรมเสมือนเป็นผู้แทนของพระพุทธรูปเจ้าเทศนาให้แก่พุทธศาสนิกชนสดับฟัง ส่วนตู๋

คัมภีร์ธรรมเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่จารึกพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นระเบียบ ด้วยเหตุที่ชาวล้านนามีความศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นพื้นฐานจึงทำให้จิตใจมีความผ่องใสเบิกบาน เกิดความคิดสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยหรือประดับตกแต่งสถานที่และสิ่งของเครื่องสักการะต่างๆ ให้มั่นคงแข็งแรง วิจิตรสวยงาม ดังความนิยมในการสร้างธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรมและสัตตภัณฑ์ถวายเป็นพุทธบูชาและธรรมบูชาด้วยความศรัทธาเลื่อมใสอย่างสูงสุด

ดังนั้น ความศรัทธาในพระรัตนตรัยจึงเป็นสิ่งสำคัญและองค์ธรรมข้อแรกที่เกิดขึ้นในจิตใจผู้ศรัทธาแล้วนำมาสู่การพัฒนาคือการคิดสร้างสรรค์ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ให้เป็นสิ่งใช้สอยหรือประดับตกแต่งอาคารสถานที่ตลอดจนถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางพุทธศาสนา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและธรรมบูชาได้อย่างสมส่วนสวยงาม

๒. ความเชื่อในอานิสงส์การสร้างเครื่องสักการะถวายในพุทธศาสนา

อานิสงส์คือผลที่จักได้รับการสร้างธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ที่ระบุว่า ผู้ใดมีจิตศรัทธาสังสร้างธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ถวายในพระพุทธศาสนาจักได้อานิสงส์ทำให้ได้สมบัติ ๓ ประการ ได้แก่ มนุษย์สมบัติ (สุขในเมืองคน) สวรรค์สมบัติ (สุขในเมืองฟ้า) และนิพพานสมบัติ (สุขในพระนิพพาน) ดังตัวอย่างคัมภีร์อานิสงส์ต่อไปนี้

คัมภีร์อานิสงส์สร้างธรรมาสัน ฉบับวัดศรีหมวดเกล้า ตำบลชมพู อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๕๑ (พ.ศ. ๒๔๓๒) รหัสไมโครฟิล์ม ๘๑.๐๖๕.๐๑๑.๐๐๔-๐๐๔ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ระบุว่า พระพุทธเจ้าได้แสดงบุพกรรมของพระองค์เมื่อครั้งเกิดเป็นอติเทโวราชโพธิสัตว์ในสมัยพระเวตพุทธเจ้า ทรงสร้างธรรมาสันด้วยไม้จันทร์แดงประดับด้วยรัตนชาติวิจิตรสวยงามถวายแล้วได้รับพุทธพยากรณ์จากพระเวตพุทธเจ้าว่าจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอย่างแน่นอน ครั้นเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วลงมาปฏิสนธิโลกมนุษย์ในตระกูลกษัตริย์ถึงพร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการ ได้แก่ จักรแก้ว (จักรรัตนะ) ช้างแก้ว (หัตถิรัตนะ) ม้าแก้ว (อัสสรัตนะ) แก้วมณี (มณีรัตนะ) นางแก้ว (อิตถิรัตนะ) ขุนคลังแก้ว (คหปติรัตนะ) ขุนพลแก้ว (ปริณายกรัตนะ) เมื่อถึงคราวเสวยราชสมบัติมีปราสาททิพย์ผุดขึ้นมาจากแผ่นดิน แม้ว่าเสด็จไปที่ใดก็มีบริวารล้อมรอบ เหล่ามนุษย์และเทวดาต่างก็เคารพบูชา ด้วยอานิสงส์สร้างธรรมาสันดังกล่าวทำให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาตินี้

คัมภีร์อานิสงส์สร้างหีตหรือตู๋คัมภีร์ธรรม ฉบับวัดสะป่งหลวง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน รหัส CMRU-LP-O1-A-O22 จารด้วยอักษรธรรมล้านนา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ระบุว่าสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าแสดงอานิสงส์การสร้างหีตหรือตู๋คัมภีร์ธรรมให้พระสารีบุตรฟังว่า บุคคลผู้ใดได้สร้างตู๋คัมภีร์ธรรมด้วยตนเองหรือจ้างให้ผู้อื่นสร้างแล้วประดับตกแต่งให้สวยงามนำไปถวายวัดจักได้อานิสงส์มากหาที่สุดไม่ได้ จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ๘๔,๐๐๐ ปี เป็นกษัตริย์ในประเทศราช ๘

อสงชัยกับปี เมื่อเสียชีวิตจักได้เกิดเป็นพระอินทร์และพระมหาพรหม ๘๔,๐๐๐ ปี เมื่อกลับลงมาเกิดในมนุษย์โลกก็จักได้เกิดในตระกูลพราหมณ์คหบดี มีทรัพย์สมบัติ และสติปัญญามาก ผลานิสงส์นี้สามารถปิดกั้นไม่ให้ไปสู่อายภุมิได้ เกิดในตระกูลอันประเสริฐ มีร่างกายและผิวพรรณดีงาม เป็นที่รักของเหล่ามนุษย์และเทวดา แม้ญาติพี่น้องที่เคยทำบาปกรรมไว้หรือตกนรกก็จักปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากอภัยได้ แม้อติตชาติของพระองค์ในสมัยพระโบราณโคตมพุทธเจ้าก็เคยเกิดเป็นชายหนุ่มแล้วสร้างตู๋คัมภีร์ถวายวัด ภายหลังได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกและบวรเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

ส่วนการสร้างสัตตภณท์ถวายวัดนั้นยังไม่พบคัมภีร์อานิสงส์สร้างสัตตภณท์โดยตรง พบแต่เพียงคัมภีร์อานิสงส์สัพพทานฉบับวัดราชฐานหลวงย่างควง เมืองเชียงตุง รัฐบาลแห่งสหภาพเมียนมา ที่มีเนื้อหาตอนหนึ่งระบุว่า บุคคลผู้ใดได้สร้างประทีป ตั้งหรือแทนสำหรับวางและจุดประทีปเทียนบูชาพระรัตนตรัย เกิดมาชาติใดจักได้อานิสงส์ทำให้หูตาแจ้งใสเปล่งสว่างจนถึงยามแก่ชราที่ไม่เป็นคนหูหนวกหรือตาฟาง ทั้งนี้คำว่า ประทีป ตั้งหรือแทนสำหรับวางและจุดประทีปเทียนบูชาพระรัตนตรัยนั้น มีลักษณะเป็นเครื่องสักการะประเภทให้แสงสว่างคล้ายกับสัตตภณท์ซึ่งเป็นตั้งหรือแทนสำหรับจุดเทียนถวายเป็นพุทธบูชาเหมือนกัน จึงสมควรจะเข้าในอานิสงส์ดังกล่าว

นอกจากนั้นชาวล้านนาก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการถวายวัตถุสิ่งของไว้ในพระพุทธศาสนาประจำปีเกิดของตน โดยกำหนดให้ผู้ที่เกิดปีเถาะหรือปีจอพึงสร้างธรรมาสันถวายเป็นทาน จักได้อานิสงส์เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและสิ่งสมบุญบารมีเป็นพลวปัจจัยในภายภาคหน้าจนบรรลุมรรคผลนิพพานต่อไป

จากความศรัทธาและความเชื่อในอานิสงส์การสร้างเครื่องสักการะถวายในพุทธศาสนาดังกล่าว ทำให้เป็นแรงกระตุ้นผู้มีศรัทธาสร้างถวายหรือจ้างวานช่างสร้างให้แล้วนำไปถวายไว้กับวัด ส่งผลให้แต่ละวัดในล้านนาจึงมีธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์ประดิษฐานเพื่อใช้สอยภายในวัดจำนวนมาก โดยมีรูปแบบและลวดลายทางพุทธศิลป์กรรมที่คล้ายกันหรือแตกต่างกันตามความนิยมด้านภูมิปัญญาเชิงช่างในแต่ละท้องถิ่น จนผ่านกาลเวลายาวนานทำให้เครื่องสักการะเหล่านี้กลายเป็นศาสนวัตถุโบราณที่ทรงคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบต่อไป

๑.๔ ความสำคัญและคุณค่าของธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม สัตตภณท์ในล้านนา

ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์จัดเป็นงานพุทธศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากศรัทธา ความรู้ และภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนาที่มีความวิจิตรสวยงามถวายเป็นเครื่องสักการะบูชาแด่พระพุทธเจ้าและพระธรรม จัดเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความสำคัญและทรงคุณค่าเพราะมีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิต คติความเชื่อ ค่านิยม และโลกทัศน์ ดังนี้

๑. ความสำคัญและคุณค่าด้านจิตใจ

ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตกัณฑ์ถูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยและเป็นเครื่องสักการะสำหรับบูชาพระรัตนตรัยโดยเฉพาะพระพุทธเจ้ากับพระธรรมอันเป็นสรณะที่เคารพบูชาสูงสุด จึงมีความสำคัญและมีคุณค่าต่อจิตใจดังนี้

๑) ธรรมาสัน มีความสำคัญในการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่นั่งเทศนาธรรมของพระสงฆ์ที่มีลักษณะสอดคล้องกับพระวินัยหลักธรรมเทศนาปฏิสังยุต^๑ สิกขาบทที่ ๑๒-๑๔ ว่า

สิกขาบทที่ ๑๒ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไช้ที่นั่นอยู่บนอาสนะ (ผ้าหรือเครื่องปูนั่ง)

สิกขาบทที่ ๑๓ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนอาสนะต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไช้ที่นั่นบนอาสนะสูง

สิกขาบทที่ ๑๔ ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรายืนอยู่ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไช้ที่นั่นอยู่

ดังนั้น ธรรมาสันในวัฒนธรรมล้านนาจึงมีลักษณะยกพื้นขึ้นสูงกว่าพื้นที่นั่งของผู้ฟังที่นั่งอยู่ด้านล่าง โดยมีแนวคิดสอดคล้องกับหลักพระวินัยที่กำหนดให้พระสงฆ์ผู้เทศนาธรรมจะต้องนั่งอยู่บนพื้นที่ที่สูงกว่าผู้ฟังเสมอ เนื่องจากการเทศนาธรรมเป็นการสอนธรรมะเพื่อขัดเกลาจิตใจให้เบาบางจนสามารถลดละกิเลสได้ ถ้าผู้ฟังยังมีทิฏฐิมานะถือตัวอยู่จักทำให้ไม่เปิดใจยอมรับคำสอน แต่การที่ผู้ฟังยอมนั่งลงบนพื้นที่ที่ต่ำกว่าพระสงฆ์ผู้เทศนาธรรม ย่อมแสดงให้เห็นถึงการผ่อนคลายทิฏฐิมานะพร้อมที่จะเปิดใจยอมรับฟังคำสอนและมีความเคารพนอบน้อมต่อผู้เทศนาธรรม จึงทำให้การเทศนาธรรมในครั้งนั้น ประสบผลสำเร็จ ผู้ฟังมีความตั้งใจฟังจนเกิดความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีสัมมาทิฏฐิเห็นชอบตามธรรม และนำธรรมะไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันโดยไม่ลังเลสงสัย

นอกจากนั้น ชาวล้านนายังถือเอาธรรมาสันเป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรมอันเป็นรัตนองค์ที่ ๒ เนื่องจากธรรมาสันเป็นสถานที่สำหรับแสดงธรรมจึงมีโครงสร้างประกอบด้วยฝาผนังปิดทั้ง ๓ ด้าน ทำให้ไม่มองเห็นรูปลักษณะหรืออากัปกิริยาของพระสงฆ์ผู้เทศนาธรรมเพียงแต่ได้ยินเสียงเทศนาธรรมที่ตั้งก้องในวิหารเท่านั้น โดยชาวล้านนาถือคติว่าเสียงเทศนาธรรมที่ได้ยินนั้น ไม่ใช่เสียงของพระสงฆ์ผู้เทศนา หากแต่เป็นเสียงการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าซึ่งมีพระพุทธรูปองค์ประธานในวิหารเป็นสิ่งแทนพระองค์ ทุกครั้งที่ชาวล้านนามีงานบุญประเพณีทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะถวายภัตตาหารหรือภัตสังฆทานแด่พระพุทธรูปและพระสงฆ์แล้วยังได้ถวายแด่พระธรรมอีกด้วย โดยนำไปประเคนที่ธรรมาสันซึ่งถือเป็นสิ่งแทนพระธรรมด้วยความเคารพ แสดงให้เห็นถึงทัศนคติความเชื่อของชาวล้านนาว่า ธรรมาสันมีความสำคัญ

^๑ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, อ่างแล้ง หน้า ๑๘๓.

เป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นสถานที่นึ่งเทศนาธรรมของพระสงฆ์ และมีคุณค่าต่อจิตใจของชาวล้านนาในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรมอันเป็นรัตนองค์ที่ ๒ ในพระรัตนตรัย จึงทำให้มีวิถีปฏิบัติยกย่องเชิดชูธรรมาสน์ให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สงวนไว้เฉพาะพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เทศนาธรรมเท่านั้น บุคคลอื่นไม่อาจก้าวล่วงในพื้นที่เฉพาะนี้ได้ แม้พระสงฆ์ผู้เทศนาธรรมก่อนจะขึ้นสู่ธรรมาสน์ก็ต้องคุกเข่ากราบหรือยืนพนมมือไหว้แสดงความเคารพก่อนขึ้นบันไดธรรมาสน์ทุกครั้งด้วย

๒) ตู๋คัมภีร์ธรรม มีความสำคัญเป็นสิ่งสักการะในวัฒนธรรมล้านนาอย่างหนึ่งที่สูงขึ้นด้วยแผ่นไม้สำหรับใช้เป็นสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์ไบลานให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ป้องกันความเสียหายที่เกิดจากแมลงและสภาพภูมิอากาศ อีกทั้งยังป้องกันไม่ให้บุคคลเหยียบย่ำข้ามกรายคัมภีร์ธรรมไบลานซึ่งถือเป็นของสูง ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิ่งแทนพระรัตนตรัยองค์ที่ ๒ เมื่อนำคัมภีร์ไบลานแต่ละผูกแต่ละมัดวางเรียงในตู้ให้เป็นระเบียบแล้วก็ปิดฝาตู้ยกไปประดิษฐานตั้งไว้ในหอธรรมหรือหอพระไตรปิฎกเป็นลำดับต่อไป แต่ถ้าวัดใดไม่มีหอธรรมก็นำตู๋คัมภีร์ธรรมนั้นมาประดิษฐานข้างพระประธานในวิหารซึ่งก็สะดวกต่อการเก็บรักษาและนำไปใช้เทศนาในโอกาสต่างๆ

การที่ตู๋ไม่เป็นสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์ธรรมไบลานจึงทำให้มีชื่อเรียกตู๋ตามการใช้งานว่า ตู๋คัมภีร์ธรรม หีบธรรม หรือหีตธรรม ชาวล้านนาจึงให้ความเคารพตู๋คัมภีร์ธรรมในฐานะที่เป็นของสูง ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิ่งแทนพระรัตนตรัยองค์ที่ ๒ คือธรรมรัตนะเช่นเดียวกับคัมภีร์ไบลาน เมื่อมีงานบุญประเพณีทางพระพุทธศาสนาก็มักถวายภัตตาหารหรือภัณฑ์สังฆทานแด่พระธรรมโดยนำไปประเคนธรรมาสน์หรือตู๋คัมภีร์ธรรมซึ่งถือเป็นสิ่งแทนธรรมรัตนะด้วยความเคารพ

๓) สัตตภัณฑ์ มีความสำคัญเป็นสิ่งสักการะอีกอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมล้านนา โดยใช้เป็นแท่นหรือสถานที่สำหรับจุดเทียนให้แสงสว่างบูชาพระพุทธรูปและเจดีย์อันเป็นสิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นรัตนองค์ที่ ๑ ในพระรัตนตรัย โดยนำไปตั้งไว้ด้านหน้าพระพุทธรูปและเจดีย์สำหรับให้พุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสจุดเทียนบูชาในโอกาสต่างๆ การที่แท่นจุดเทียนบูชามีลักษณะการสร้างเป็นคติจักรวาลและคติพุทธศาสนาเป็นยอดเขา ๗ ยอด และประดับด้วยลวดลายศิลปะในตำนานหรือคติความเชื่อต่างๆ ทางพุทธศาสนา เช่น นาค เทวดา เครือเถา ดอกไม้ เป็นต้น เมื่อนำมาจุดเทียนเบื้องพระพักตร์หรือด้านหน้าพระเจดีย์ทำให้เกิดเกิดแสงสว่าง พระพักตร์สวยามตามลำแสงเทียนที่สาดส่อง ทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในองค์พระพุทธรูปและพระเจดีย์

จากเนื้อหาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าธรรมาสน์ ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ แต่ละอย่างต่างมีความสำคัญตามรูปแบบการใช้สอยต่างๆ ทั้งการนึ่งแสดงธรรม การเก็บรักษาคัมภีร์ธรรม และการเป็นแท่นจุดเทียนให้แสงสว่าง อีกทั้งยังมีคุณค่าต่อจิตใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเครื่องสักการะสำหรับบูชาที่ชาวล้านนาถือเป็นสิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้าและพระธรรมจึงทำให้มีคุณค่าทางจิตใจ ก่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นใน

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มุ่งทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส และการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ด้วยความศรัทธาอย่างวิจิตรสวยงามและเป็นแบบแผนสืบมา

๒. ความสำคัญและคุณค่าด้านศิลปะ

การที่ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภันท์ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนาโดยนำรูปแบบและลวดลายทางศิลปะต่างๆ มาประดับตกแต่งจนทำให้เกิดเป็นงานพุทธศิลปกรรมที่วิจิตรสวยงาม เมื่อทัศนสัมผัสถึงรูปร่าง รูปทรง สัดส่วน สีสัน ลวดลาย พื้นผิวที่สวยงามอ่อนช้อยทำให้เกิดความรู้สึกชื่นชอบยินดีและมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยมากขึ้น จิตใจสงบเยือกเย็น อีกทั้งยังได้ความรู้เพิ่มพูนด้านพระพุทธศาสนา คติจักรวาล และคติท้องถิ่น ผ่านงานพุทธศิลป์ดังกล่าว ทำให้งานพุทธศิลปกรรมประเภทธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภันท์ มีความสำคัญในฐานะที่เป็นผลงานด้านศิลปะท้องถิ่น อันเป็นภูมิปัญญาเชิงช่างที่ได้รับการสร้างสรรค์จากช่างหรือสล่าชาวล้านนาจนเป็นแบบอย่างให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้งานศิลปะล้านนาจากผลงานดังกล่าว ซึ่งช่างหรือสล่าได้คิดสร้างสรรค์ขึ้นในบริบททางสังคมวัฒนธรรมล้านนา เมื่อทัศนงานพุทธศิลป์นั้นแล้วทำให้มองเห็นความงามของลวดลาย เส้น รูปทรง สีสัน ที่ผสมผสานได้อย่างกลมกลืนและลงตัว ก่อให้เกิดความตื่นตามตามช่างหรือสล่าผู้เป็นศิลปิน ได้ถ่ายทอดความรู้ ความนึกคิด อารมณ์ จินตนาการ ตลอดจนถึงโลกทัศน์ ค่านิยม และความเชื่อต่างๆ ออกมาสู่งานศิลปะเพื่อพัฒนาจิตใจให้สุขสงบ รู้จักบาปบุญคุณโทษ มุ่งประพฤติแต่ความดี ละเว้นความชั่ว และได้มุมมองความจริงของชีวิตและโลกด้วยปัญญาทางธรรมในแง่มุมต่างๆ คือความจริงตามสภาวะที่ปรากฏรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และสภาวะความเป็นจริงหรือสัจจะภาวะซึ่งเป็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังของความจริงที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสนั้น โดยไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลงตามการรับรู้ของบุคคล ดังนี้ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภันท์จึงมีความสำคัญและคุณค่าด้านศิลปะอย่างแท้จริง

๓. ความสำคัญและคุณค่าด้านองค์ความรู้

ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภันท์เป็นแหล่งรวมความรู้ด้านภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนาซึ่งผสมผสานรูปแบบงานพุทธศิลป์ทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โดยการจัดสร้างได้อาศัยช่างหรือสล่าแขนงต่างๆ ในการสร้างสรรค์เครื่องสักการะแต่ละประเภท ได้แก่ ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างบุ และช่างปูน อีกทั้งยังประดับลวดลายต่าง ๆ ทั้งรูปคน สัตว์ ดอกไม้ เครือเถา พรรณพฤกษาต่าง ทำให้เป็นงานพุทธศิลปกรรมที่วิจิตรสวยงาม สมส่วน มีความสำคัญ และมีความคุณค่าด้านองค์ความรู้ที่ช่างผู้สั่งสมความรู้และประสบการณ์มาอย่างยาวนานจนมีความชำนาญในการสร้างสรรค์แล้วถ่ายทอดออกมาได้อย่างสมบูรณ์ จึงทำให้เครื่องสักการะทั้งธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภันท์ เป็นผลงานต้นแบบของช่างในยุคหนึ่งให้อนุชนรุ่นหลังได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

งานของตน ดังนั้นธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และลัทธิภิกษุจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นผลงานครูต้นแบบที่ดีและสมบูรณ์ของช่าง โดยให้คุณค่าด้านองค์ความรู้เชิงช่างภูมิปัญญาล้านนาและคติที่มาของลวดลายต่างๆ แก่อนุชนในการใช้เป็นต้นแบบสำหรับการศึกษาและพัฒนางานพุทธศิลป์ให้ดียิ่งขึ้นไป

๔. ความสำคัญและคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

เครื่องสักการะธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และลัทธิภิกษุเป็นพุทธศิลปกรรมที่มีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการที่สามารถอธิบายประวัติศาสตร์ในด้านต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความรอบรู้ในเรื่องรายนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะประวัติและพัฒนาการของชุมชน ประวัติการของการเผยแพร่พุทธศาสนาในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์งานช่างและศิลปะที่เกิดจากภูมิปัญญาเชิงช่างท้องถิ่นและได้รับอิทธิพลจากแหล่งต่างๆ โดยประวัติศาสตร์เหล่านี้อาจได้รับการบอกเล่าแบบมุขปาฐะ (ปากเปล่า) บางแห่งอาจมีจารึกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่จารึกไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งของงานพุทธศิลปกรรม ทำให้ทราบว่าชุมชนนั้นๆ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทไต อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากแหล่งใด ใครเป็นผู้สร้างถวายเมื่อไหร่ ดังตัวอย่างเช่น ลัทธิภิกษุวัดศรีนครินทร์ (ทุ่งเลี้ยว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีจารึกอักษรธรรมล้านนาว่า นิพพานัง ปรมัง สุขัง ลัทธิภิกษุหลังนี้พ่อเจ้าแก้วนารัฐและแม่เจ้าจามรีสร้างถวายเมื่อ จ.ศ. ๑๒๘๓ (พ.ศ. ๒๔๖๔) คณะศรัทธาบ้านทุ่งเลี้ยวได้ซ่อมแซมครั้งที่หนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ เดือนยี่เป็ง โดยพ่อหนานอ้าย คำปัน เป็นสลา เมื่อผู้วิจัยได้ลงพื้นที่วัดศรีนครินทร์ (ทุ่งเลี้ยว) เพื่อสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเครื่องสักการะได้เข้าสัมภาษณ์พระครูถาวรพรวิชัย เจ้าอาวาสวัดศรีนครินทร์ (ทุ่งเลี้ยว) พบว่ามีความสอดคล้องกับจารึกอักษรธรรมล้านนาว่า ชุมชนวัดศรีนครินทร์ (ทุ่งเลี้ยว) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินที่อพยพแบบเทครัวจากเมืองเชียงตุงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ จากนั้น พ.ศ. ๒๑๔๕ ได้สร้างวัดขึ้นในชุมชนเรียกว่า วัดหลวงทุ่งเลี้ยว หรือวัดทุ่งเลี้ยว ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นวัด ศรีนครินทร์ เนื่องจากแต่เดิมเจ้านายต้นราชวงศ์เชียงใหม่ได้ให้การอุปถัมภ์วัดมาโดยตลอด จนต่อมาเจ้าแก้วนารัฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่ได้สร้างคุ้มไว้ที่หน้าวัดแล้วให้ความอุปถัมภ์วัดสืบมาอย่างต่อเนื่องอีกทั้งยังสร้างลัทธิภิกษุถวายเป็นเครื่องสักการะในวิหารด้วย^๑

ส่วนธรรมาสันวัดนาแสง ตำบลนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีจารึกอักษรธรรมล้านนาว่า จ.ศ. ๑๒๘๔ (พ.ศ. ๒๔๗๐) บรรดาพระภิกษุสงฆ์พร้อมคณะศรัทธาประชาชนได้สร้างธรรมาสันหลังนี้ โดยมีพระภิกษุชื่ออภิวังค์เป็นช่างสร้างด้วยวิธีสลัก ต้องแต่้ม และวาดลวดลาย นอกจากนั้นจารึกยังระบุตอนท้ายอีกว่า หากพระสงฆ์รูปใดได้เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ขอให้ระวังน้ำท่วม อย่าได้ละทิ้งธรรมาสัน ครั้นเมื่อจะย้ายธรรมาสันไปที่ใดจงถอดองค์ประกอบออกเป็นส่วนๆ ได้แก่ ยอด เสา และเอว แล้วไปประกอบใหม่ในที่ปลอดภัย ข้อความจากจารึกดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงประวัติการสร้างธรรมาสันที่มีพระเป็นช่างสร้างโดยมี

^๑ พระครูถาวรพรวิชัย เจ้าอาวาสวัดศรีนครินทร์ (ทุ่งเลี้ยว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๖.

โครงสร้างเป็นไม้ที่สามารถถอดประกอบธรรมาสันส่วนต่างๆ ออกจากกันได้ เพื่อให้สามารถดูแลรักษา และเคลื่อนย้ายหนีอุทกภัยในยามวิกฤตได้ทันที

ดังนั้น ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์จึงเป็นงานพุทธศิลปกรรมที่มีความสำคัญและคุณค่าในการบอกเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชนในด้านต่างๆ สำหรับให้อนุชนได้ศึกษาเรียนรู้ถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมสืบไป

๕. ความสำคัญและคุณค่าด้านประเพณีพิธีกรรม

การที่ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์เป็นเครื่องสักการะที่ใช้ประกอบประเพณีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา จึงทำให้มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ประเพณีพิธีกรรมมีความสมบูรณ์ ศักดิ์สิทธิ์ และดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ดังเช่นธรรมาสันและตู๋คัมภีร์ธรรมเป็นสถานที่เก็บรักษาตู๋คัมภีร์ธรรมที่ใช้ในพิธีเทศนาธรรมแบบจารีตล้านนา โดยพระสงฆ์ผู้แสดงธรรมจะนำตู๋คัมภีร์ธรรมออกจากตู๋คัมภีร์ธรรมขึ้นไปนั่งเทศนาบนธรรมาสันแบบล้านนาในพิธีเทศนาธรรมมหาชาติล้านนาหรือพิธีเทศนาในช่วงเข้าพรรษาจึงทำให้พิธีเทศนาธรรมดังกล่าวมีความศักดิ์สิทธิ์ เชิดชูพระธรรมให้โดดเด่นสูงค่า น้อมนำศรัทธาธรรมให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ ส่วนสัตตภณท์เป็นเครื่องสักการะที่จุดไฟให้แสงสว่างถวายเป็นพุทธบูชาตั้งไว้เบื้องหน้าพระประธานในวิหารหรือองค์พระธาตุ เมื่อผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมาถึงวิหารหรือลานพระธาตุแล้ว สิ่งที่จะบ่งบอกถึงการเริ่มต้นของการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญคือการจุดเทียนที่ประดับไว้บนยอดเสาสัตตภณท์ทั้ง ๗ เล่มแล้วหลังจากนั้นจึงกล่าวคำไหว้พระสมათานศีลถวายทานเป็นลำดับต่อไป ด้วยเหตุนี้การจุดเทียนสัตตภณท์จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาไปโดยปริยาย ดังนั้นธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์จึงมีความสำคัญและมีคุณค่าในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ประเพณีพิธีกรรมในล้านนามีความสมบูรณ์ ศักดิ์สิทธิ์ และดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

๖. ความสำคัญและคุณค่าด้านการสร้างรายได้ในชุมชน

เมื่อธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์ เป็นศาสนวัตถุโบราณมีความโดดเด่นด้านพุทธศิลป์ และมีรูปแบบด้านภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนาที่ประณีตสวยงาม ย่อมเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว นักวิชาการ นักวิจัย นักศึกษา ตลอดจนจนถึงประชาชนและหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัฒนธรรมในชุมชน โดยวัดดำเนินการอนุรักษ์ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์ที่มีระบบการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีและเหมาะสม เช่น วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ได้จัดทำพิพิธภัณฑ์ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุโบราณซึ่งมีตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภณท์จัดแสดงร่วมด้วยจำนวน

มาก ส่วนบนวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีธรรมาสันโบราณประดิษฐานอยู่อย่างโดดเด่นข้างมณฑปพระพุทธรูปองค์ประธานในวิหาร และวัดมงคลทุ่งเป้ง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีสัตตภัณฑ์ประดิษฐานเป็นแท่นบูชาเทียนหน้าพระประธานในวิหารอย่างสวยงาม จึงทำให้แต่ละวันมีผู้สนใจมาเยี่ยมชมวัดเหล่านี้จำนวนมาก อันเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการสร้างรายได้แก่วัดและชุมชน โดยทางวัดได้ตั้งตู้รับบริจาคหรือจำหน่ายของที่ระลึกแก่ผู้มีศรัทธาแล้วนำมารายได้เหล่านั้นมาบริหารจัดการเป็นค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าจ้างผู้ดูแลศาสนวัตถุและอาคารสถานที่ ส่วนชุมชนรอบวัดก็ได้รับการจัดสรรพื้นที่ให้ขายอาหารและสินค้าต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชม จึงทำให้ชุมชนมีรายได้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นความสำคัญและคุณค่าด้านการสร้างรายได้แก่ชุมชนของงานพุทธศิลปกรรมประเภทธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ในล้านนาที่ได้รับการบริหารจัดการที่ดีและเหมาะสม

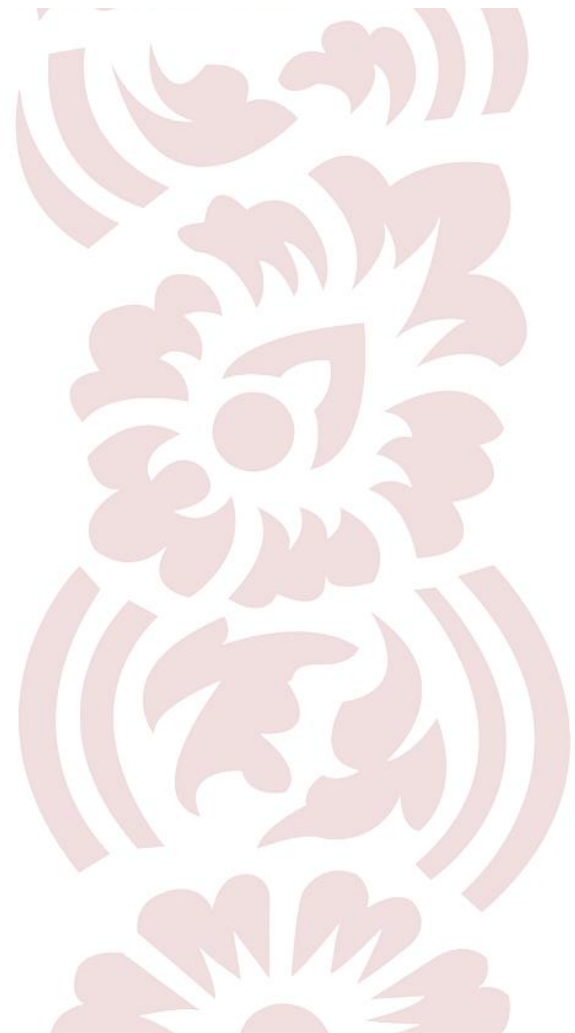
จากการศึกษาประวัติ พัฒนาการ ความสำคัญ และคุณค่าของธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์ในล้านนาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นงานพุทธศิลปกรรมที่มีพัฒนาการมาจากการสร้างวัดและเสนาสนะสำหรับเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้วมีการสร้างสรรค์ศาสนวัตถุชนิดต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างในท้องถิ่น โดยเฉพาะธรรมาสันเป็นสถานที่นั่งเทศนาธรรมโดยเฉพาะ ตู๋คัมภีร์ธรรมเป็นสิ่งที่เก็บรักษาคัมภีร์ธรรมใบลานให้เป็นระเบียบ และสัตตภัณฑ์เป็นแท่นจุดเทียนให้แสงสว่างในพิธีกรรมด้านหน้าพระประธานในวิหารหรือพระเจดีย์ โดยเครื่องสักการะเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบงานพุทธศิลป์ที่ยึดโยงกับคติความเชื่อความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนา จึงทำให้แต่ละพื้นที่มีรูปแบบงานพุทธศิลป์ที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นด้วย โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของอาณาจักรล้านนามาแต่อดีต ยังคงดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมการใช้ธรรมาสัน ตู๋คัมภีร์ธรรม และสัตตภัณฑ์อย่างแพร่หลายตามวัดต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำรวจสถานภาพรูปแบบงานพุทธศิลป์และศึกษาวิเคราะห์กลไกการดำรงอัตลักษณ์และการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ให้คงอยู่อย่างมีคุณค่าต่อไป

๒.

โครงสร้าง รูปแบบ
เทคนิคเชิงช่าง
และลวดลายของธรรมาสัน

๒.

โครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่าง และลวดลายของธรรมาสัน

ธรรมาสันในลัันนามีรูปแบบโครงสร้าง เทคนิคงานตกแต่งลวดลายและลวดลายธรรมาสันที่มีความแตกต่างกัน ธรรมาสันแต่ละพื้นที่มีความงดงามทางพุทธศิลป์ที่มีลักษณะเฉพาะตามพุทธศิลป์ประจำถิ่นรวมถึงความนิยมของผู้สร้าง ฐานะของผู้สร้างหรือช่างผู้สร้าง และวัสดุการสร้าง ทำให้มีรูปแบบธรรมาสัน โครงสร้าง และการตกแต่งลวดลายที่หลากหลาย และโดดเด่นสวยงามมีคุณค่า เหมาะสมกับการแสดงธรรม คำสอนพระพุทธเจ้าของพระสงฆ์ในลัันนา

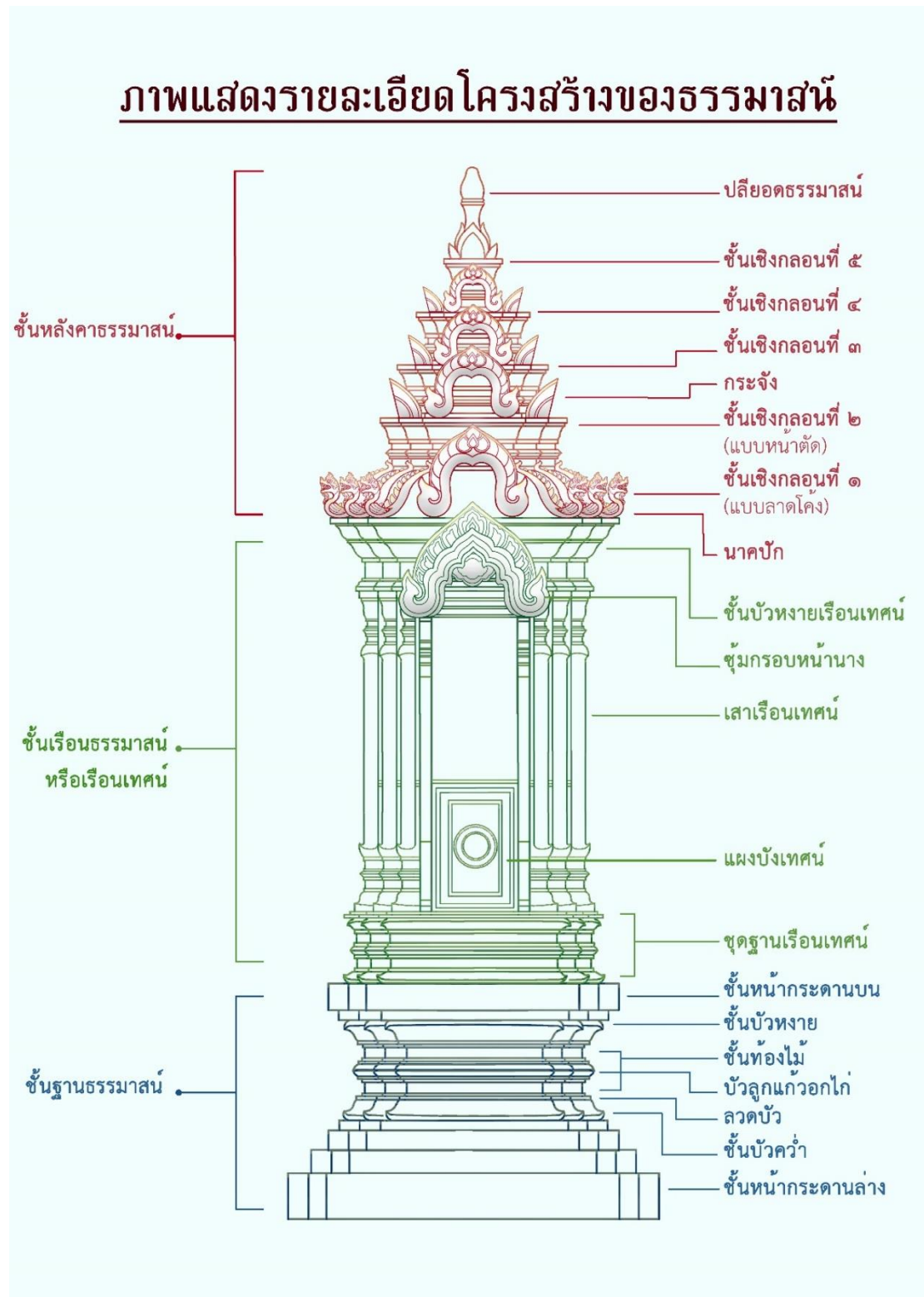
๒.๑ โครงสร้างและองค์ประกอบของธรรมาสันในลัันนา

โครงสร้างธรรมาสันในลัันนานิยมสร้างขึ้นจากงานไม้และงานปูน เน้นความมั่นคง แข็งแรงคงทน และมีความสวยงาม จึงมีการออกแบบประดับตกแต่งธรรมาสันด้วยภูมิปัญญาเชิงช่างให้มีความองอาจสง่างามเมื่อพระสงฆ์ได้ขึ้นนั่งแล้วน้อมนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดงธรรม เพราะฉะนั้นงานโครงสร้างธรรมาสันในลัันนามี ๒ แบบ ได้แก่

๑) งานธรรมาสันโครงสร้างไม้ เป็นโครงสร้างที่พบมากในงานธรรมาสันลัันนา โดยมีลักษณะส่วนฐาน ส่วนเรือนเทศน์และส่วนหลังคาเป็นเครื่องไม้ทั้งหมด งานธรรมาสันโบราณมีการเข้าไม้เข้าเต็ย และใช้ลิ้มไม้เป็นสลักยึดโครงสร้างส่วนต่างๆ ทั้งนี้งานไม้ยังเป็งานที่ง่ายต่อการออกแบบรูปทรงของธรรมาสันให้มีสัดส่วนรูปแบบต่างๆ เช่น การย่อมุมฐาน เสา แฉงบังเทศน์ ชุ่ม โครงสร้างชั้นหลังคา เป็นต้น ง่ายต่อการแยกส่วนแล้วนำมาประกอบกันเป็นโครงสร้างธรรมาสัน อีกทั้งง่ายต่อการถอดประกอบเมื่อมีการเคลื่อนย้าย

๒) งานธรรมาสันโครงสร้างครึ่งไม้ครึ่งปูน เป็นโครงสร้างที่มีลักษณะส่วนฐานเป็นโครงสร้างปูน ส่วนเรือนเทศน์และส่วนหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ งานธรรมาสันโครงสร้างนี้ไม่ค่อยนิยมแพร่หลายมากนัก โดยส่วนฐานจะเน้นความมั่นคงแข็งแรงทำเป็นโครงสร้างปูนติดกับพื้นวิหาร ไม่เน้นการเคลื่อนย้าย เช่น ธรรมาสันทรงกรวยวัดปางยางคก จังหวัดลำปาง ธรรมาสันทรงปราสาทวัดดงฤาษีและวัดป่าปวย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน เป็นต้น

ทั้งนี้งานธรรมาสน์ล้านนา มีรายละเอียดของโครงสร้างและองค์ประกอบของธรรมาสน์ในล้านนา ดังนี้

ภาพที่ ๑ แสดงรายละเอียดโครงสร้างของธรรมาสน์

๑. โครงสร้างธรรมาสันแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนหลัก คือ

๑) ส่วนฐานธรรมาสัน มี ๒ แบบ ได้แก่ ชุดฐานปัทม์ ประกอบด้วย ชั้นหน้ากระดาน ชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย ชั้นท้องไม่มีเส้นลูกแก้วคาดและมีลวดบัวและบัววลัยคั่น เป็นต้น และชุดฐานเขียงหน้ากระดาน ประกอบด้วย ชั้นหน้ากระดานเรียงซ้อนลดรูปกัน อย่างไรก็ตามฐานธรรมาสันในล้านนาไม่ได้จำกัดเฉพาะชุดฐานปัทม์และชุดฐานเขียงหน้ากระดานเท่านั้น ธรรมาสันบางหลังมีการออกแบบโครงสร้างส่วนฐานประกอบด้วยชุดฐานปัทม์ซ้อนกัน ๒ ชั้น หรือ มีฐานหน้ากระดาน ฐานบัวคว่ำเป็นชุดฐานชั้นแรกคั่นด้วยบัววลัยหรือเส้นลูกแก้วขนาดใหญ่รองรับชุดฐานปัทม์อีกชั้น โครงสร้างฐานรูปแบบนี้พบในกลุ่มช่างธรรมาสันจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ธรรมาสันวัดเกตการาม ธรรมาสันวัดเมืองสาตรหลวง ธรรมาสันวัดบวรนครหลวง เป็นต้น

ทั้งนี้ในงานธรรมาสันส่วนฐาน ส่วนใหญ่ทำเป็นชุดฐานปัทม์ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส และผังแปดเหลี่ยม เช่น ธรรมาสันวัดบ้านโง้งหลวง และวัดป่าบวญ อำเภอบ้านโง้ง จังหวัดลำพูน โดยฐานธรรมาสันในผังสี่เหลี่ยมนิยมทำเป็นย่อเก็จหรือย่อมุมไม้ ๑๒ และย่อมุมไม้ ๒๐ ดังตารางนี้

ตารางที่ ๑ แสดงลักษณะโครงสร้างส่วนฐานธรรมาสัน

๑. ชุดฐานปัทม์				๒. ชุดฐานเขียง
ผังสี่เหลี่ยม			ผังแปดเหลี่ยม	
ไม่ย่อมุม	ย่อมุมไม้ ๑๒	ย่อมุมไม้ ๒๐		
				

๒) ส่วนเรือนเทศน์ เป็นส่วนกลางของธรรมาสัน ทำหน้าที่เป็นที่พำนักแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ โดยมีลักษณะเป็นห้องมีเสาประจํามุม ระหว่างเสานิยมประดับด้วยแผงบังเทศน์ตั้งแต่ ๑-๓ ด้าน ยกเว้นทางขึ้นธรรมาสัน ธรรมาสันบางแห่งไม่มีแผงบังเทศน์แต่จะประดับผ้ากั๊งธรรมาสันแทน เช่น ธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย ธรรมาสันวัดมหารวัน จังหวัดลำพูน เป็นต้น และธรรมาสันบางแห่งจะมีหิ้งวางคัมภีร์ธรรม ยืนออกด้านข้างของตัวเรือนเทศน์ หรือมีแท่นวางคัมภีร์ธรรม หรือรูปเทวดายืนเฝ้าที่วางคัมภีร์ธรรมเป็นองค์ประกอบประดับเรือนเทศน์ ทั้งนี้รูปแบบสัดส่วนโครงสร้างส่วนใหญ่ของเรือนเทศน์มีลักษณะรูปแบบที่

ต่อเนื่องจากส่วนฐาน ดังพบการย่อมุมไม้ของเรือนเทศน์ส่วนใหญ่จะย่อมุมไม้เท่ากับส่วนฐาน และจะใช้เสาเท่ากับการย่อมุมไม้เป็นหลัก ดังภาพการแสดงเสาไม้ประดับเรือนเทศน์ธรรมาสน์ ดังนี้

ตารางที่ ๒ แสดงตัวอย่างจำนวนเสาไม้เรือนเทศน์ธรรมาสน์

เสาเรือนเทศน์ธรรมาสน์	
๔ เสา	๘ เสา
	

๑๒ เส้า

๒๐ เส้า

๓) ส่วนหลังคาของธรรมาสัน มี ๒ รูปทรง ได้แก่

๓.๑) รูปทรงหลังคามียอด เป็นชุดชั้นเชิงกลอนซ้อนกันตั้งแต่ ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ ชั้น โดยชั้นสุดท้ายจะรองรับส่วนปลียอดธรรมาสันเสมอ ส่วนใหญ่จะพบในกลุ่มธรรมาสันปราสาทยอดสูง และนิยมทำชั้นเชิงกลอนชั้นแรกเป็นแบบลาดโค้งหรือลาดตรง และชั้นต่อไปทำเป็นชั้นเชิงกลอนแบบหน้าตัดซ้อนกันขึ้นไป เช่น ธรรมาสันวัดเชียงมั่น วัดพันเตา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย วัดมหาวัน วัดประตูป่า วัดหมูเป็ง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และธรรมาสันวัดปงสนุกเหนือ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

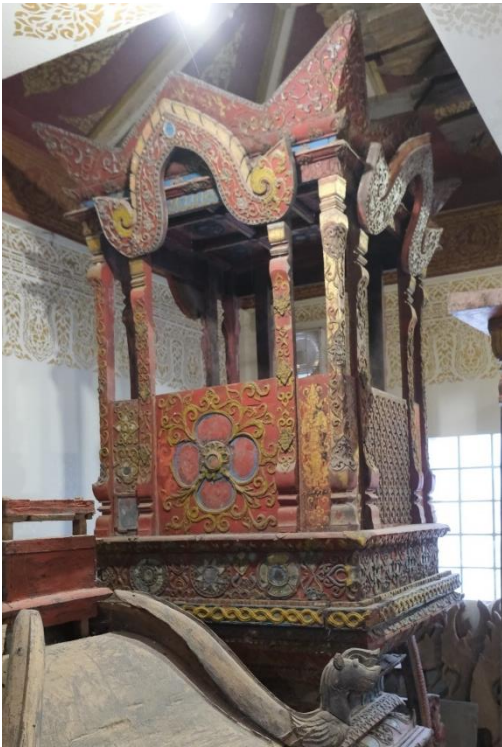
๓.๒) รูปทรงหลังคาตัดไม่มียอดหรือทรงปากบาน มีลักษณะคล้ายกระจิงเรียงต่อเนื่องกันเต็มขอบชั้น รูปทรงหลังคากลุ่มนี้จำแนกได้อีก ๒ แบบ ได้แก่ ๑. แบบหลังคาตัด ๑ ชั้น เช่น ธรรมาสันวัดท่าวังพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ธรรมาสันวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดป่าจำ วัดน้ำใจ จังหวัดลำปาง เป็นต้น ๒. แบบหลังคาตัด ๒ ชั้น เช่น วัดป่าบวญ วัดบ้านล้อง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน เป็นต้น

ตารางที่ ๓ แสดงโครงสร้างส่วนหลังคาของธรรมาสันล้านนา

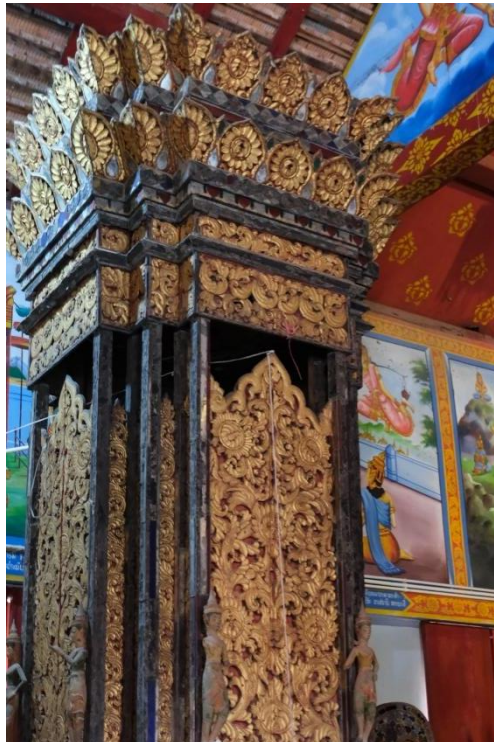
๑. แบบหลังคามียอด		
ชั้นเชิงกลอน ๓ ชั้น	ชั้นเชิงกลอน ๔ ชั้น	ชั้นเชิงกลอน ๕ ชั้น
		
ชั้นเชิงกลอน ๖ ชั้น	ชั้นเชิงกลอน ๗ ชั้น	
		

๒. แบบหลังคาไม่มียอดหรือทรงปากบาน

ไม่มีชั้นเชิงกลอน

มีชั้นเชิงกลอน

๒. องค์ประกอบของธรรมาสันในล้านนา ประกอบด้วยดังนี้

๑) บันได ในงานธรรมาสันจะทำแยกจากตัวธรรมาสันเคลื่อนย้ายง่าย นิยมทำเป็นโครงสร้างไม้เป็นรูปพญานาคหรือเป็นราวจับ แม่บันไดมีทั้งลักษณะลาดโค้งและลาดตรง ลูกนอนบันไดนิยมทำเป็นพื้นไม้ไม่จำกัดชั้น ใช้สำหรับให้พระสงฆ์ขึ้นบนธรรมาสันได้ง่ายสะดวกขึ้น

๒) แฉกบังเทศน์ธรรมาสัน ส่วนใหญ่จะทำเป็นแฉกไม้รูปทรงสี่เหลี่ยมหรือห้าเหลี่ยมปลายยอดแหลมประดับลวดลายมีทั้งแฉกไม้แบบทึบและแฉกไม้ฉลุลายแบบโปร่ง มีความสูงประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ปิดช่องไม้ด้านกว้างของเรือนเทศน์ทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นทางขึ้นธรรมาสัน เพื่อบดบังกิริยาทำทางของพระสงฆ์ในขณะกำลังเทศนาพระธรรม

๓) ผ้ากั้นธรรมาสัน มีลักษณะเป็นผ้าทอดยาวรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้งมีขนาดพอเหมาะกับช่องเสาของเรือนเทศน์คล้ายผ้าม่าน มีการตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคต่างๆ ที่สวยงาม ผ้ากั้นธรรมาสันจะใช้สำหรับธรรมาสันที่ไม่มีแฉกบังเทศน์ เพื่อบดบังกิริยาทำทางของพระสงฆ์ในขณะกำลังเทศนาพระธรรม ซึ่งพบมากในพื้นที่จังหวัดลำพูน

๔) หิ้งวางคัมภีร์ธรรม หรือค่างธรรม เป็นแท่นไม้สำหรับวางคัมภีร์ใบลานหรือคัมภีร์ธรรมให้เป็นระเบียบ ป้องกันไม่ให้ใครเดินเหยียบย่ำชำรุดทรุดโทรม^๑ ในงานธรรมาสันล้านนาจำแนกได้ ๒ แบบ ได้แก่ ๑. หิ้งวางพระธรรมยื่นออกจากตัวเรือนเทศน์ มีลักษณะเป็นแท่นวางคัมภีร์ธรรมยื่นออกจากช่องเสาด้านใดด้านหนึ่งของเรือนเทศน์มีไม้ค้ำยันหิ้งให้มีความมั่นคง โดยมีระดับการยื่นออกอยู่บนแผงบังเทศน์เสมอ ๒. หิ้งวางพระธรรมแยกจากตัวธรรมมาสัน มีลักษณะเป็นแท่นตั้งอยู่บนพื้นเสาเดียวตั้งอยู่ข้างธรรมมาสัน ความสูงจะเท่ากับช่องเรือนเทศน์เพื่อให้พระสงฆ์สามารถเอื้อมมือจับคัมภีร์ธรรมได้สะดวก บางแห่งนิยมทำเป็นรูปเทวดายืนบนแท่น ทำท่ายกเทินหิ้งวางพระธรรมเหนือเศียร เช่น ธรรมาสันวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง ธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เป็นต้น หรือทำเป็นเสาวางอยู่บนแท่นฐานปัทม์หรือรูปสัตว์ต่างๆ ส่วนบนเสาเป็นกล่องวางคัมภีร์ธรรม เช่น ธรรมาสันวัดนาแก้วใต้ ธรรมาสันวัดป่าจำ จังหวัดลำปาง เป็นต้น

๕) ชุ่มประดับธรรมาสัน ในงานธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูงและทรงปราสาทหลังคาตัด นิยมประดับชุ่มของส่วนบนของเรือนเทศน์และส่วนหลังคา ส่วนใหญ่เป็นงานไม้ขึ้นรูปโครงชุ่มแล้วตกแต่งด้วยเทคนิคต่างๆ เช่น การแกะสลัก การปั้น การประดับกระจก เป็นต้น โดยชุ่มที่นิยมประดับในงานธรรมาสันล้านนา ประกอบด้วย ชุ่มกรอบหน้านาง ชุ่มไม้แบบโค้งคดโค้งปลายยอดแหลม ชุ่มไม้ลาดตรงปลายยอดแหลม เป็นต้น

๖) นาคปัก โกงนาค นิยมใช้ประดับชั้นเชิงกลอนของส่วนหลังคาที่ลาดโค้ง ลาดตรง ซึ่งเรียกว่าสันจะเข้ รูปแบบของโกงนาค นิยมแกะสลักไม่เป็นรูปนาคหรือพญาลงเลื้อยลงมา^๒ หรือทำเป็นรูปหัวนาคปักตามมุมของชั้นเชิงกลอนของส่วนหลังคาธรรมาสันแต่ละชั้น

๗) ตัวแบกธรรมาสัน ออกแบบมาเพื่อแบกรองรับฐานธรรมาสันอีกชั้นหนึ่ง ทั้ง ๔ มุมของธรรมาสัน ไม่นิยมสร้างเชื่อมติดเป็นโครงสร้างเดียวกันกับลัทธิภิกษุแบบถาวร ซึ่งตัวแบกฐานส่วนใหญ่นิยมสร้างด้วยวัสดุไม้ทำเป็นรูปสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ สัตว์หิมพานต์ สัตว์ในตำนาน เช่น รูปมอม รูปนกหัสติลิงค์ รูปช้าง เป็นต้น โดยเน้นสัตว์ที่มีพลังมากและสามารถปกป้องขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายตามคติความเชื่อ ทั้งนี้ยังพบการใช้ตัวแบกรูปสัตว์รองรับฐานหิ้งวางพระธรรมอีกชั้นด้วย

^๑ พระนคร ปญญาวิชโร, *วิถีเทศน์ในล้านนา*, หน้า ๑๒๙.

^๒ ธวัชชัย ทำทอง, *ศิลปะสกุลช่างลำปาง*, (กรุงเทพฯ : บางกอกปรินท์, ๒๕๖๖), หน้า ๑๐๔.

๒.๒ รูปแบบของธรรมาสันในล้านนา

ธรรมาสันที่พบในล้านนามี ๓ รูปแบบ ได้แก่ ธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูง ธรรมาสันทรงปราสาทหลังคาตัดไม่มียอดหรือทรงปากบาน และธรรมาสันทรงกรวย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูง เป็นธรรมาสันที่มีโครงสร้างประกอบด้วยส่วนฐาน เรือนเทคน์ และหลังคา โดยนิยมทำเป็นฐานปัทม์ย่อมุมไม้ เรือนเทคน์มีเสาเชื่อมตามส่วนฐานแล้วประดับแผงบังเทคน์ และแผงปิดช่องไม้ ส่วนหลังคาเป็นชุดชั้นเชิงกลอนซ้อนลดรูปกันขึ้นไป ส่วนยอดหลังคามีปลียอดแล้วประดับฉัตร ซึ่งธรรมาสันรูปแบบนี้พบมากในล้านนา เป็นรูปแบบที่มีโครงสร้างสูงเรียวสวยงาม

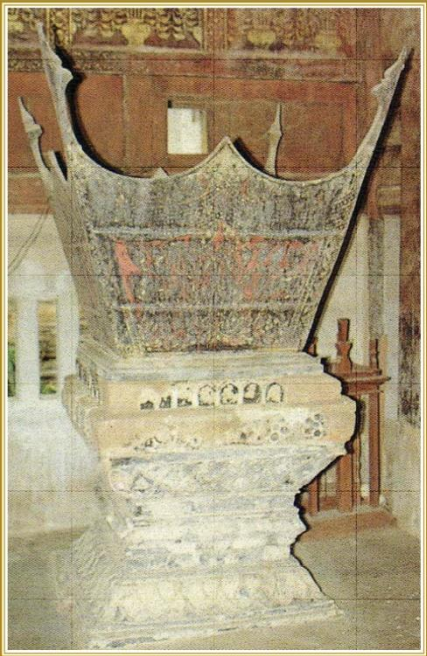
๒) ธรรมาสันทรงปราสาทหลังคาตัดไม่มียอดหรือทรงปากบาน ในท้องถิ่นนิยมเรียกว่าทรงปากกระบานหลังกาย เป็นธรรมาสันที่มีโครงสร้างส่วนฐานและเรือนเทคน์เหมือนกับธรรมทรงปราสาทยอดสูง โดยมีความแตกต่างกันของส่วนหลังคา ซึ่งธรรมาสันทรงปราสาทหลังคาตัดไม่มียอดหรือทรงปากบาน มีลักษณะบนขอบหลังคาตัดเป็นลายฉลุไม้รูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายกระจังเรียงต่อเนื่องกันเต็มขอบ จึงเรียกหลังคาลักษณะนี้ว่าปากบาน ไม่มีชั้นเชิงกลอน ปลียอดและการประดับฉัตรยอดธรรมาสัน

๓) ธรรมาสันแบบฐานสูงทรงกรวย เป็นธรรมาสันที่มีโครงสร้างส่วนฐานนิยมทำเป็นแท่นฐานปัทม์ย่อมุมไม้ในผังสี่เหลี่ยม และส่วนเรือนเทคน์เป็นแผงไม้ทึบ ๓ ด้าน อีกด้านเป็นช่องทางขึ้นไม่มีแผงไม้กั้นแต่มีบันไดพาตขึ้น ลักษณะแผงไม้ของเรือนเทคน์มีส่วนล่างของแผงไม้สอบลงส่วนบนผายออกคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู มีความสูงประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ธรรมาสันรูปทรงนี้พบมากในลำปาง แพร่ น่าน โดยธรรมาสันรูปแบบนี้จำแนกได้อีก ๒ แบบ ได้แก่

๑.ธรรมาสันแบบฐานสูงทรงกรวยไม่มีหลังคา เช่น ธรรมาสันวัดพระธาตุดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่ ธรรมาสันวัดปางยางคก วัดไหล่หิน วัดปากกล้วย จังหวัดลำปาง เป็นต้น

๒.ธรรมาสันแบบฐานสูงทรงกรวยมีหลังคา โดยมีเสาไม้เชื่อมจากส่วนฐานกับส่วนหลังคารูปทรงต่างๆ ครอบธรรมาสันแบบฐานสูงทรงกรวยอีกชั้น เช่น ธรรมาสันวัดป่าช้างงาม วัดทาดอยคำ จังหวัดลำพูน เป็นต้น

ตารางที่ ๔ แสดงรูปแบบธรรมาสันในล้านนา

รูปแบบธรรมาสันในล้านนา	
๑.ธรรมาสันทรงปราสาททยอด	๒.ธรรมาสันทรงปราสาทหลังคาตัดไม่มียอด
	
๓.ธรรมาสันแบบฐานสูงทรงกรวย	
ทรงกรวยแบบไม่มีหลังคา ^๑	ทรงกรวยแบบมีหลังคา
	

^๑ ภาพธรรมาสันวัดปงยางคกร จาก พระนคร ปญญาวชิโร(ปริงฤทธิ์), วิถีเทศน์ในล้านนา, หน้า ๑๒๖.

๒.๓ เทคนิคเชิงช่างการตกแต่งลวดลายธรรมาสัน

ธรรมาสันในลั้ณนาแต่ละพื้นที่มีการตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคเชิงช่างที่แตกต่างกันของช่างที่สร้าง ด้วยงานธรรมาสันเป็นงานที่มีรายละเอียดของโครงสร้างที่ซับซ้อนทำให้การประดับตกแต่งต้องอาศัยเทคนิคเชิงช่างหลายแบบ ออกแบบสร้างสรรลวดลายและใช้เทคนิคการตกแต่งที่เหมาะสมกับชิ้นงานเพื่อให้งานธรรมาสันดูงาม แสงสีลวดลายประดับมีความพอดี และสอดคล้องกับโครงสร้างของธรรมาสัน โดยเทคนิคที่มีความนิยมใช้ในการตกแต่งลวดลายธรรมาสันมีดังนี้

๑. เทคนิคงานปิดทอง ธรรมาสันในลั้ณนาส่วนใหญ่นิยมตกแต่งลวดลายด้วยการปิดทองบนพื้นผิวของธรรมาสันส่วนต่างๆ ทั้งส่วนฐาน เรือนเทศน์ หลังคา รวมถึงองค์ประกอบธรรมาสันชิ้นต่างๆงานปิดทอง เทคนิคงานปิดทองธรรมาสันในอดีต นิยมตกแต่งลวดลายปิดทองบนพื้นรัก และบนพื้นสีแดงชาดหรือหาง ลั้ณนาเรียกว่า เทคนิคงาน “ลายคำ” หรืองานปิดทองล่องชาด โดยเทคนิคงานปิดทองที่ใช้ในงานธรรมาสันมีดังนี้

๑) งานปิดทองลายฉลุ หรืองานลายคำ เป็นการผูกลวดลายลงบนกระดาษแล้วเซาะให้เป็นร่องลายด้วยการใช้สิ้วตอกลายเพื่อทำเป็นแม่พิมพ์ แล้วนำมาทาบบนพื้นผิวที่ต้องการปิดทอง เทคนิคนี้นิยมปิดทองลงบนพื้นรักและพื้นสีแดงชาดบนพื้นผิวงานที่เรียบไม่ขรุขระมากนัก ในงานธรรมาสันนิยมใช้เทคนิคปิดทองลายฉลุตกแต่งตั้งแต่ส่วนฐานชั้นต่างๆ ทั้งชั้นฐานหน้ากระดาน ชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย ชั้นท้องไม้ เป็นต้น ตกแต่งส่วนเรือนเทศน์ ตั้งแต่แผงบังเทศน์ ดาวเพดาน เสาและซุ้ม เป็นต้น ตกแต่งส่วนหลังคา ตั้งแต่ชั้นเชิงกลอน ซุ้มจรนนำ นาคปัก ปลียอด เป็นต้น

๒) งานปิดทองลายฉลุแล้วขูดลาย เป็นเทคนิคที่ต่อเนื่องจากงานปิดทองลายฉลุบนชิ้นงานแล้วขูดลายเส้นบนลายที่ปิดทองให้มีความละเอียดมีเค้าโครงเส้นที่เด่นชัด มีรูปร่างที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยจะพบเทคนิคนี้นในการขูดเป็นเส้นตกแต่งใบหน้าเรือนร่างและเครื่องประดับของลายกลุ่มมนุษย์ เทวดา อมนุษย์ ลายกลุ่มพรณพฤคชา เช่น ลายเส้นพระพักตร์พระพุทธรเจ้าและพระวรกายของพระพุทธรเจ้า ลายเส้นเค้าโครงหน้ามนุษย์ ลายเส้นใบหน้าเทวดาและเครื่องทรงประดับเรือนร่าง ลายเส้นก้านใบไม้และลายกระหนก เป็นต้น ดังพบ ลายเทวดาพระหัตถ์ทำอัญชลีประดับแผงปิดช่องไม้ธรรมาสันของวัดพระธาตุจอมปิง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

๓) งานปิดทองขูดลาย เป็นเทคนิคที่ปิดทองลงบนพื้นผิวงาน แล้วขูดขีดเส้นลงบนพื้นผิวที่ปิดทองให้เป็นลวดลายต่างๆ ในงานธรรมาสันลั้ณนานิยมปิดทองลงบนพื้นรักหรือพื้นชาดสีแดงแล้วขูดลายลักษณะงานจะคล้ายการเขียนเส้นชาดบนพื้นที่ปิดทอง เช่น ธรรมาสันวัดเชียงมั่น ธรรมาสันวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่ ธรรมาสันวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการใช้เทคนิคการปิดทองขูดเป็นตัวอักษรบันทึกการสร้างธรรมาสันบนแผงบังเทศน์ เช่น บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดเกตการาม

จังหวัดเชียงใหม่ บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดกั้วหลวง จังหวัดลำปาง บนแผงบังเทศน์เป็นตัวอักษรธรรมล้านนา เป็นต้น

๔) งานปิดทองบนพื้นผิวทั่วไป ส่วนใหญ่จะพบการปิดทองผิวเกลี้ยง เป็นการปิดทองบนพื้นผิวส่วนต่างๆ และองค์ประกอบของธรรมาสัน เช่น นาคปัก ปลียอดธรรมาสัน ชุ่มประดับชั้นเชิงกลอนรูปแบบต่างๆ และกระจังสามเหลี่ยมประดับชั้นเชิงกลอน เป็นต้น โดยมีการรองพื้นผิวชิ้นงานด้วยพื้นรักหรือพื้นชาดแล้วปิดทอง

๒. เทคนิคงานลงพื้นรักและพื้นชาด เป็นเทคนิคพื้นฐานในการทำสีรองพื้นตกแต่งธรรมาสัน นิยมลงพื้นรักและพื้นชาดรองพื้นผิวส่วนต่างๆ ของธรรมาสันมีลักษณะดังนี้

๑) การลงพื้นรักแล้วทาสีแดงชาดทับ งานลักษณะนี้นิยมทำเป็นสีรองพื้นผิวของธรรมาสันแล้วปิดทองลายฉลุหรือปิดทองชุดลาย โดยสีแดงชาดจะช่วยให้ลายปิดทองมีความเปล่งยิ่งขึ้น

๒) การลงพื้นชาดแล้วทาลักทับ งานลักษณะนี้นิยมรองพื้นผิวด้วยสีแดงชาดก่อน แล้วลงพื้นรักเฉพาะบางส่วนเพื่อเน้นลวดลายให้มีความโดดเด่น

๓) การลงพื้นรักหรือพื้นชาดไม่มีการประดับลาย งานลักษณะนี้นิยมลงพื้นรักหรือพื้นชาดลงบนพื้นผิว คาดเป็นเส้นคั่นลายหรือเป็นเส้นคั่นขอบ หรือลงเป็นสีพื้นเรียบไม่มีการประดับลาย เช่น การประดับลงพื้นรักหรือพื้นชาดบนเส้นลวดบัวและชั้นท้องไม้ของส่วนฐานธรรมาสัน การลงพื้นรักสีดำเป็นเส้นขอบของชุ่มกรอบหน้านาง ดังพบชุ่มกรอบหน้านางของธรรมาสันวัดพันเตา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

๓. เทคนิคงานไม้แกะสลัก เป็นเทคนิคที่นิยมใช้ตกแต่งโครงสร้างไม้ส่วนต่างๆ และองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน โดยนิยมแกะไม้สลักเป็นลวดลายต่างๆ ทั้งแบบนูนต่ำและนูนสูง ซึ่งโดยงานไม้แกะสลักที่พบในงานธรรมาสันมี ๒ ลักษณะหลัก คือ

๑) การแกะสลักลวดลายบนแผ่นไม้แล้วนำมาประกอบติดกับส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน เช่น แผงบังเทศน์ แผงปิดช่องไม้ ชุ่มประดับธรรมาสัน ดาวเพดาน เป็นต้น

๒) การแกะสลักลงพื้นไม้โครงสร้างของธรรมาสันเป็นลวดลายต่างๆ เช่น การแกะสลักลายฐานสิงห์ลงพื้นไม้ของส่วนฐานธรรมาสันของวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ การแกะสลักลายกลีบบัวขนาดเล็กเรียงซ้อนกันเต็มชั้นบัวคว่ำ-บัวหงายส่วนฐานของธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เป็นต้น นอกจากนี้ธรรมาสันบางพื้นที่นิยมทำตัวแบกฐานธรรมาสัน ด้วยการแกะสลักไม้เป็นรูปสัตว์แบบลอยตัว เช่น สิงห์ มอม ช้าง นกหัสติลิงค์ เป็นต้น ตั้งรองรับฐานธรรมาสันอีกชั้น รวมถึงหิ้งวางพระธรรมบางรูปแบบใช้เทคนิคงานไม้แกะสลักขึ้นรูปประติมากรรมรูปต่างๆ เช่น รูปเทวดายืนทำท่าทางพระหัตถ์ยกแท่นวางพระธรรมเทินไว้เหนือเศียร รูปช้างแบกเสาแท่นวางพระธรรม เป็นต้น

๔. เทคนิคงานประดับกระจก เป็นการตกแต่งกระจกรูปทรงต่างๆ ลงบนพื้นผิวของธรรมาสันส่วนต่างๆ เพื่อให้ชิ้นงานมีสีสันเงาวาวสวยงาม ซึ่งกระจกที่นิยมใช้ประดับในงานธรรมาสันในล้านนามี ๒ แบบ ดังนี้

๑) การประดับกระจกเงินหรือกระจกเงา เป็นงานที่นิยมประดับธรรมาสันโครงสร้างไม้ของส่วนต่างๆ โดยใช้รักสมุก ยางครั่ง อีพ็อกซี่ เป็นวัสดุประสานติดกระจกเงินกับโครงสร้าง นอกจากนั้นยังใช้ตะปูขนาดเล็กตอกยึดกระจกเงินบนพื้นไม้ ทั้งนี้การประดับกระจกเงินบนงานลัทธิคัมภีร์มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

๑.๑) การประดับกระจกเงินในร่องลายไม้แกะสลัก เช่น ร่องลายแผงบังเทศน์ ร่องลายฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ร่องลายซุ้มประดับธรรมาสัน เป็นต้น

๑.๒) การประดับกระจกเงินบนพื้นเรียบ นิยมติดกระจกเงินเป็นรูปทรงวงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม เป็นต้น เรียงต่อเนื่องเต็มบนชิ้นงานที่ต้องการประดับ เช่น การประดับกระจกเงินสี่เหลี่ยมสลับสีบนชั้นท้องไม้ของฐาน การประดับกระจกเงินรูปทรงวงกลมขนาดเล็กเป็นเกล็ดเรียงเต็มลำตัวพญานาคเป็นบันไดนาค เป็นต้น

๒) การประดับกระจกสี พบในงานธรรมาสันโครงสร้างไม้และโครงสร้างปูน และมีการใช้กระจกสีประดับตกแต่งสลับกับกระจกเงิน โดยการประดับตกแต่งพบการใช้รักสมุก อีพ็อกซี่ เป็นวัสดุประสานติดกระจกสีกับชิ้นงาน ทั้งงานประดับกระจกสีในร่องลายและงานประดับกระจกสีบนพื้นเรียบ เป็นรูปทรงเรขาคณิตต่างๆ เช่น วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนและสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นต้น เรียงสลับสีต่อเนื่องกันบนส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน

๕. เทคนิคงานปั้นในงานธรรมาสันมี ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) งานปั้นรักสมุก มักนิยมปั้นตกแต่งบนธรรมาสันโครงสร้างไม้ตามส่วนฐาน แผงบังเทศน์ เสาธรรมาสัน ซุ้มประดับธรรมาสันรูปทรงต่างๆ เป็นต้น โดยงานปั้นรักสมุกที่พบส่วนใหญ่เป็นงานปั้นแบบปั้นแปะเป็นลวดลายเส้นติดกับส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน เช่น ธรรมาสันของวัดนาก่วมใต้ จังหวัดลำปาง ธรรมาสันวัดป่าชางงาม เป็นต้น ๒) งานปั้นปูน มีลักษณะเป็นงานปั้นปูนเป็นลวดลายแปะติดกับโครงสร้างของธรรมาสัน ซึ่งการใช้เทคนิคการปั้นปูนในงานธรรมาสันส่วนใหญ่นิยมทำเป็นลายพรรณพฤกษา ลายรูปสัตว์ และลายเส้นขอบหรือลวดลายเส้นต่างๆ แล้วปิดทองหรือประดับกระจก เช่น ธรรมาสันวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ธรรมาสันวัดมหาวัน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นต้น

๖. เทคนิคงานตุ่นโลหะ เป็นเทคนิคที่สร้างลายบนพื้นโลหะ ด้วยการสลักตุ่นลายเป็นลวดลายต่างๆ ในงานธรรมาสันมักพบเทคนิคนี้ทั้งการตุ่นพื้นโลหะเป็นลวดลาย และการตุ่นพื้นโลหะฉลุลายไปรุ่งประดับตกแต่งส่วนองค์ประกอบของธรรมาสัน เช่น ฉัตรยอดธรรมาสัน ลายกระจังชั้นหลังคา ลายกลีบบัวคว่ำส่วนบนเรือนเทศน์ เครื่องประดับเทวตาประจำธรรมาสัน เป็นต้น

๗. เทคนิคงานจิตรกรรม ในงานธรรมาสันพบการใช้เทคนิคนี้ในการเขียนภาพสีของส่วนต่างๆ ทั้งการใช้เทคนิคสีน้ำ และการสีน้ำพลาสติกรุ่นใหม่ในการวาดเขียนลวดลายขึ้นมา ดังนี้

๑) เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสีน้ำ จะพบในการตกแต่งแผงบังเทศน์เป็นภาพเล่าเรื่องจากชาดก หรือเหตุการณ์ในพื้นที่ เช่น ภาพจิตรกรรมเรื่องวีรบุรุษชาดกในแผงบังเทศน์ของวัดกู่หลวง อำเภอแม่ทะ

จังหวัดลำปาง แฉงบังเทศน์แรกเล่าเรื่องปุณณกัษัตามหานางวิมาลา แฉงบังเทศน์ที่สองเล่าเรื่องวิตุรบัณทิตเทศนาธรรมแก้ท้าวทัง ๔ เป็นภาพจิตรกรรมวาดสีน้ำลงบนกระดานแล้วใส่กรอบกระจกไม้ติดเป็นแฉงบังเทศน์ แลยังพบภาพจิตรกรรมเขียนสีน้ำในแฉงบังเทศน์ธรรมาสันของวัดนาคตหลวงเป็นภาพชายหญิงสูงวัยชาวจีนกำลังสนทนากัน เป็นต้น

๒) เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสีน้ำพลาสติก จะพบในงานประดับทุกส่วนของธรรมาสันนิยมทำเป็นสิริองพื้น หรือเขียนเป็นลวดลายประดับบางส่วนของธรรมาสัน มักพบในงานธรรมาสันรุ่นใหม่หรืองานบูรณะธรรมาสันของเก่าให้เป็นของใหม่ โดยงานธรรมาสันที่ใช้เทคนิคนี้ชิ้นงานจะมีสีสันสดใสนวนาวสดใหม่ด้วยโทสนีที่มีความหลากหลายดู เช่น ธรรมาสันวัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ใช้เทคนิคนี้วาดลวดลายดอกประดับเสาธรรมาสัน และทาสีไม้แกะสลักลายรูปนัษัตรทัง ๑๒ ตัว ของแฉงบังเทศน์ และการบูรณะธรรมาสันวัดห้วยห้า อำเภอบ้านไธสง จังหวัดลำพูน การลงพื้นสีน้ำตาลสีเดิมและทาสีทองของแฉงบังเทศน์ และส่วนกระจังหลังคาหรือปากบานให้ดูสดใหม่ เป็นต้น

๒.๔ ลวดลายประดับธรรมาสัน

การประดับลวดลายธรรมาสันของช่างแต่ละพื้นถิ่นในลัณนา มีลวดลายประดับที่หลากหลายนิยมประดับตั้งแต่ส่วนฐานธรรมาสัน เรือนเทศน์และหลังคาธรรมาสัน รวมถึงองค์ประกอบของธรรมาสันส่วนต่างๆ ด้วยเทคนิคเชิงช่างหลายวิธี โดยกลุ่มคนและช่างผู้สร้างแต่ละพื้นถิ่น มักผูกลวดลายที่มีลักษณะเฉพาะประจำถิ่นหรือประจำชาติพันธุ์ตามช่วงสมัย ซึ่งมีความโดดเด่นสวยงาม โดยลวดลายที่พบในงานธรรมาสันในลัณนาส่วนใหญ่นิยมใช้ลายพรรณพฤกษาเป็นลายประดับหลัก ทังนี้แต่ละพื้นที่ยังพบลวดลายที่มีลักษณะเฉพาะ โดยแบ่งตามจังหวัดพื้นที่วิจัยดังนี้

๑. ลักษณะเด่นของลวดลายประดับธรรมาสัน

๑.๑ ลวดลายธรรมาสันของจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่มีอาณาบริเวณที่กว้างขวางประกอบด้วยผู้คนหลากหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน การประดับลวดลายธรรมาสันของจังหวัดเชียงใหม่จึงค่อนข้างมีหลายรูปแบบ แต่ละพื้นที่มีรูปแบบลวดลายและเทคนิคการตกแต่งที่ต่างกันด้วยเงื่อนไขบริบทสังคม กลุ่มธรรมาสันในเขตอำเภอมือง หางดง สันป่าตอง จอมทอง สันทราย สันกำแพง ดอยสะเก็ด แม่แตง เป็นต้น นิยมตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคลายคำหรือการปิดทองลายฉลุบนพื้นผิวธรรมาสัน ซึ่งลวดลายประดับส่วนใหญ่นิยมประดับลวดลายกลุ่มพรรณพฤกษาและลายรูปเทวดา ประดับตามส่วนต่างๆ ของธรรมาสันโดยเฉพาะแฉงบังเทศน์ และการประดับรูปเทวดาประจำมูมธรรมาสันจะพบในงานธรรมาสันของจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะ และเมื่อ

วิเคราะห์ลวดลายกลุ่มดังกล่าวของธรรมาสันแต่ละท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าลวดลายบางลายได้รับอิทธิพลจากศิลปะทั้งแบบไทย พม่าและจีนเข้ามาผสม บางลวดลายคลี่คลายมาจากอิทธิพลศิลปะดังกล่าวข้างต้น ดังนี้

กลุ่มลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบไทย ส่วนใหญ่จะพบลวดลายกลุ่มนี้ในแถบพื้นที่เขตอำเภอเมืองเชียงใหม่และนอกอำเภอเป็นบางแห่ง ลวดลายจากศิลปะไทยที่พบในงานธรรมาสัน ได้แก่ ลายกระหนกแบบไทย ลายเทพพนม ลายกลุ่มประจายาม ลายฐานสิงห์ เป็นต้น นิยมผูกลวดลายขึ้นประดับร่วมกับลายล้านนาในส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน รวมถึงรูปแบบโครงสร้างของธรรมาสันที่มีองค์ประกอบธรรมาสันเข้ามาผสมผสาน เช่น การประดับลายกาบพรหมศรหรือลายกาสะแบบไทยของส่วนเรือนเทศน์ รวมถึงการประดับเครื่องทรงแบบไทยบนเรือนร่างของเทวดาประจำมุมธรรมาสัน เป็นต้น ดังพบ

๑. ธรรมาสันวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร มีรูปทรงโครงสร้างแบบล้านนา แต่มีลวดลายประดับส่วนใหญ่เป็นแบบศิลปะไทย เช่น ๑) ลายประดับแผงบังเทศน์ แผงแรกเป็นลายเทพพนม มีลายพญานาค ๒ ตัวขนานสองข้าง แผงที่สองเป็นลายเทวดายืนทำอัญชลีบนฐานปัทม์ โดยเทวดา ประดับบังเทศน์ทั้งสองมีลักษณะผอมเรียวประดับเครื่องทรงแบบไทยและมีลายกระหนกแบบไทย ๒) ลายฐานสิงห์ประดับส่วนฐานกระดานล่าง มีการทำฐานกระดานสอบเข้าเหมือนแข้งสิงห์แล้วแกะสลัก กาบเท้าสิงห์ น่องสิงห์ ท้องสิงห์ บนชั้นกระดานรองรับชั้นบัวคว่ำ เป็นต้น

๒. ธรรมาสันวัดเชียงมั่น มีรูปทรงโครงสร้างแบบล้านนา มีลวดลายแบบศิลปะไทยประดับเป็นบางส่วน ดังพบลายประดับแผงบังเทศน์ เป็นลายเทวดายืนบนดอกบัวพระหัตถ์ข้างหนึ่งถือพระขรรค์ ข้างหนึ่งถือพิณสามีลายพรรณพฤกษาล้อมรอบเป็นงานเทคนิคลายรดน้ำ โดยเทวดาทรงเครื่องประดับแบบไทย

๓. ธรรมาสันวัดเกตการามและวัดเมืองสารทหลวง เป็นธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูงแบบล้านนาเป็นกลุ่มช่างเดียวกันที่สร้าง มีการประดับลวดลายแบบไทยร่วมกับลายล้านนา เช่น ลายฐานสิงห์ประกอบด้วย กาบเท้าสิงห์ น่องสิงห์ ท้องสิงห์ ประดับส่วนฐานชั้นกระดานล่าง ลายกระจงดาอ้อยขนาดเล็กเรียงต่อเนื่องกันประดับเส้นลวดบัวด้วยเทคนิคงานปิดทองชุดลาย เป็นต้น

จากกลุ่มตัวอย่างลวดลายแบบศิลปะไทยในงานธรรมาสันที่พบข้างต้น เป็นกลุ่มธรรมาสันที่สร้างขึ้นในราว พ.ศ.๒๔๐๐-๒๕๐๐ แสดงให้เห็นกลุ่มช่างที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะผ่านการปกครองพุทธศาสนา การติดต่อค้าขาย เป็นปัจจัยก่อให้เกิดลวดลายประดับธรรมาสันมีรูปแบบทางศิลปะที่ผสมผสานกัน และมีการปรับปรุงรูปแบบทางศิลปะ อาจด้วยรสนิยมของช่าง หรือความต้องการของผู้สร้าง ดังตัวอย่างข้างต้น และสันนิษฐานได้ว่างานธรรมาสันในจังหวัดเชียงใหม่ช่วงนี้รับอิทธิพลทางศิลปะแบบไทยมาผสม

ลักษณะลวดลายธรรมาสันของจังหวัดลำปางมีลักษณะเฉพาะ พบการผูกลายพรรณพฤกษารวมกับลายรูปสัตว์และลวดลายต่างๆ ทำให้ลวดลายในงานธรรมาสันของลำปางมีความหลากหลาย อาจด้วยกลุ่มคนที่หลากหลายและรสนิยมความชื่นชอบของช่างผู้สร้าง การไหลบ่าของช่างผู้ช่างต่างถิ่น ดังพบงานธรรมาสันวัดเจติยชาดสร้างขึ้นจากนายหนี่ว ช่างธรรมาสันบ้านดวงดี ในเมืองเชียงใหม่ ที่มีรูปทรงและลวดลายเป็นรูปแบบเดียวกับธรรมาสันวัดเกตการาม วัดเมืองสารต หลวง เป็นต้น และพบการใช้ลายไส้หมูซึ่งเป็นลายหลักของสกุลช่างลำปาง มักพบลายนี้ในงานประดับตกแต่งวิหารและเครื่องสักการะ เช่น หน้าบัน นาคทนต์ ลัทธิภิกษุ เป็นต้น ลายไส้หมูซึ่งเป็นลายของสกุลช่างลำปาง ในปี ๒๕๖๔ ได้เลือกเป็นลายอัตลักษณ์ประจำจังหวัดลำปาง มีชื่อใหม่ว่า “ลายละกอนไส้หมู”^๑ ในงานธรรมาสันมักพบลายไส้หมูประดับในกรอบขั้วส่วนบนของธรรมาสัน แฉกบังเทศน์ เช่น กรอบขั้วหน้านางของธรรมาสันวัดบ้านหลุก เป็นต้น นอกจากนี้การก่อรูปของลวดลายในลำปางยังได้รับอิทธิพลจากศิลปะหลายกลุ่มในงานธรรมาสัน เช่น ศิลปะแบบจีน แบบพม่า และแบบไทย เป็นต้น เข้ามาหลายช่วงเวลาก่อรูปเป็นลวดลายเฉพาะมีรูปแบบและบางลวดลายมีการคลี่คลายจากศิลปะหลักเป็นลายเฉพาะของถิ่น ดังนี้

๑. กลุ่มลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบจีน ในงานธรรมาสันของจังหวัดลำปาง มีทั้งลวดลายประดับแบบจีนและลวดลายที่คลี่คลายมาจากแบบจีนอีกชั้นหนึ่ง โดยส่วนลวดลายประดับแบบจีน เช่น ๑) ลายอ้วนจ้อจั้นประดับแฉกบังเทศน์ธรรมาสันของวัดนาคตหลวง เป็นงานเทคนิคไม้แกะสลักแบบฉลุ ลายปิดทองและประดับกระจกเงินบนเส้นลาย ๒) ลายประแจจีนประดับชั้นกระดานส่วนฐานธรรมาสันของวัดบ้านหลุก เป็นงานเทคนิคประดับกระจกเงินเป็นเส้นลาย เป็นต้น โดยกลุ่มลวดลายนี้ยังคงรูปแบบลายจีนไว้ มีการใช้เทคนิคเชิงช่างพื้นถิ่นในการประดับลวดลายบนพื้นผิวธรรมาสัน และมีส่วนลวดลายที่คลี่คลายมาจากลายจีน เช่น ๑) ลายสานคล้ายไม้ไผ่สานสลับกันของแฉกบังเทศน์ธรรมาสันวัดพระธาตุจอมปิง ๒) ลายตาข่ายฉลุลายโปร่งของแฉกบังเทศน์ธรรมาสันวัดน้ำใจ ๓) ลายแฉลวของแฉกบังเทศน์ธรรมาสันของวัดป่าจำ ๔) ลายรูปหงส์ ๒ ตัว ทำท่าบินล้อมลายดอกตรงกลางของแฉกบังเทศน์ธรรมาสันของวัดปงสนุกเหนือ และ ๕) ลายรูปหงส์ไปคอ มีลักษณะหงส์ ๒ ตัวยึดคอไขว้กัน ประดับขั้วธรรมาสันวัดพระธาตุจอมปิง เป็นต้น เป็นลวดลายที่ปรับเปลี่ยนเป็นลายเฉพาะถิ่นแล้วแต่ยังแสดงเค้ารูปแบบจีน

๒. กลุ่มลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบพม่า เป็นลวดลายที่ได้รับรูปแบบจากช่างชาวพม่าหรือชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลำปาง โดยผ่านวรรณกรรมชาดกที่ได้รับความนิยมของชาวพม่า ก่อให้เกิดการสร้างลวดลายประดับธรรมาสันด้วยเทคนิคต่างๆ โดยลวดลายที่ได้รับรูปแบบลวดลายจากช่างชาวพม่า และลวดลายมีที่มาจากวรรณกรรมชาดกที่ได้รับความนิยมของชาวพม่ามาสรรสร้างลวดลายประดับธรรมาสัน เช่น ๑) ภาพจิตรกรรมเรื่องวิสูตรชาดกประดับแฉกบังเทศน์วัดกั่วหลวง เป็นภาพจิตรกรรมวาดสีน้ำ

^๑ รัชชัย ทำทอง, ศิลปะสกุลช่างลำปาง, หน้า ๑๔๒.

ใส่กรอบกระจกไม้วาทโดยช่างช่างฝึ้น เป็นช่างชาวไทใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมืองลำปาง ๒) ลายไม้แกะสลักรูปปูนนคยักรั และรูปนางวิมาลา ในเรื่องวิรุทธาตคประดับแวงปิดช่องไม้เรือนเทศนัธรรมาสันวัดนาแสง เป็นต้น ทั้งนี้งานภาพจิตรกรรมแบบพม่าในแวงบังเทศนัเป็นงานตคแต่งธรรมาสันที่แปลกใหม่ และจะพบเห็นงานภาพจิตรกรรมแวงบังเทศนัธรรมาสันลักษณะนี้ในเขตอำเภอแม่ทะ ไม่ค่อยพบมากนักในงานธรรมาสันเขตจังหวัดเชียงใหมและลำพูน ซึ่งต่างจากกลุ่มชาวยองจังหวัดลำพูนจะนิยมงานไม้แกะสลักเป็นรูปลวดลายกลุ่มพรรณพฤกษาและลายเทวดาประดับแวงบังเทศนั

๑.๓ ลวดลายธรรมาสันของจังหวัดลำพูน

ส่วนใหญ่นิยมประดับลวดลายพรรณพฤกษาและลายเทวดาตามโครงสร้างส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน โดยเฉพาะลวดลายธรรมาสันของกลุ่มชาวยองจังหวัดลำพูนในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ลุ่มแม่น้ำทาและลุ่มแม่น้ำลี้ นิยมประดับลายพรรณพฤกษาเป็นลายเครือเถาเจาะหัวขอดหรือลายใบผักกูดคล้ายใบอะแคนทัส มักพบในศิลปะพม่ายุคอาณาจักรนาคิน ซึ่งเป็นอิทธิพลทางศิลปกรรมของกลุ่มชาวไทลื้อเมืองยองที่รับจากศิลปะพม่าอีกทอดหนึ่ง แล้วเข้ามาพร้อมกับการย้ายถิ่นฐานของชาวลื้อเมืองยองอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่ลำพูน และยังพบลวดลายเครื่องประดับเทวดาศิลปะแบบพม่าผสมในงานศิลปะของกลุ่มชาวยอง โดยแบ่งลักษณะลวดลายตามรูปแบบของธรรมาสัน ๒ แบบ ได้แก่ ลวดลายประดับธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูง และทรงปราสาทยอดตัด ดังนี้

๑. ลวดลายประดับธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูง ธรรมาสันกลุ่มปราสาทยอดสูงนี้พบมากในเขตจังหวัดลำพูน โดยธรรมาสันบางหลังไม่มีการประดับแวงบังเทศนัแต่จะใช้ผ้ากั้งธรรมาสันแทน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของธรรมาสันจังหวัดลำพูนในกลุ่มธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูงที่ไม่มีแวงบังเทศนั ลวดลายที่ประดับผ้ากั้งธรรมาสันนิยมประดับลายรูปเทวดาพบในธรรมาสัน เช่น ธรรมาสันวัดพระธาตุหริภุญชัย ธรรมาสันวัดมหาวัน ธรรมาสันวัดช้างโรง เป็นต้น ส่วนธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูงที่มีแวงบังเทศนั นิยมประดับลายเครือเถาเจาะหัวขอดหรือลายใบผักกูดและลายเทวดาเป็นลายหลัก เช่น ธรรมาสันวัดหมูเป็ง อำเภอเมือง ธรรมาสันวัดทาหนองยางไคล อำเภอแม่ทา ธรรมาสันวัดร่องธาร อำเภอเวียงหนองล่อง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบลายเมฆหวั่นาคประดับแวงบังเทศนัธรรมาสันของวัดประตูป่า อำเภอเมือง เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน

๒. ลวดลายประดับธรรมาสันทรงปราสาทยอดตัด โดยธรรมาสันทรงปราสาทยอดตัดมีความนิยมสร้างขึ้นกลุ่มชาวยองในแถบลุ่มน้ำแม่ปิง ลุ่มน้ำแม่ทาและลุ่มน้ำแม่ลี้ ประกอบด้วย อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านไค้ อำเภอเวียงหนองล่อง และเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม บางพื้นที่จะนิยมประดับลายพรรณพฤกษาเป็นลายเครือเถาเจาะหัวขอดหรือลายใบผักกูดคล้ายใบอะแคนทัส และลายเทวดาศิลปะแบบ

พม่าผสมในงานศิลปะของกลุ่มช่างชาวยอง โดยเป็นลวดลายเฉพาะที่โดดเด่นระดับส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน เช่น

๑) ลายเครือเถาเงาะหัวขอตหรือลายใบผักกูดประดับแผงบังเทศน์ บางแผงมีลายดอกบัว ดอกพุดตานซอนแทรกอยู่ ดังพบแผงบังเทศน์ธรรมาสันวัดดงถา ๒) วัดบ้านโง้งหลวง วัดบ้านล้อง อำเภอบ้านโฮ้ง วัดสันกำแพง อำเภอบ้านโฮ้ง และบางแผงบังเทศน์นิยมประดับลายร่วมกับลายเทวดาหรือกีนรี โดยมีเทวดาอยู่ตรงกลางมีลายเครือเถาเงาะหัวขอตหรือลายใบผักกูดประดับแผงบังเทศน์ธรรมาสันวัดป่าปวย วัดเหล่ายาว อำเภอบ้านโฮ้ง และวัดท่าวังพร้าว อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

๒) ลายเครือเถาเงาะหัวขอตหรือลายใบผักกูดประดับส่วนหลังคาธรรมาสัน เป็นรูปใบขนาดใหญ่เรียงต่อเนื่องกันเต็มขอบเชิงกลอนหลังคา มีรูปทรงส่วนบนผายออกส่วนล่างสอบเข้า เป็นหลังคาทรงปากบาน ลักษณะลายเครือเถาเงาะหัวขอตหรือลายก้านใบผักกูดคล้ายใบอะแคนทัส ลวดลายกลุ่มนี้ จะพบในกลุ่มธรรมาสันทรงปราสาทยอดตัด ในพื้นที่ชาวยองอาศัยอยู่ เช่น อำเภอบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง เป็นต้น

๒. ลวดลายประดับธรรมาสัน

ธรรมาสันส่วนใหญ่ในล้านนามีการประดับลวดลายตามส่วนต่างๆ และองค์ประกอบของธรรมาสันตั้งแต่ส่วนฐาน ส่วนเรือนเทศน์ ส่วนหลังคา โดยแต่ละส่วนของโครงสร้างธรรมาสันจะมีลวดลายที่ประดับแตกต่างกัน มีการออกแบบลวดลายให้เหมาะสมกับสภาพพื้นผิววัสดุส่วนขนาดของธรรมาสันส่วนต่างๆ แบ่งออกได้ดังนี้

๑. ลวดลายที่นิยมประดับส่วนฐานธรรมาสันส่วนต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มลวดลายพรรณพฤกษาและกลุ่มลวดลายประจายาม เช่น ลายดอกสี่กลีบ ลายกลีบบัวคว่ำ ลายบัวหงาย ลายดอกประจายาม ก้ามปู ลายดอกประจายามลูกโซ่ ลายดอกประจายามในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลายดอกไม้เรขาคณิต ลายเฟืองอุบะ ลายประแจจีน เป็นต้น ดังตารางแสดงตัวอย่างลวดลายประดับส่วนฐานธรรมาสัน ดังนี้

ตารางที่ ๕ แสดงตัวอย่างลวดลายประดับส่วนฐานธรรมาสัน

ลวดลายประดับส่วนฐาน		
ลายดอกสี่กลีบ 	ลายกลีบบัวคว่ำ-หงาย 	ลายคนบรรเลงดนตรี
ลายสัตว์หิมพานต์ 	ลายดอกประจำยามลูกโซ่ 	ลายดอกประจำยามในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน
ลายประดับกระจกลี รูปเรขาคณิต 	ลายประดับกระจกลี จีน 	ลายประดับกระจกลี รูปดอก แปดเหลี่ยม หรือดอกพิกุล
ลายเกลียวพรรณพฤกษา 	ลายดอกลอยหรือดอกจอก 	ลายก้านขดพรรณพฤกษา
ลายดอก ประจำยามประดิษฐ์ 	กลุ่มลายพรรณพฤกษา 	ลายนักษัตร ประดับชั้นบัวคว่ำ

๒. ลวดลายที่นิยมประดับส่วนเรือนเทศน์ มีดังนี้

๒.๑ ลวดลายประดับแผงบังเทศน์ แบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม

๑) กลุ่มลวดลายที่มาจากวรรณกรรม เช่น ลายเรื่องวิรุทธชาตก เป็นต้น

(๒)

(๓)

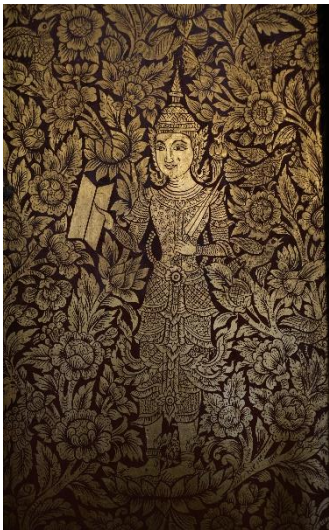

(๔)

ภาพที่ ๒,๓ แผงบังเทศน์ธรรมาสันลายวิรุทธชาตก วัดกิ้วหลวง อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๔ แผงปิดช่องไม้เรือนเทศน์ธรรมาสันลายวิรุทธชาตก วัดนาแสง อำเภอกะเคอะ จังหวัดลำปาง

๒) กลุ่มลวดลายเทวดา เช่น ลายเทวดาทำอัญชลี บางแผงบังเทศน์พระหัตถ์ถือเครือดอกไม้รูปต่างๆ บางแผงบังเทศน์พระหัตถ์ข้างหนึ่งถือพระขรรค์อีกข้างหนึ่งถือสมุดข่อย เป็นต้น

(๕)

(๖)

(๗)

ภาพที่ ๕ แผงบังเทศน์ธรรมาสันลายเทวดา วัดเชียงมั่น อำเภอมะเมาะ จังหวัดเชียงใหม่

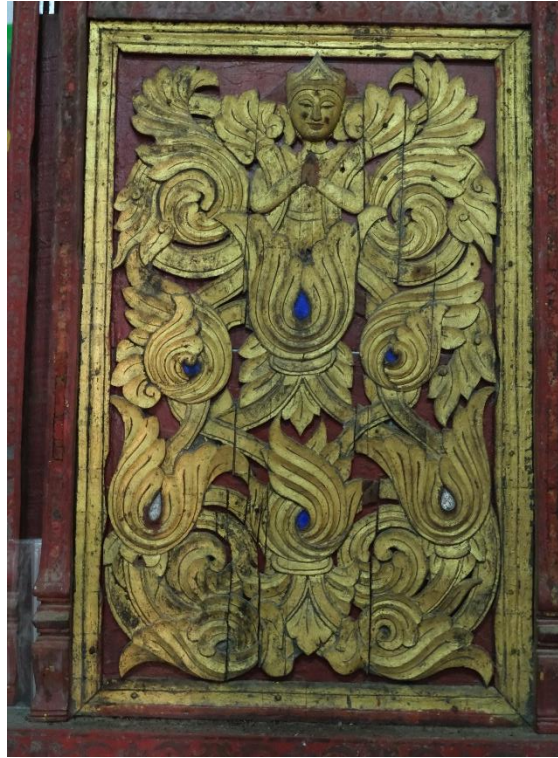
ภาพที่ ๖ แผงบังเทศน์ธรรมาสันลายเทวดา วัดสันศรี อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๗ แผงบังเทศน์ธรรมาสันลายเทวดา วัดป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

(๘)

ภาพที่ ๘ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายเทวดา วัดมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

(๙)

ภาพที่ ๙ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายเทวดาวัดเหล่ายาว อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

(๑๐)

ภาพที่ ๑๐ แฉ่งบังเทศน์ลายเทวดา วัดร้องธาร อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน

(๑๑)

ภาพที่ ๑๑ แฉ่งปิดช่องไม้เรื่อนเทศน์ธรรมาสันลายเทวดา วัดป่าจำ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๓) กลุ่มลวดลายมนุษย์ เช่น ลายรูปชายหญิงสนทนากัน เป็นต้น

๔) กลุ่มลวดลายพรรณพฤกษา เช่น ลายหม้อดอกหรือหม้อปทุมมณี ลายเครือเถาเกาะหัวขอดหรือลายใบผักกูด ลายดอกบัว ลายดอกพุดตาน ลายดอกสลับประด ลายดอกทานตะวัน ลายดอกกะถิน ลายดอกกลมลึกลับ เป็นต้น

(๑๒)

(๑๓)

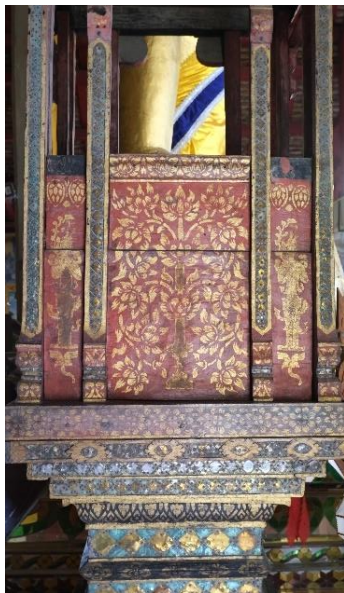

(๑๔)

ภาพที่ ๑๒ แผงบังเทคนัธรรมาสันลายหม้อดอก วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๑๓ แผงบังเทคนัธรรมาสันลายพรรณพฤกษา วัดบวรศรีหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๑๔ แผงบังเทคนัธรรมาสันลายหม้อดอก วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

(๑๕)

(๑๖)

(๑๗)

ภาพที่ ๑๕ แผงบังเทคนัธรรมาสันลายพรรณพฤกษา วัดพระธาตุดอยมิ่ง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๑๖ แผงบังเทคนัธรรมาสันลายพรรณพฤกษา วัดบ้านล้อง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๑๗ แผงบังเทคนัธรรมาสันลายเครือเถาเกาะหัวขอด วัดบ้านไธ้หลวง จังหวัดลำพูน

๕) กลุ่มลวดลายสัตว์ ประกอบด้วยสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ สัตว์หิมพานต์ สัตว์ในตำนาน และสัตว์ทั่วไป เช่น ลายกิ้งก่า ลายหงส์ ลายนกขัณฑ์ ลายช้าง เป็นต้น

(๑๘)

(๑๙)

(๒๐)

ภาพที่ ๑๘ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายหงส์ วัดปงสนุก จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๑๙ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายช้างมีเครือพรรณพฤกษาล้อม วัดป่าปวย จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๒๐ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายกิ้งก่า วัดห้วยห้า จังหวัดลำพูน

๖) กลุ่มลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน เช่น ลายสานคล้ายไม้ไผ่สาน ลายดาข่าย ฉลุลายโปร่ง ลายแฉ่ว ลายอ้วนจื้อจิ้นของจีน ลายเมฆหัวนาค เป็นต้น

(๒๑)

(๒๒)

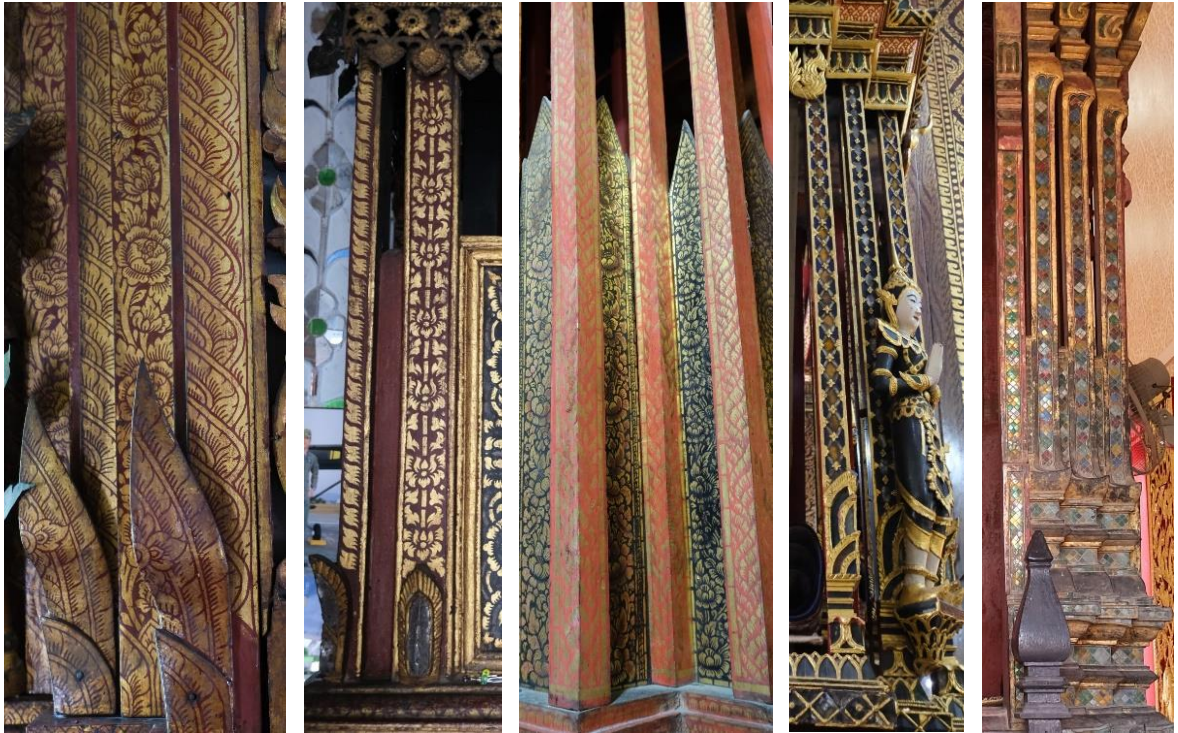
(๒๓)

ภาพที่ ๒๑ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายสานคล้ายไม้ไผ่สาน วัดพระธาตุจอมปิง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๒๒ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายอ้วนจื้อจิ้น วัดนาคตหลวง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๒๓ แฉ่งบังเทศน์ธรรมาสันลายเมฆหัวนาค วัดประตูป่า จังหวัดลำพูน

๒.๒ ลวดลายประดับเสาเรือนเทศน์ มีลวดลายที่นิยมประดับเสา เช่น กลุ่มลายรักร้อย กลุ่มลายก้านต่อ กลุ่มลายดอกประจายาม เป็นต้น ดังภาพแสดงตัวอย่างลายประดับเสา ดังนี้

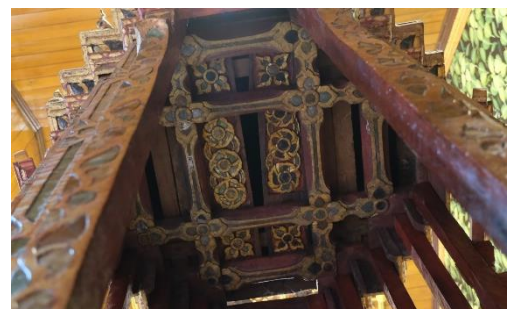

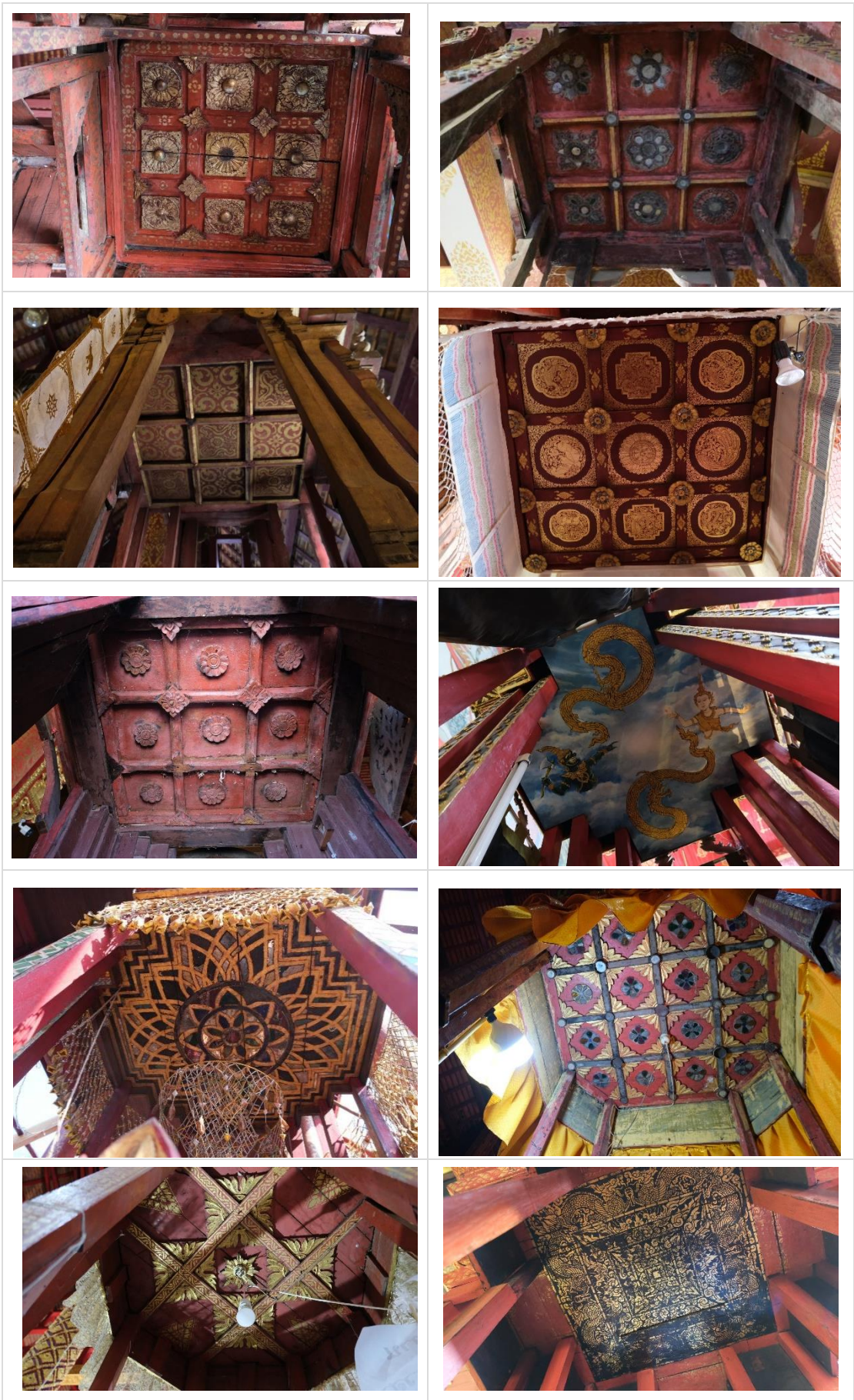
ภาพที่ ๒๔ ตัวอย่างลวดลายประดับเสาธรรมาสน์

๒.๓ ลวดลายประดับเพดาน ส่วนใหญ่จะนิยมประดับลวดลายพรรณพฤกษาเป็นลาย ดอกบัวประเภทต่างๆ เช่น ลายดอกบัวหลวง ลายดอกบัวสาย ลายดอกบัวประดิษฐ์เป็นรูปทรงต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังนิยมประดับกลุ่มลายสัตว์ป่าหิมพานต์ และลวดลายกลุ่มวรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน เช่น เรื่อง เมขลา-รามสูร ประดับเป็นลายดาวเพดาน เป็นต้น ดังตารางแสดงตัวอย่างลวดลายดาวเพดานของธรรมาสน์ ดังนี้

ตารางที่ ๖ แสดงตัวอย่างลวดลายดาวเพดานธรรมาสน์

ตัวอย่างลวดลายดาวเพดานธรรมาสน์

๒.๔ ลายประดับส่วนต่างๆ ของเรือนเทศน์ โดยเฉพาะลวดลายประดับแผงไม้ปิดช่องเสาเรือนเทศน์ นิยมประดับลวดลายต่างๆ ดังพบ ลายเทวดาทำอัญชลีพระหัตถ์ถือช่อดอกไม้อัน ลายก้านขดพรรณพฤษพา ลายหม้อดอก ลายปณณักษ์ ลายนางนาค เป็นต้น

ภาพที่ ๒๕ ตัวอย่างลวดลายประดับแผงไม้ปิดช่องเสาเรือนเทศน์

๓. ลวดลายที่นิยมประดับส่วนหลังคาธรรมาสัน แต่ละส่วนมีลวดลายประดับที่แตกต่างกัน โดยลวดลายที่นิยมประดับชั้นหลังคาของธรรมาสันทรงปราสาทยอดสูง เช่น ลายประจำยามลูกโซ่ ลายดอกลอย ลายดอกสี่กลีบ ลายกลีบดอกบัว ลายเส้นเม็ดประคำ ลายราหูอมจันทร์ ลายมกรคายนาค เป็นต้น และลวดลายที่นิยมประดับชั้นหลังคาธรรมาสันทรงปราสาทยอดตัด เช่น ลายใบอะแคนทัส ลายเครือเถาเงาะหัวขอดหรือลายใบผักกูด เป็นต้น โดยกลุ่มลวดลายประดับหลังคาธรรมาสันทรงปราสาทยอดตัด มักแกะสลักลวดลาย หรือปิดทองลายฉลุ ประดับบนปากบานชั้นเชิงกลอน

ตารางที่ ๗ แสดงตัวอย่างลวดลายประดับส่วนหลังคาธรรมาสัน

ลวดลายประดับส่วนหลังคา

ลายใบอะแคนทัส

ลายดอกสี่กลีบลายกลีบดอกบัว

ลายเครือเถาเจาะหัวขอตหรือลายใบผักกูด

ลายเครือพรรณพฤกษา

๓.

โครงสร้าง รูปแบบ
เทคนิคเชิงช่าง
และลวดลายของตู๋คัมภีร์ธรรม

๓.

โครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่าง และลวดลายของตั้คัมภีร์ธรรม

ตั้คัมภีร์ธรรมในล้านนา เป็นเครื่องบูชาพระธรรมที่ชาวล้านนาสร้างขึ้นเพื่อจัดเก็บคัมภีร์ธรรม โดยลักษณะของตั้คัมภีร์ธรรมแต่ละพื้นถิ่นจะมีโครงสร้าง รูปแบบที่หลากหลายงดงาม เน้นความแข็งแรงคงทน และมีกประดับลวดลายตกแต่งตั้คัมภีร์ธรรมที่แฝงด้วยคติความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ทางลวดลายที่สัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา พระธรรมคำสอน โดยมีโครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่างและลวดลายของตั้คัมภีร์ธรรม ดังนี้

๓.๑ โครงสร้างและองค์ประกอบของตั้คัมภีร์ธรรมในล้านนา

ตั้คัมภีร์ธรรมในล้านนานิยมสร้างขึ้นจากงานไม้เป็นโครงสร้างที่พบมาก โดยทั้งตั้เป็นเครื่องมือทั้งหมดประกอบกัน ถ้าเป็นงานโบราณมีการเข้าไม้แบบเข้าเตี้อย ทำให้โครงสร้างตั้มีการประสานยึดติดกัน อย่างมั่นคงและมีการยึดหยุ่นสูงโดยเฉพาะตั้คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง การสร้าง ตั้คัมภีร์ต้องอาศัยความชำนาญภูมิปัญญาเชิงช่างของช่างผู้สร้าง ให้งานตั้คัมภีร์มีสัดส่วนที่พอเหมาะสวยงาม และสามารถบรรจุคัมภีร์ธรรมได้ ทั้งนี้ตั้คัมภีร์ธรรมในล้านนามีองค์ประกอบของโครงสร้าง ๒ ส่วนหลัก ดังนี้

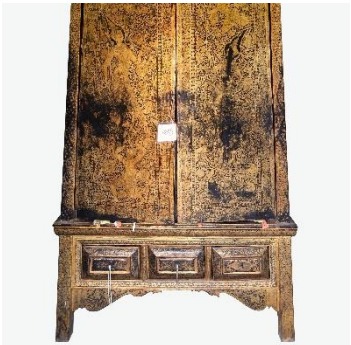
๑) ส่วนฐานตั้คัมภีร์ธรรม แบ่งออก ๒ ลักษณะ ตามรูปแบบของตั้คัมภีร์ธรรมดังนี้

๑.๑) ฐานตั้คัมภีร์ธรรมแบบตั้ ที่พบในล้านนาส่วนใหญ่จะนิยมทำเป็นขาไม้ ๔ เสา ประจํามุมตั้ทั้ง ๔ มุม เป็นโครงสร้างเนื้อเดียวกันกับลำตัวตั้ ลักษณะขาไม้ตั้คัมภีร์ธรรมมีทั้งรูปแบบฐานแบบขาหมูมีลื่นชักและไม่มีลื่นชัก แบบขาคู นอกจากนี้ยังนิยมทำฐานตั้แบบไม้ใช้เสา มีลักษณะเป็นชุดฐานปัทม์มีลูกแก้วคาดชั้นท้องไม้ ฐานปัทม์บางตั้กลายเป็นร่องลูกฟักในชั้นท้องไม้ และบางตั้ทำเป็นฐานบัวกลาหรือบัวคว่ำซ้อนบนฐานเขียง

๑.๒) ฐานตั้คัมภีร์ธรรมแบบหีบคัมภีร์ธรรม ส่วนมากจะทำเป็นชุดฐานปัทม์หรือชุดฐานเขียงหน้ากระดานซ้อนลดรูปกัน เสมือนเป็นแท่นบัลลังก์รองรับลำตัวหีบคัมภีร์ธรรม ลักษณะฐานรูปแบบนี้ประกอบด้วยส่วนฐานเขียงหน้ากระดาน ชั้นบัวคว่ำ ชั้นบัวหงาย ชั้นท้องไม้ เป็นต้น เป็นฐานแบบไม่มีขาเสา และพบมากในตั้คัมภีร์ธรรมแบบหีบคัมภีร์ธรรมทรงสูงและสี่เหลี่ยม ซึ่งฐานรูปแบบนี้ค่อนข้างมีความแข็งแรง

และสามารถรับน้ำหนักคัมภีร์ธรรมจำนวนมากที่เก็บไว้ในลำตัวหีบได้ดี ทั้งนี้ยังพบรูปแบบฐานแบบมีขาประจำมุมหีบทั้ง ๔ มุม ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่นิยมสร้างขึ้นมากนัก ลักษณะฐานรูปแบบนี้ประกอบด้วยขาไม้ ๔ ขา ประจำมุมทั้ง ๔ มุม ซ้อนด้วยชั้นหน้ากระดานอีกชั้นรองรับลำตัวหีบคัมภีร์ธรรม คล้ายโต๊ะวางหีบคัมภีร์ธรรม โดยพบมากในตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบคัมภีร์ธรรมทรงสี่เหลี่ยม

ตารางที่ ๘ แสดงโครงสร้างส่วนฐานของตู๋คัมภีร์ธรรม

ส่วนฐานของตู๋คัมภีร์ธรรม		
๑. ส่วนฐานของตู๋คัมภีร์ธรรม		
ฐานปัทม์ 	ฐานบัวกลา 	ฐานแบบขาหมู
๒. ส่วนฐานของหีบคัมภีร์ธรรม		
ฐานปัทม์ 	ฐานบัวกลา 	ฐานหน้ากระดาน

๒) ส่วนลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ตามรูปแบบของตู๋คัมภีร์ธรรมดังนี้

๒.๑) ส่วนลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม มีลักษณะเป็นตู้สี่เหลี่ยมแนวนอน มีประตูด้านหน้าจำนวน ๒ บาน บางตู๋มีการตกแต่งส่วนบนขอบของตู้เป็นงานไม้ฉลุลายรูปทรงปากบานคล้ายลายกระจังเรียงต่อเนื่องกันบนขอบตู้ทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งรูปทรงขอบตู้มีส่วนใหญ่พบในวัดแถบอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เช่น วัด

หนองเงือก วัดร่องช้าง เป็นต้น และบางตู๋มีการตกแต่งส่วนบนขอบตู้คล้ายกลีบบัวเรียงต่อเนื่องกันเต็มขอบบนตู้ ดังพบตู๋คัมภีร์ธรรมของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นต้น

๒.๒) ส่วนลำตัวหีบคัมภีร์ธรรม มีลักษณะ ๒ แบบ ประกอบด้วย ลักษณะแรกมีลำตัวรูปทรงสูง มีลักษณะส่วนบนของหีบกว้าง ปากผายออกส่วนล่างสอบลง และลักษณะที่สองมีลำตัวรูปทรงสี่เหลี่ยม มีลักษณะลำตัวเป็นรูปทรงตู๋สี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือแนวนอน

๒.๓) ส่วนฝาปิดหีบคัมภีร์ธรรม มีรูปทรง ๓ แบบ ประกอบด้วย ๑. ฝาปิดรูปทรงเรียวยอด มีลักษณะเป็นฝาปิดปากกว้างมุมส่วนบนสอบเข้าหากันคล้ายทรงกรวยหรือขนมเปียกปูน เหมือนเรือนยอดปราสาท ฝาปิดรูปทรงนี้บางฝามีปลียอดประดับอยู่ นิยมทำเป็นฝาปิดหีบคัมภีร์ธรรมทั้งรูปทรงสูงและรูปทรงสี่เหลี่ยม ๒. ฝาปิดรูปทรงหน้าตัด มีลักษณะเป็นฝาปิดปากกว้าง มุมสอบเข้าเล็กน้อยคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู นิยมทำเป็นฝาปิดหีบคัมภีร์ธรรมรูปทรงสูง ๓. ฝาปิดรูปทรงหน้ากระดาน มีลักษณะเป็นฝาปิดรูปทรงสี่เหลี่ยมแนวนอนทั้ง ๔ ด้าน นิยมทำเป็นฝาปิดหีบคัมภีร์ธรรมรูปทรงสี่เหลี่ยม

๓.๒ รูปแบบของตู๋คัมภีร์ธรรม

รูปแบบตู๋คัมภีร์ธรรมในล้านนา สามารถจำแนกออกเป็น ๒ แบบ ได้แก่

๑) แบบตู๋คัมภีร์ธรรม มีลักษณะเป็นตู๋รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสและแนวนอนขนาดใหญ่ ส่วนฐานนิยมทำเป็นขาตั้งตู๋รูปแบบต่างๆ เช่น ฐานแบบขาหมูมีลื่นชักและไม่มีลื่นชัก แบบขาคู๋ แบบชุดฐานปัทม์ แบบเสาต้นเดียว เป็นต้น ส่วนลำตัวตู๋ส่วนใหญ่นิยมทำเป็นประตูหน้าด้าน ๒ บาน มีอกเลาที่บานประตู ส่วนบนของตู๋คัมภีร์ธรรมบางแห่งมีการตกแต่งด้วยลายไม้แกะสลักและการฉลุลายไม้ เป็นรูปทรงกระจัง รูปทรงกลีบบัวเรียงต่อเนื่องเต็มขอบส่วนบนลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม ทั้งนี้งานตู๋คัมภีร์ธรรมโบราณจะนิยมโครงสร้างไม้ประกอบเป็นตู๋แบบที่ปิดชิดมีการเข้าไม้แบบเข้าเดือย มีบานประตูปิดเปิดเป็นแผ่นไม้ทึบ ส่วนงานตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู๋ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นิยมใช้กระจกเป็นวัสดุในงานโครงสร้างของตู๋คัมภีร์ธรรมให้มีความโปร่งแสงมากขึ้น

๒) แบบหีบคัมภีร์ธรรม สามารถจำแนกออกได้ ๓ แบบ ได้แก่

๒.๑) หีบคัมภีร์ธรรมทรงสูง เป็นรูปทรงที่นิยมสร้างขึ้นมากในงานตู๋คัมภีร์ธรรมล้านนา มีรูปทรงประกอบด้วย ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนฐานมักทำเป็นรูปทรงฐานปัทม์หรือฐานเชิงหน้ากระดานซ้อนลดรูปกันเป็นแท่นรองรับส่วนลำตัวของหีบ ส่วนลำตัวหีบมีรูปทรงส่วนบนของหีบกว้างปากผายออกส่วนล่างสอบลงในผังสี่เหลี่ยม ส่วนบนมีฝาปิดมักทำเป็นรูปทรงฝาปิดรูปทรงหน้าตัด ฝาปิดรูปทรงหน้ากระดาน ฝาปิดรูปทรงเรียวยอด

๒.๒) หีบคัมภีร์ธรรมทรงสี่เหลี่ยม มีรูปทรงหีบสี่เหลี่ยม ส่วนฐานมักทำเป็นรูปทรงฐานปัทม์ ฐานเขียนหน้ากระดานซ้อนกัน และแบบขาตั้งรูปแบบต่างๆ ส่วนลำตัวหีบมีรูปทรงเป็นกล่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือสี่เหลี่ยมแนวนอน มีฝาปิดหีบเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมแนวนอนคล้ายหน้ากระดาน

๒.๓) หีบคัมภีร์ธรรมทรงปราสาท เป็นรูปทรงที่มีโครงสร้างส่วนฐานและลำตัวเป็นรูปทรง เดียวกันกับแบบหีบคัมภีร์ธรรมทรงสูงและหีบคัมภีร์ธรรมทรงสี่เหลี่ยม แต่จะมีฝาปิดเป็นรูปทรงเรือนยอด ปราสาทแบบต่างๆ เป็นฝารอบปิดลำตัวหีบ ทำให้หีบคัมภีร์ธรรมรูปทรงนี้ค่อนข้างมีความสูงโดดเด่นและ วิจิตรสวยงาม

ตารางที่ ๔ แสดงรูปแบบตู๋คัมภีร์ธรรม

รูปแบบตู๋คัมภีร์ธรรม			
แบบตู๋คัมภีร์ธรรม	แบบหีบคัมภีร์ธรรม		
	ทรงปราสาท	ทรงสูง	ทรงสี่เหลี่ยม
			

๓.๓ เทคนิคเชิงช่างการตกแต่งลวดลายตู๋คัมภีร์ธรรม

ตู๋คัมภีร์ธรรมในล้านนาแต่ละพื้นที่ มีรูปแบบโครงสร้างและการประดับลวดลายที่แตกต่างกัน ตู๋คัมภีร์ธรรมบางหลังมีโครงสร้างที่ซับซ้อนก่อให้เกิดการประดับลวดลายรูปต่างๆ ต้องใช้เทคนิคเชิงช่างการ ตกแต่งที่หลากหลายเพื่อให้งานตู๋คัมภีร์ธรรมออกมาสวยงามสะอาดตา เหมาะสมกับรูปร่างของโครงสร้าง โดยเทคนิคที่มีความนิยมใช้ในการตกแต่งลวดลายตู๋คัมภีร์ธรรมมีดังนี้

๑. เทคนิคงานปิดทอง ตู๋คัมภีร์ธรรมในล้านนาส่วนใหญ่นิยมตกแต่งลวดลายด้วยการปิดทองบน พื้นผิวของธรรมาสน์ส่วนต่างๆ ทั้งส่วนฐาน ลำตัวและฝาปิดตู๋คัมภีร์ธรรม เทคนิคงานปิดทองตู๋คัมภีร์ธรรมใน อดีต นิยมตกแต่งลวดลายปิดทองบนพื้นรัก และบนพื้นสีแดงชาดหรือหาง ล้านนาเรียกว่า เทคนิคงาน “ลายคำ” หรืองานปิดทองล่องชาด โดยเทคนิคงานปิดทองที่ใช้ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมมีดังนี้

๑) งานปิดทองลายฉลุหรืองานลายคำ เป็นการผูกมัดลายลงบนกระดาษแล้วเขาให้ป็นร่องลายด้วยการใช้ลวดทองลายเพื่อทำเป็นแม่พิมพ์ แล้วนำมาทาบบนพื้นผิวของตั้คัมภีร์ธรรมที่ต้องการปิดทอง เทคนิคนี้พบมากในงานตั้คัมภีร์แบบหีบ นิยมปิดทองลงบนพื้นรักและพื้นสีแดงชาดบนหรือหาง ลงล้าตัวหีบหรือล้าตัวตู้ที่มีพื้นผิวงานที่เรียบไม่ขรุขระมากนัก และมักใช้เทคนิคปิดทองลายฉลุตกแต่งตั้งแต่ส่วนฐานชั้นต่างๆ ตกแต่งส่วนล้าตัวตู้หรือหีบ เป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายพรรณพฤกษา ลายเครื่องสูงหรือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ลายเทวดา เป็นต้น และตกแต่งฝาปิดหีบตั้คัมภีร์ธรรม

๒) งานปิดทองลายฉลุแล้วขุดลาย เป็นเทคนิคที่ต่อเนื่องจากงานปิดทองลายฉลุบนชิ้นงานแล้วขุดลายด้วยวัสดุที่แหลม เช่น เหล็กปลายแหลม เป็นต้น ขุดเส้นบนลายที่ปิดทองให้มีความละเอียดมีเค้าโครงเส้นที่เด่นชัด มีรูปร่างที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในล้านนามักเรียกเทคนิคนี้ว่า การปิดทองฮายลาย หรือเรียกว่างานลายคำแบบขุดลายฮายลาย^๑ โดยจะพบเทคนิคนี้ในการขุดเป็นเส้นตกแต่งใบหน้าเรือนร่างและเครื่องประดับของลายกลุ่มมนุษย์ เทวดา ลายกลุ่มพรรณพฤกษาและลายเครื่องสูงหรือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เช่น ลายเส้นพระพักตร์พระพุทเจ้าและพระวรกายของพระพุทเจ้า ลายเส้นเค้าโครงหน้าสรีระรูปมนุษย์และเทวดา และเครื่องประดับเรือนร่าง ลายเส้นกำไลไม้ ลายเส้นรูปเจดีย์ เป็นต้น

๓) งานปิดทองขุดลาย เป็นเทคนิคที่ปิดทองลงบนพื้นผิวงาน แล้วขุดขีดเส้นลงบนพื้นผิวที่ปิดทองเป็นลวดลายต่างๆ ลักษณะงานจะคล้ายงานปิดทองลายรดน้ำ ในงานตั้คัมภีร์ธรรมล้านนา นิยมปิดทองบนพื้นรักและพื้นชาดสีแดงแล้วขุดลาย ลักษณะงานจะคล้ายการเขียนเส้นชาดบนพื้นผิวปิดทอง

๔) งานปิดทองลายรดน้ำเป็นเทคนิคงานช่างไทย ด้วยการเขียนหรดาลกั้นเป็นเส้นลวดลายต่างๆ แล้วเช็ดรักและปิดทอง ในงานตั้คัมภีร์ธรรมพบเทคนิคงานนี้ในการตกแต่งล้าตัวตู้ตั้คัมภีร์ธรรมและล้าตัวหีบตั้คัมภีร์ธรรม เป็นลวดลายเกี่ยวกับเรื่องราวชาดก เทคนิคงานปิดทองลายรดน้ำตกแต่งตั้คัมภีร์ธรรม นิยมสร้างขึ้นถวายใส่ตั้คัมภีร์ธรรมในกลุ่มเจ้าขุนมูลนายและคหบดี ดังพบ ตั้คัมภีร์ธรรมลายรดน้ำของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ หีบตั้คัมภีร์ธรรมของหอณิทัศน์วัฒนธรรมวัดศรีโคมคำ อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา เป็นต้น

๕) งานปิดทองผิวเกลี้ยง เป็นการปิดทองบนพื้นผิวตั้คัมภีร์ธรรมเป็นเนื้อทองไม่มีลวดลายประดับมีการรองพื้นผิวด้วยพื้นรักหรือพื้นชาดแล้วปิดทอง ในงานตั้คัมภีร์ธรรมมักพบการปิดทองผิวเกลี้ยงในตั้คัมภีร์ธรรมรูปแบบหีบ โดยนิยมปิดทองเป็นเฉพาะส่วน ตั้งแต่ส่วนล้าตัว ฝาปิดและส่วนฐานเป็นบางจุด เช่น ชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย และลูกแก้วทองไม้ เป็นต้น

^๑ สุภาพกรณ์ เครือระยา, พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชลวดลายในศิลปกรรม, หน้า ๑๑๑.

๒. เทคนิคงานลงพื้นรักและพื้นชาด เป็นเทคนิคพื้นฐานในการทำสีรองพื้นตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรม นิยมลงพื้นรักและพื้นชาดรองพื้นผิวส่วนต่างๆ ก่อนการประดับลวดลายต่างๆ ของตู๋คัมภีร์ธรรม หรือการเขียนสีรักหรือสีชาดเป็นลวดลายประดับ โดยเทคนิคนี้มีลักษณะดังนี้

๑) การลงพื้นรักแล้วทาสีแดงชาดทับ งานลักษณะนี้นิยมทำเป็นสีรองพื้นผิวของตู๋คัมภีร์ธรรมแล้วปิดทองลายฉลุหรือปิดทองขุดลาย โดยสีแดงชาดจะช่วยให้ลายปิดทองมีความเปล่งสว่างยิ่งขึ้น

๒) การลงพื้นชาดแล้วทาสีรักทับ งานลักษณะนี้นิยมรองพื้นผิวของตู๋คัมภีร์ธรรมด้วยสีแดงชาดก่อน แล้วลงพื้นรักเฉพาะบางส่วนเพื่อเน้นลวดลายให้มีความโดดเด่น

๓) การลงพื้นรักหรือพื้นชาดไม่มีการประดับลายงานลักษณะนี้นิยมลงพื้นรักหรือพื้นชาดลงคาดเป็นเส้นคั่นลายหรือเป็นเส้นคั่นขอบ หรือลงเป็นสีพื้นเรียบไม่มีการประดับลาย เช่น การประดับลงรักหรือชาดบนเส้นลวดบัวและชั้นท้องไม้ของส่วนฐานตู๋คัมภีร์ การลงรักหรือชาดเป็นเส้นขอบหีบคัมภีร์ธรรมหรือฝาปิดหีบคัมภีร์ธรรม เป็นต้น

๔) การเขียนรักเขียนหาง งานลักษณะนี้มีการนำรักและหางหรือชาดมาเขียนเป็นลวดลายบนพื้นผิวชิ้นงาน มักพบในงานเครื่องเงินเครื่องจัดสานซึ่งนิยมเรียกว่า ครีวรักครีวหาง^๑ แต่ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมมักพบเทคนิคนี้ ด้วยการลงพื้นรักแล้วเขียนลวดลายด้วยหางหรือชาดสีแดง ดังพบเทคนิคการเขียนหางบนพื้นรักแล้วปิดทองเป็นลายหม้อดอกล้านนาของหีบคัมภีร์ธรรมวัดป่าจำ อำเภอมะเข จังหวัดลำปาง

๓. เทคนิคงานไม้แกะสลัก ไม่ค่อยนิยมมากในงานตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง แต่นิยมใช้เทคนิคนี้ในการตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู๋ตามส่วนต่างๆ ตั้งแต่ส่วนฐาน ส่วนลำตัวตู๋ซึ่งประกอบด้วยโครงขอบตู๋บานประตูตู๋ ผนังตู๋ และส่วนบนลำตัวตู๋ โดยนิยมแกะสลักไม้เป็นลวดลายต่างๆ ทั้งแบบนูนต่ำและนูนสูง โดยงานไม้แกะสลักที่พบในงานตู๋คัมภีร์ธรรมมี ๒ ลักษณะหลัก คือ

๑) การแกะสลักลวดลายบนแผ่นไม้เป็นรูปทรงลวดลายต่างๆ เช่น ลายรูปเทวดา ลายดอกประจายามสี่กลีบ ลายดอกกลอย เป็นต้น แล้วนำมาประกอบติดกับส่วนต่างๆ ของตู๋คัมภีร์ธรรม งานไม้แกะสลักลักษณะนี้มักใช้ตกแต่งส่วนลำตัวตู๋และฝาปิดตู๋คัมภีร์ธรรม

๒) การแกะสลักลงพื้นไม้โครงสร้างของตู๋คัมภีร์ธรรมเป็นลวดลายต่างๆ พบงานลักษณะนี้ตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรมทั้งรูปแบบตู๋และแบบหีบ โดยนิยมใช้เทคนิคนี้ในการแกะสลักไม้ต่างส่วนต่างๆ ของส่วนลำตัวตู๋ ส่วนบนลำตัวตู๋และส่วนฐานของตู๋ ในส่วนลำตัวตู๋ มักพบงานแกะสลักไม้ทั้งส่วนขอบโครงไม้ ส่วนนอกเลาประตูของตู๋ และผนังไม้ตู๋คัมภีร์คัมภีร์ธรรม เป็นลวดลายบัวคว่ำ บัวหงาย ลายดอกประจายามของอกเลา และลายประจายามประดับขอบและผนังของตู๋คัมภีร์ธรรม เป็นต้น ในส่วนบนลำตัวตู๋ มักพบงานแกะสลักไม้ตกแต่งเป็นลายขอบไม้ของไม้กระดานหรือปากบานของส่วนบนของตู๋ เป็นลายพญาลอง ลายเทวดา ลายราหู

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

ซึ่งเป็นลายที่สอดคล้องกับคติสวรรค์ชั้นฟ้า และในขณะเดียวกันงานตู๋คัมภีร์ธรรมศิลปะพม่าที่พบในเขตวัดในล้านนา นิยมใช้เทคนิคแกะสลักไม้เป็นลวดลายพรรณพฤกษาเป็นลายเครือเถาใบแคนทัสและลายก้านใบผักกูดประดับขอบซุ้มส่วนบนของตู๋คัมภีร์ธรรม ในส่วนฐานตู๋ มักพบการแกะสลักลวดลายเป็นลายฐานสิงห์ลายดอกบัว เป็นต้น และตรงส่วนชั้นท้องไม้ นิยมแกะสลักไม้เป็นลายโปร่งหรือฉลุลายไม้โปร่งเป็นช่องลูกฟักหรือเป็นร่องลายรูปต่างๆ แล้วประดับกระจกในร่องลายอีกที่ประดับชั้นท้องไม้ของส่วนฐานของตู๋

๔. เทคนิคงานประดับกระจก เป็นการตกแต่งกระจกรูปทรงต่างๆ ลงบนพื้นผิวของตู๋คัมภีร์ธรรมตามส่วนต่างๆ ตั้งแต่ส่วนฐาน ส่วนลำตัวตู๋ ส่วนบนลำตัวตู๋และฝาปิดหีบ เพื่อให้ชิ้นงานมีสีสันแวววาวสวยงาม ซึ่งกระจกที่นิยมใช้ประดับในงานตู๋คัมภีร์ธรรมในล้านนามี ๒ แบบ ดังนี้

๑) การประดับกระจกจีนหรือกระจกเกรียบ เป็นวัสดุที่ค่อนข้างยืดหยุ่นโค้งงอได้ง่าย นิยมใช้ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมตามส่วนต่างๆ ทั้งพื้นผิวเรียบและเว้าโค้ง โดยใช้รักสมุก ยางครั่งและตะปูขนาดเล็กเป็นวัสดุประสานยึดติดกระจกจีนกับโครงสร้างตู๋คัมภีร์ธรรม ทั้งนี้การประดับกระจกจีนบนงานตู๋คัมภีร์ธรรมมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

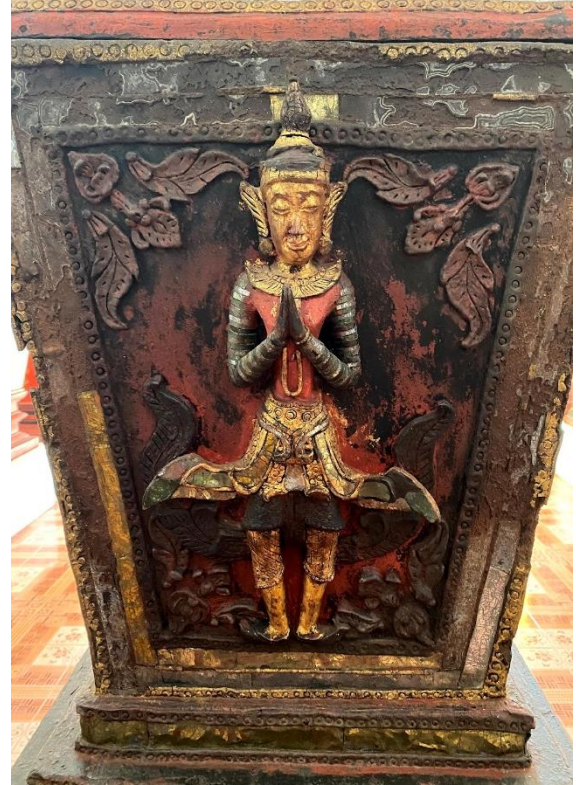
๑.๑) การประดับกระจกจีนในร่องลายไม้แกะสลัก มีการแกะสลักเป็นลวดลายแล้วประดับกระจกจีนลงในร่องลายให้มีความเด่นสวยงาม มักพบการประดับกระจกจีนในร่องลายตามส่วนต่างๆ เช่น ร่องลายบัวคว่ำ บัวหงายของส่วนฐานตู๋คัมภีร์ธรรม ร่องลายกลีบดอกประจายามของส่วนลำตัวตู๋คัมภีร์หรือบนฝาปิดหีบคัมภีร์ธรรม เป็นต้น

๑.๒) การประดับกระจกจีนบนพื้นเรียบ นิยมประดับกระจกจีนเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมสี่เหลี่ยม เรียงต่อเนื่องเต็มบนพื้นผิวเรียบของตู๋คัมภีร์ธรรม งานลักษณะนี้มักพบในส่วนฐานของตู๋คัมภีร์ธรรม โดยจะใช้ประดับชั้นฐานหน้ากระดาน ลวดบัวและชั้นท้องไม้

๒) การประดับกระจกสี ส่วนมากจะพบการประดับกระจกสีบนพื้นผิวเรียบหรือลาดตรงตามโครงสร้างไม้ของตู๋คัมภีร์ธรรม ด้วยลักษณะของกระจกสีมีความแข็งไม่สามารถดัดโค้งงอได้เหมือนกระจกจีน จึงนิยมใช้ประดับพื้นผิวเรียบหรือลาดตรง โดยนิยมประดับกระจกสีด้วยรูปทรงเรขาคณิตเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เรียงสลับสีต่อเนื่องกันเต็มผิวตามส่วนต่างๆ ของตู๋คัมภีร์ธรรม

๕. เทคนิคงานปั้นรักสมุกในงานตู๋คัมภีร์ธรรม หรืองานปั้นรักกระแหนะค่อนข้างพบน้อยในงานตู๋คัมภีร์ เป็นเทคนิคที่ต้องใช้ความชำนาญของช่างผู้สร้างและกลวิธีที่ค่อนข้างซับซ้อน งานปั้นรักสมุกที่พบในการตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรมส่วนใหญ่เป็นงานปั้นแบบปั้นแปะ โดยนิยมปั้นเป็นลายเส้นเรียงหรือขดเป็นลวดลายพรรณพฤกษา หรือปั้นเป็นลวดลายดอก ก้านและใบแล้วแปะติดกับชิ้นงานและใช้วัสดุปลายแหลมขีดเป็นเส้นลายเส้นของกลีบดอก ลายเส้นแบ่งก้านและลายก้านของใบบนงานปั้นรักสมุกให้มีรายละเอียดที่สมจริงมากขึ้น ต่อด้วยการลงรักปิดทองแล้วประดับกระจกให้ดูสวยงาม ซึ่งนิยมปั้นประดับส่วนฐาน ลำตัวตู๋และฝา

ปิดหีบคัมภีร์ธรรม โดยงานปั้นรักสมุกประดับตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรมพบมากในจังหวัดลำปาง เช่น หีบคัมภีร์ธรรมของวัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง วัดไหล่หินหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นต้น

ภาพที่ ๒๖ เทคนิคงานปั้นรักสมุก ลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบ
วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๖. เทคนิคงานจิตรกรรม ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมพบการใช้เทคนิคนี้ในการเขียนภาพสีของส่วนต่างๆ ทั้งการใช้เทคนิคสีน้ำ และการสีน้ำพลาสติกรุ่นใหม่ในการวาดเขียนลวดลายขึ้นมา ดังนี้

๑) เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสีน้ำ ค่อนข้างพบน้อยมากในงานตู๋คัมภีร์ธรรม นิยมใช้เทคนิคนี้แต่เขียนสีเกี่ยวเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญของชาดก

๒) เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสีน้ำพลาสติค เป็นเทคนิคงานตกแต่งสมัยใหม่ นิยมแต่เขียนด้วยโทนสีแดง สีน้ำตาลและสีทอง เป็นเรื่องราวพุทธชาดกหรือเหตุการณ์สำคัญลงส่วนลำตัวของตู๋คัมภีร์ธรรมรูปแบบต่างๆ เทคนิคนี้มีความนิยมสร้างขึ้นจำนวนมากในยุคปัจจุบัน ด้วยวัสดุที่หาซื้อได้ง่าย และต้นทุนที่ไม่แพงมากนัก ประกอบกับมีช่างรุ่นใหม่ที่สามารถสร้างสรรค์ด้วยเทคนิคนี้มีจำนวนมาก ทำให้เกิดการเลือกสรรใช้เทคนิคนี้ตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรมมีความนิยมแพร่หลาย ดังพบหีบคัมภีร์ธรรมทวงษ์ของวัดพระธาตุหริภุญชัย และวัดเจติยหลวง เป็นภาพจิตรกรรมเขียนสีแดงบนพื้นสีทอง ด้านหนึ่งเป็นเรื่องราวพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ อีกด้านหนึ่งเป็นภาพเจติยพระธาตุตอয়สุเทพ ซึ่งเป็นงานหีบคัมภีร์ธรรมสร้างถวายพระสงฆ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนากร ในปี ๒๕๔๒ เป็นต้น

๓.๔ ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรม

ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมในเขตล้านนาแต่ละท้องถิ่นมีรูปแบบลวดลายหลายแบบ มีการผูกมัดลวดลายขึ้นให้เหมาะสมกับพื้นผิวของรูปทรงตู๋คัมภีร์ธรรมรูปแบบต่างๆ ให้พอดีดูเด่นสวยงาม ซึ่งกลุ่มลวดลายที่นิยมประดับตู๋คัมภีร์ธรรมส่วนใหญ่จะเป็นลายกลุ่มพรรณพฤกษา ศติความเชื่อและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปางและจังหวัดลำพูน มีลวดลายเด่นสวยงามคล้ายกัน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีแม่แบบกลุ่มลวดลายเดียวกัน แต่มีรายละเอียดของรูปแบบลวดลายที่แตกต่างด้วยอิทธิพลทางศิลปะผ่านการติดต่อค้าขายของกลุ่มคนในอดีต ทั้งนี้แต่ละพื้นที่มีลวดลายลักษณะเฉพาะประดับตู๋คัมภีร์ธรรมแบ่งตามจังหวัดพื้นที่วิจัย ดังนี้

๑. ลักษณะเด่นของลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรม

๑.๑ ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมของจังหวัดเชียงใหม่

ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่นิยมประดับลายพรรณพฤกษาเป็นลายหลัก ประกอบด้วย ลายดอกบัวหลวง ลายดอกพุดตาน เป็นต้น โดยผูกมัดร่วมกับลายก้าน กิ่ง ใบและมีลายสัตว์ชอนแทรกประดับร่วมอยู่ แต่ถ้าเป็นลายเทวดาจะนิยมประดับตรงส่วนกลางของลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม ประดับตู๋และฝาด้านข้างตู๋คัมภีร์ธรรม โดยจะประดับลายเทวดากระทำทางต่างๆ ไว้ตรงกลางแล้วมีลายพรรณพฤกษาห้อมล้อม แต่ถ้าเป็นลวดลายเกี่ยวกับศติความเชื่อและวรรณกรรมพระพุทธศาสนา จะผูกมัดขึ้นเป็นเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญ มีตัวละครสำคัญประดับร่วมอยู่ ประดับลำตัวตู๋คัมภีร์เป็นฉากทัศน์สำคัญของแต่ละด้าน ทั้งนี้ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ค่อนข้างมีรายละเอียดของลวดลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละถิ่น ลวดลายบางลายได้รับอิทธิพลจากศิลปะทั้งแบบไทย พม่าและจีนเข้ามาผสม บางลวดลายคลี่คลายมาจากอิทธิพลศิลปะดังกล่าวข้างต้น

๑) ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะไทย สังเกตจากการผูกมัดพรรณพฤกษาร่วมกับลายเทวดาของตู๋คัมภีร์ธรรมวัดข้าวແံนหลวง ตรงส่วนบานประตูตู๋คัมภีร์ธรรมประดับลายเทวดายืนเอนข้าง พระหัตถ์ข้างหนึ่งถือพระขรรค์ อีกข้างหนึ่งถือเครือพรรณพฤกษา ประดับเครื่องอาภรณ์ตามรูปแบบเทวดาในศิลปะแบบไทย มีลายกระหนก ลายกระจัง ลายใบเทศ เป็นต้น เป็นลายแม่แบบชอนแทรกตามเครื่องประดับอาภรณ์ พระพักตร์เทวดามีเส้นพระขนง พระเนตร พระนาสิกและพระโอษฐ์ แยกเป็นส่วนไม่เชื่อมติดกันดูเรียบง่ายสวยงาม โดยผูกมัดร่วมกับลายดอกพุดตานมีก้านใบห้อมล้อมเป็นลายจีนผสมไทย ตู๋คัมภีร์ธรรมตู๋นี้สร้างโดยเจ้าน้อยสิริวิไชย สร้างขึ้นใน พ.ศ.๒๔๒๔ เป็นช่วงที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม และมีการติดต่อกันของชนชั้นสูง รูปแบบทางศิลปะของไทยจึงเป็นที่นิยมอย่างยิ่งในช่วงนี้ นอกจากนี้ยังปรากฏงานตู๋คัมภีร์ธรรมแบบไทยของวัดเจติยหลวงวรวิหาร ประดับลายพรรณ

พฤกษาและลายเทวดา ด้วยเทคนิคลายรดน้ำ สร้างขึ้นเป็นเครื่องสังเค็ดในงานพระเมรุเจ้าฟ้ามหิตล-
อดุลยเดช ซึ่งเป็นงานตู๋คัมภีร์ธรรมแบบไทยที่ปรากฏในวัดสำคัญเชียงใหม่

(๒๗)

(๒๘)

ภาพที่ ๒๗ ลายเทวดาอิทธิพลศิลปะไทย ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมวัดข้าวแต๋นหลวง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๒๘ ลายเทวดาอิทธิพลจากศิลปะพม่า ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมวัดข้าวแต๋นหลวง จังหวัดเชียงใหม่

๒) ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า สังเกตจากกลุ่มลายเทวดา
ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู้ของพิพิธภัณฑวัดข้าวแต๋นหลวง อำเภอสันทราย จำนวน ๒ ตู้ ประดับลายเทวดา
ทำอัญชลี ซึ่งมีเครื่องประดับอาภรณ์แบบพม่า พระพักตร์เทวดามีการตกแต่งชุดลายเส้นพระขนง พระเนตร
พระนาสิกและพระโอษฐ์ให้ดูเรียวแหลมกระด้าง เป็นต้น

๑.๒ ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรมของจังหวัดลำปาง

จังหวัดลำปางมีลวดลายที่เป็นลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งต่างจากลวดลาย
ของกลุ่มจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนที่ค่อนข้างจำแนกลักษณะเด่นของลวดลายได้ยาก โดยลวดลายประดับที่
มีความนิยมมากในการตกแต่งตู๋คัมภีร์ธรรมของจังหวัดลำปาง ได้แก่ ลายหม้อดอกล้านนา ลายพรรณ
พฤกษา และลายเทวดา เป็นต้น โดยมีลักษณะพิเศษและโดดเด่นของกลุ่มลวดลายที่ต่างไปจากกลุ่ม
ลวดลายของจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ ได้แก่

๑) การใช้ลายดอกเอื้องประดับร่วมกับลายหม้อดอกและลายเทวดา ดังพบในตู๋คัมภีร์ธรรม
แบบหีบของวัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง และวัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ มักประดับลายทั้ง ๒ ร่วมกันอยู่เสมอ
มีลักษณะหีบด้านหนึ่งเป็นรูปเทวดายืนหันข้างและหันหน้าพระพักตร์ออก ทำอัญชลีมีก้านดอกเอื้องยื่นโค้ง

ออกมา อีกด้านหนึ่งเป็นรูปหม้อดอกทรงสูงมีก้านดอกเอื้องยื่นโค้งออกมาทั้งสองข้างสมมาตรกัน ตรงกลางหม้อดอกประดับลายดอกบัวสาย ก้านตั้งตรงขึ้นและก้านยื่นโค้ง โดยรูปแบบลวดลายนี้มักพบในงานตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบของจังหวัดลำปาง และนิยมตกแต่งด้วยเทคนิคการปิดทองลายฉลุแล้วขูดลายให้มีความละเอียดของเส้นเรียวร่างของเทวดาและกลีบดอกเอื้อง

(๒๙)

(๓๐)

ภาพที่ ๒๙ ลายหม้อดอกเอื้อง ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบ วัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๓๐ ลายเทวดาทำอัญชลีถือก้านดอกเอื้อง ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบวัดพระธาตุเสด็จ
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๒) การใช้ลายปางหรือลายค้ำคาวเป็นลายประจำมุมตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบ พบมากในจังหวัดลำปาง มีลักษณะก้านหลักของลายคล้ายปางหรือค้ำคาวกลางปึก โดยมีกึ่งก้านใบดอกเชื่อมต่อกันเป็นลาย นิยมประดับในกรอบสามเหลี่ยมหรือผุกลวดลายให้อยู่ในผังสามเหลี่ยม ประดับ ๔ มุมของหีบ โดยพบได้จากตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบของวัดพระธาตุเสด็จ วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหล่หินหลวง วัดพระธาตุจอมปิง อำเภอเกาะคา เป็นต้น

๓) การประดับลายกลีบบัวหงายรองรับลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบธรรมทรงสูง เป็นงานตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคการแกะสลักไม่เป็นรูปกลีบดอกบัวหงายขนาดเล็กเรียงต่อเนื่องกันบนของขอบส่วนบนของฐานปัทม์ของตู๋คัมภีร์ธรรม บางตู้ประดับกระฉิบสลับสีในร่องลายกลีบดอกบัวหงายให้ดูสวยงาม โดยการประดับลายกลีบบัวหงายส่วนบนของส่วนฐานตู๋คัมภีร์ธรรม พบมากในแถบจังหวัดลำปาง ดังพบตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูงของวัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา ประดับลายกลีบดอกบัวหงายหลายรูปแบบ

จำนวนหลายตู้ เป็นงานเทคนิคไม้แกะสลักประดับกระจกเงินในร่องลาย และยังพบตู้คัมภีร์ของวัดอุ้มลอง อำเภอเถิน เป็นต้น

นอกจากนั้น การใช้เทคนิคการปั้นสมุกตกแต่งลวดลายต่างๆ บนพื้นตู้คัมภีร์ธรรม ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในงานตู้คัมภีร์ธรรมของกลุ่มช่างจังหวัดลำปางในอดีต เช่น งานตู้คัมภีร์ธรรมของวัดปงสนุกเหนือปั้นรักสมุกเป็นรูปเทวดาแปะติดลำตัวของตู้คัมภีร์ธรรม ซึ่งพบงานประเภทนี้อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ การก่อรูปลวดลายประดับตู้คัมภีร์ธรรมของจังหวัดลำปางค่อนข้างมีรายละเอียดของลวดลายเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มช่างที่หลายหลายในอดีต บางลวดลายได้รับอิทธิพลจากศิลปะทั้งแบบไทย พม่าและจีนเข้ามาผสม บางลวดลายคลี่คลายมาจากอิทธิพลศิลปะดังกล่าวข้างต้น

๑.๓ ลวดลายตู้คัมภีร์ธรรมของจังหวัดลำพูน

ลวดลายประดับตู้คัมภีร์ธรรมของจังหวัดลำพูนจากพื้นที่วิจัย ได้รับความนิยมประดับกลุ่มลวดลายพรรณพฤกษา ซึ่งประกอบด้วย ลายดอกบัวหลวง ลายดอกพุดตาน เป็นต้น ร่วมกับลายกึ่ง ก้าน ใบ และกลุ่มลายเทวดา โดยทั้ง ๒ กลุ่ม เป็นกลุ่มลายที่พบมากในจังหวัดลำพูน โดยเฉพาะงานตู้คัมภีร์ธรรมของเขตของกลุ่มชาวยองจังหวัดลำพูน เช่น ตู้คัมภีร์ธรรมแบบตู้วัดหนองเจือก และตู้คัมภีร์ธรรมแบบหีบของวัดป่าช้างงาม และวัดร่องช้าง เป็นต้น โดยรูปแบบการผูกลวดลายค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกับลวดลายตู้คัมภีร์ธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะเน้นลายพรรณพฤกษาเป็นลายหลักผูกลายร่วมกับลายก้าน กิ่ง ใบ และมีลายสัตว์ซอนแทรกประดับร่วมอยู่ แต่ถ้าเป็นกลุ่มลายเทวดาจะนิยมประดับตรงส่วนกลางของลำตัวหีบคัมภีร์ธรรมบานประตูและฝาด้านข้างตู้คัมภีร์ธรรม ทั้งนี้ อาจด้วยความสัมพันธ์ของกลุ่มคน การติดต่อไปมาหาสู่กัน และความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา ทำให้ลวดลายของจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่บางส่วนค่อนข้างคล้ายกัน และจำแนกยาก เช่น ตู้คัมภีร์ธรรมของวัดพระธาตุหริภุญชัยหรือวัดในเขตเมืองลำพูน มีตู้คัมภีร์ธรรมสร้างขึ้นจากคนหบดีผู้ศรัทธาจากจังหวัดเชียงใหม่สร้างถวายไว้กับพระธาตุหริภุญชัยจำนวนหลายตู้ และมีรูปแบบลวดลายแบบเชียงใหม่ประดับอยู่ ทั้งนี้ ลวดลายประดับตู้คัมภีร์ธรรมในจังหวัดลำพูนมีลวดลายที่โดดเด่นดังนี้

๑) ลายเครือเถาเกาะหัวขอดหรือลายใบผักกูดประดับตู้คัมภีร์ธรรม นิยมประดับลายนี้เต็มพื้นผิวของตู้คัมภีร์ธรรมของแต่ละด้าน โดยมีรูปแบบการผูกลาย ที่มีการวางตำแหน่งของลายดอกประดับอยู่ตรงกลาง มีลายเครือเถาเกาะหัวขอดขดโค้งมีก้านใบเชื่อมต่อกัน แผลออกทั้ง ๒ ด้าน ลวดลายบางตู้คัมภีร์ธรรมมีลายสัตว์ เช่น นก ไก่ เป็นต้น ซอนแทรกประดับร่วมอยู่ ดังพบ ตู้คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูงและทรงสี่เหลี่ยม ในวัดป่าช้างงาม อำเภอป่าซาง เป็นต้น

๒) ลายดอกบัวประดับตู้คัมภีร์ธรรม ที่นิยมประดับมี ๒ ประเภท คือ ดอกบัวหลวงและดอกบัวสาย ซึ่งลายดอกบัวหลวงมีความนิยมมากในการประดับตู้คัมภีร์ธรรมทั้งรูปแบบตู้และหีบทรงต่างๆ

โดยลักษณะการประดับลายดอกบัวหลวงมีหลากหลายแบบ ประกอบด้วย ๑) การประดับลายดอกบัวหลวงร่วมกับลายหม้อดอก พบในตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูงจำนวนหลายหีบของวัดพระธาตุหริภุญชัย ๒) การประดับลายดอกบัวหลวงเป็นลายเครือเถา มีลักษณะเป็นก้านใบเกี่ยวพันกัน มีดอกบัวตูม ดอกบัวกำลังบาน ดอกบัวบานแล้วและฝักบัว มีก้านเชื่อมต่อกัน ประดับเต็มพื้นที่ด้านข้างของตู๋คัมภีร์ธรรม พบในตู๋คัมภีร์ธรรมของวัดหนองเจือก อำเภอป่าซาง ตู๋คัมภีร์ธรรมของวัดพระธาตุหริภุญชัย วัดพระยืน วัดหมูเป็ง อำเภอเมือง เป็นต้น

๓) ลายเทวดาประดับตู๋คัมภีร์ธรรม ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมของจังหวัดลำพูนมีทั้งลายเทวดาที่รับอิทธิพลทางศิลปกรรมจากกลุ่มชาวไทลื้อเมืองยองที่รับจากศิลปะพม่า และอิทธิพลทางศิลปกรรมของไทย โดยลายเทวดาที่รับอิทธิพลทางศิลปกรรมของกลุ่มชาวไทลื้อเมืองยองที่รับจากศิลปะพม่า ดังเช่น ลายเทวดา ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสี่เหลี่ยมของวัดป่าซางงาม มีลักษณะท่วงท่า นั่งชันเข่าหนึ่ง ลำตัวยืดตรง ทำอัญชลี มีเลื้อยอาภรณ์ทำเป็นปล้องๆ และประดับเครื่องทรงแบบพม่า พระพักตร์เทวดามีการตกแต่งชุดลายเส้นพระขนง พระเนตร พระนาสิกและพระโอษฐ์ ให้ดูเรียวแหลมกระด้าง เป็นต้น และลายเทวดาที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปกรรมของไทย เช่น ลายเทวดาตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูงของวัดป่าซางงาม อยู่ในท่วงท่ายืนทำอัญชลี เคียงมีเปลวรัศมีไฟ มีเครื่องทรงประดับแบบไทยสังเกตจากการใช้ลายกระหนก และกระจิงแบบไทย เป็นต้น

๒. ลวดลายประดับตู๋คัมภีร์ธรรม

ตู๋คัมภีร์ธรรมในล้านนาแต่ละรูปแบบมีการประดับลวดลายตามส่วนต่างๆ ตั้งแต่ส่วนฐาน ส่วนลำตัว ส่วนฝาปิด โดยแต่ละส่วนของโครงสร้างตู๋คัมภีร์ธรรมมีลวดลายที่ประดับแตกต่างกัน มีการผูก ลวดลายให้เหมาะสมกับสภาพพื้นผิวสัดส่วนขนาดของตู๋คัมภีร์ธรรมตามส่วนต่างๆ แบ่งออกได้ดังนี้

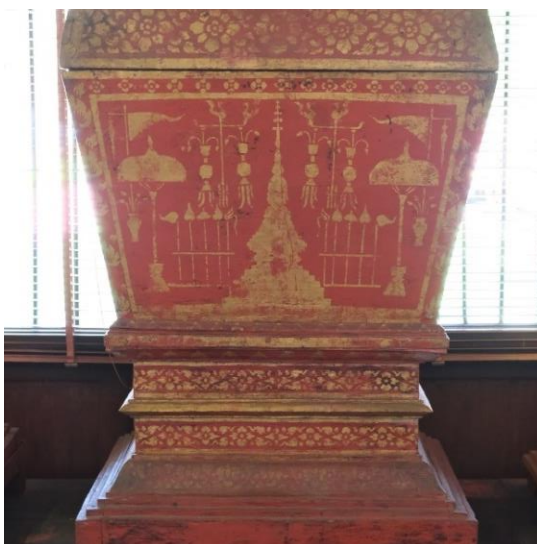
๑) ลวดลายที่นิยมประดับส่วนฐานตู๋คัมภีร์ธรรม ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มลวดลายพรรณพฤกษา และกลุ่มลวดลายประจายาม เช่น ดอกสี่กลีบ ดอกลอย ลายประจายามก้ามปู ลายประจายามลูกโซ่ ลายประจายามในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลายก้านขดพรรณพฤกษา ลายก้านขดวงโค้ง ลายก้านขด ลายก้านขดดอกพุดตาน ลายกลีบบัวคว่ำ ลายกลีบบัวหงาย ลายดอกพุดตานในช่องลูกฟัก ลายเรขาคณิตรูปทรงต่างๆ เป็นต้น ดังตารางแสดงตัวอย่างลวดลายประดับส่วนฐาน ดังนี้

ตารางที่ ๑๐ แสดงตัวอย่างลวดลายประดับส่วนฐานตู๋คัมภีร์ธรรม

ลวดลายประดับส่วนฐานตู๋คัมภีร์ธรรม			
ลายประจายามก้ามปู	ลายประจายามลูกโซ่	ลายกลีบบัวคว่ำ กลีบบัวหงาย	ลายดอกใน กรอบคดโค้ง
			
ลายดอกกลอย	ลายดอกสี่กลีบ	ลายก้านขด	ลายประดับกระจก
			

๒) ลวดลายที่นิยมประดับลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๒.๑) กลุ่มลวดลายที่มาจากคติความเชื่อ เป็นกลุ่มลวดลายที่เน้นคติทางพระพุทธศาสนา มีการออกแบบลวดลายจำลองสัญลักษณ์ และเหตุการณ์สำคัญหรือตัวละครของเหตุการณ์มาแทรกประดับตู๋คัมภีร์ธรรม เช่น รูปพระพุทธเจ้า เจติย์ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เป็นต้น

(๓๑)

(๓๒)

ภาพที่ ๓๑ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทองลั่ง วัดพระธาตุนฤขัย อำเภอมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๓๒ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทองลั่ง วัดพระธาตุนฤขัย อำเภอมือง จังหวัดลำปาง

๒.๒) กลุ่มลวดลายที่มาจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมอื่น เช่น ลายเรื่องพุทธประวัติ ลายเรื่องเวสสันดรชาดก ลายเรื่องวิรุฬหกชาดก ลายเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น

(๓๓)

(๓๔)

(๓๕)

ภาพที่ ๓๓ ลายเวสสันดรชาดก ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ

ภาพที่ ๓๔ ลายเวสสันดรชาดก ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๓๕ ลายเรื่องรามเกียรติ์ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดอุมลอง จังหวัดลำปาง

๒.๓) กลุ่มลวดลายเทวดา นิยมประดับตรงกลางของลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม โดยเฉพาะตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง โดยมีลักษณะท่วงท่าต่างๆ เช่น ลายเทวดากระทำอัญชลีมือถือเครื่องดอกไม้รูปต่างๆ อยู่ในท่ายืนทำอัญชลี ทำนั้งคุกเข่าทำอัญชลี และลายพระพรหมมีพระพักตร์ ๓ หน้า ทำอัญชลีมือถือดอกบัวลาย เป็นต้น

(๓๖)

(๓๗)

ภาพที่ ๓๖ ลายเทวดา ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ภาพที่ ๓๗ ลายเทวดา ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดป่าช้างงาม อำเภอป่าช้าง จังหวัดลำพูน

๒.๔) กลุ่มลวดลายมนุษย์ นิยมประดับอยู่ในท่วงท่าต่างๆ เช่น รูปคนบรรเลงเครื่องดนตรี รูปคนนั่งห่อคัมภีร์ธรรม เป็นต้น

(๓๘)

(๓๙)

ภาพที่ ๓๘ ลายมนุษย์ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทองปราสาท วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๓๙ ลายคนห่อคัมภีร์ธรรม ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู้ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

๒.๕) กลุ่มลวดลายอมมนุษย์ มีดังนี้

- ลายราหูอมจันทร์ เป็นคติที่รับอิทธิพลจากตำนานพระปริตร เรื่องจันทปริตรและสุริยปริตร ตอนจันทเทวบุตรและสุริยเทวบุตรถูกอสุนิทรราชจับ ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมมักพบลายราหูครึ่งท่อน ทำท่ากลืนกินพระจันทร์หรือพระอาทิตย์

- ลายหน้ากาล เป็นลายที่รับอิทธิพลคติจากพราหมณ์ในทางพระพุทธศาสนา รูปหน้ากาลมีนัยยะสื่อถึงกาลเวลา ย่อมกลืนกินทุกสิ่งทุกอย่างแม้ตัวของกาลเวลาเอง ลายหน้ากาลจะเป็นรูปยักษ์หรืออสูรทำท่าคายเครื่องบรรณาการหรือลายอื่นๆ แทนรูปพระจันทร์และพระอาทิตย์

(๔๐)

(๔๑)

ภาพที่ ๔๐ ลายราหู ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทองสูง วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๔๑ ลายหน้ากาล ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทองสูง วัดหมูเป็ง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

- ลายกัณรและกัณรี กัณรล้านนาเรียกว่ากัณรอน เป็นอมมนุษย์เพศชาย กัณรี
ล้านนาออกเสียงว่ากัณนาสี^๑ เป็นอมมนุษย์เพศหญิง อาศัยอยู่ป่าหิมพานต์ มีลักษณะครึ่งคนครึ่งนก เรือนร่าง
ส่วนบนเป็นมนุษย์ส่วนล่างเป็นนกมีปีกและหาง ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมมักประดับลายกัณรและกัณรีทำท่วงท่า
พ้อนรำ

ภาพที่ ๔๒ ลายกัณรีพ้อนรำ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดเจติยหลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

๒.๖) กลุ่มลวดลายพรรณพฤกษา ในงานตู๋คัมภีร์ธรรมมีการผูกลายกลุ่มนี้มีลักษณะเป็น
เครือเกี่ยวพันกันเต็มพื้นที่ของลำตัวตู๋คัมภีร์ธรรม มีกิ่ง ก้าน ใบ ขดโค้งพันกันและแทรกลายดอก เช่น
ลายหม้อดอกหรือหม้อปูลมณฐะ ลายดอกบัวบาน ลายดอกบัวตูม ลายดอกบัวประดิษฐ์ ลายดอกพุดตาน
ลายดอกกะถิน ลายก้านขดพรรณพฤกษา ลายประจำยามดอกสี่กลีบในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เป็นต้น

(๔๓)

(๔๔)

(๔๕)

ภาพที่ ๔๓ ลายพรรณพฤกษา ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู้ วัดพระยืน อำเภอมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๔๔ ลายพรรณพฤกษา ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู้ วัดหนองเงือก อำเภอบางช้าง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๔๕ ลายหม้อดอก ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอมือง จังหวัดลำปาง

^๑ อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, หน้า ๒๑-๒๒.

๒.๗) กลุ่มลวดลายสัตว์ ประกอบด้วยสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ สัตว์หิมพานต์ สัตว์ในตำนาน และสัตว์ทั่วไป เช่น ลายสิงห์ ลายนก ลายปางหรือลายคว้าวาว ลายเสือ ลายช้างสามเศียร เป็นต้น

(๔๖)

(๔๗)

(๔๘)

ภาพที่ ๔๖ ลายสิงห์ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๔๗ ลายสิงห์ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๔๘ ลายสิงห์ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดอุมลอง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๒.๘) กลุ่มลวดลายจีน เช่น ลายอ้วนจื้อจิ้น ลายประแจจีนรูปสวัสดิกะ เป็นต้น

(๔๙)

(๕๐)

ภาพที่ ๔๙ ลายอ้วนจื้อจิ้น ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู้ วัดนาแก้วใต้ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๕๐ ลวดลายจีน ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบตู้ วัดนาแก้วใต้ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๒.๔) กลุ่มลวดลายทั่วไป เป็นกลุ่มลวดลายที่พบได้ทั่วไปงานตู๋คัมภีร์ธรรมทั้งรูปแบบตู๋และแบบหีบ ได้แก่ กลุ่มลายดอกประจำยาม กลุ่มลายดอกสี่กลีบ กลุ่มลายก้านแย่ง เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ลายดอกสี่กลีบก้านแย่ง เป็นต้น

(๕๑)

(๕๒)

(๕๓)

ภาพที่ ๕๑ ลายดอกสี่กลีบ ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงปราสาท วัดป่าสัก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๕๒ ลายดอกสี่กลีบก้านแย่ง ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดพระธาตุดุริยชัย จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๕๓ ลายดอกสี่กลีบก้านแย่ง ตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง วัดมหาวัน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๕๔ ลายดอกแปดกลีบ ลายดอกวงกลม
ประดับตู๋คัมภีร์ธรรมแบบหีบทรงสูง
วัดเจติยหลวงวรวิหาร อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่

๔.

โครงสร้าง รูปแบบ
เทคนิคเชิงช่าง
และลวดลายของลัทธิ

๔.

โครงสร้าง รูปแบบ เทคนิคเชิงช่าง และลวดลายของลัทธิ

ลัทธิล้านนา เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมสักการบูชาพระรัตนตรัยที่ชาวล้านนานิยมสร้างขึ้นถวายเป็นพุทธบูชาและอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ โดยการสร้างลัทธิแต่ละพื้นถิ่นมีรูปแบบของลัทธิที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามคติความเชื่อและค่านิยมของพื้นถิ่นนั้น โดยมีโครงสร้างและการประดับลวดลายที่เด่นสวยงามของแต่ละพื้นถิ่น มีภูมิปัญญาเชิงช่างหรือเทคนิคการตกแต่งลวดลายที่หลากหลายวิธีเพื่อให้ลัทธิมีความสวยงามเหมาะสมเป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย

๔.๑ โครงสร้างและองค์ประกอบของลัทธิ

ลัทธิในล้านนานิยมสร้างขึ้นด้วยวัสดุต่างๆ ทำขึ้นเพื่อใช้บูชาพระรัตนตรัยและง่ายต่อการเคลื่อนย้าย ซึ่งโครงสร้างลัทธิที่พบในพื้นที่เขตวัฒนธรรมจำแนกได้ ๕ แบบ ประกอบด้วย

๑) โครงสร้างไม้ เป็นโครงสร้างที่พบมากสุดในงานลัทธิ นิยมนำแผ่นไม้ขนาดใหญ่ตั้งแต่ ๒ แผ่นขึ้นไปมาเรียงต่อเชื่อมติดกัน แล้วแกะสลักขึ้นเป็นลวดลายแฉ่งลัทธิ โดยงานลัทธิโบราณมีการเข้าเตี้ยไม้เชื่อมโครงสร้างติดกัน และการใช้สลักไม้สำหรับยึดไม้แทนตะปู ทั้งส่วนฐานแฉ่งลัทธิและเสาเชิงเทียน ต่อมามีการใช้ตะปูยึดไม้ และงานลัทธิสมัยใหม่มีการใช้น็อตและลูกแม็กเชื่อมไม้ติดกัน เพื่อความรวดเร็วและมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

๒) โครงสร้างปูน งานลัทธิโครงสร้างปูนที่พบมี ๒ ลักษณะคือ ๑. งานหล่อปูน โครงสร้างและลวดลายเป็นเนื้อเดียว มีลักษณะการทำแม่พิมพ์ลัทธิสำหรับหล่อปูน ประกอบด้วยส่วนฐาน แฉ่งลัทธิ ลวดลายประดับและเสาเชิงเทียน ทำเป็นพิมพ์ขึ้นมาแล้วหล่อปูนให้เป็นเนื้อเดียว ๒. งานหล่อปูนโครงสร้างและลวดลายไม่เป็นเนื้อเดียวกัน มีลักษณะการทำแม่พิมพ์หล่อปูนลัทธิแยกกันระหว่างโครงสร้างและลวดลายประดับ เมื่อหล่อขึ้นรูปแล้วนำมาประกอบกัน

๓) โครงสร้างครึ่งไม้ครึ่งปูน เป็นงานลัทธิที่มีฐานเป็นโครงสร้างปูนและแฉ่งลัทธิเป็นโครงสร้างไม้ ประกอบกันขึ้นเป็นลัทธิ

๔) โครงสร้างทองเหลือง เป็นงานสัตตภัณฑ์ที่ไม่ค่อยนิยมทำขึ้นมากนัก อาจด้วยวัสดุและค่าใช้จ่ายในการสร้างค่อนข้างสูง ประกอบกับวิธีการที่มีสร้างค่อนข้างซับซ้อน ก่อให้งานสัตตภัณฑ์ทองเหลืองไม่ค่อยนิยมสร้างมากนัก งานสัตตภัณฑ์โครงสร้างทองเหลืองที่พบมีลักษณะมีโครงสร้างฐาน แฉงสัตตภัณฑ์และเสาเชิงเทียนเป็นโครงสร้างเดียวกัน โดยมีวิธีการสร้างด้วยการขึ้นรูปทำแม่พิมพ์สัตตภัณฑ์แล้วหล่อทองเหลืองขึ้น เมื่อได้โครงสร้างทองเหลืองแล้วนิยมนำมาตกแต่งด้วยการปิดทองและประดับกระจกสีอีกที

๕) โครงสร้างเนื้อตะกั่วหรือชิน มีลักษณะการหล่อพิมพ์ด้วยเนื้อตะกั่วขึ้นเฉพาะแฉงสัตตภัณฑ์ โดยหล่อพิมพ์โครงสร้างแฉงสัตตภัณฑ์เป็นลวดลายต่างๆ ขึ้น แล้วมีการตุนเพิ่มเติมให้มีรายละเอียดลวดลายให้คมชัดมากขึ้น สัตตภัณฑ์ลักษณะนี้ไม่ค่อยพบมากนัก

ทั้งนี้พบว่าการสร้างสัตตภัณฑ์ช่วงแรกจะเน้นโครงสร้างไม้ แล้วตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคเชิงช่างในพื้นที่ ช่วงที่สองพบการสร้างสัตตภัณฑ์โครงสร้างครึ่งไม้ครึ่งปูน โครงสร้างปูน โครงสร้างทองเหลือง โครงสร้างเนื้อตะกั่วหรือชิน แล้วตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคเชิงช่างที่หลากหลายและใช้วัสดุสำหรับตกแต่งลวดลายที่ทันสมัยขึ้น และในปัจจุบันการสร้างสัตตภัณฑ์ยังคงนิยมสร้างขึ้นอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะความนิยมสร้างสัตตภัณฑ์ด้วยโครงสร้างไม้ ซึ่งง่ายต่อการตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคเชิงช่างต่างๆ และสามารถเคลื่อนย้ายประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้สะดวกยิ่งขึ้น

โดยองค์ประกอบของโครงสร้างสัตตภัณฑ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนหลัก คือ

๑. ส่วนแฉงสัตตภัณฑ์ นิยมทำเป็นรูปทรงต่างๆ เช่น รูปทรงสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม โค้งครึ่งวงกลม เป็นต้น แล้วประดับลวดลายต่างๆ ตามคติความเชื่อท้องถิ่น ตามความปรารถนาของผู้สร้าง และตามรสนิยมของช่าง เพื่อให้สัตตภัณฑ์สวยงาม มีหลากหลายรูปแบบแล้วประดับเสาเชิงเทียน โดยลักษณะโครงสร้างของแฉงสัตตภัณฑ์จำแนกออกเป็น ๔ ลักษณะดังนี้

๑.๑) แฉงสัตตภัณฑ์มีเสาเชิงเทียนประดับด้านหลัง มีลักษณะแฉงสัตตภัณฑ์ตั้งประดับอยู่ข้างหน้าของเสาเชิงเทียน แฉงสัตตภัณฑ์ลักษณะนี้มีความนิยมสร้าง และพบได้ทั่วไปในพื้นที่เขตวัฒนธรรมล้านนา

๑.๒) แฉงสัตตภัณฑ์มีเสาเชิงเทียนประดับด้านหน้าและด้านหลัง มีลักษณะแฉงสัตตภัณฑ์ตั้งประดับอยู่ตรงกลางระหว่างเสาเชิงเทียนด้านหน้าและด้านหลัง

๑.๓) แฉงสัตตภัณฑ์มีเสาเชิงเทียนเป็นโครงสร้างเดียวกัน มีลักษณะทำเป็นกรอบช่องไม้รูปทรงสี่เหลี่ยมและสามเหลี่ยมคั่นระหว่างโครงสร้างของเสาเชิงเทียน โดยแฉงสัตตภัณฑ์ลักษณะนี้นิยมสร้างเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม และในกรอบช่องไม้จะตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคต่างๆ ประดับอยู่ภายในกรอบ

๑.๔) แฉงสัตตภัณฑ์ที่ไม่มีเสาชิงเทียน มีลักษณะเป็นแท่งเหล็กแหลมสำหรับปักเทียนเชื่อมจากขอบแฉงสัตตภัณฑ์เรียงลดหลั่นตามรูปทรงของแฉงสัตตภัณฑ์ และไม่มีเสาชิงเทียนตั้งอยู่หน้าและหลังของแฉงสัตตภัณฑ์

๒. ส่วนฐานสัตตภัณฑ์ ทำหน้าที่รับรองส่วนแฉงสัตตภัณฑ์และเสาชิงเทียน โดยรูปแบบของฐานที่นิยมสร้างเพื่อรองรับส่วนแฉงสัตตภัณฑ์และเสาชิงเทียน ประกอบด้วย ฐานปัทม์ ฐานสิงห์ ฐานแบบขานก ฐานหน้ากระดานและฐานบัวถลาหรือบัวคว่ำ และมีการตกแต่งส่วนฐานให้มีความมั่นคง สะดวกง่ายต่อการเคลื่อนย้ายและมีความสวยงาม ด้วยการสร้างตัวแบกรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ช้าง มอม นกหัสติลิงค์ เป็นต้น ขาตั้ง ขากลิ้งคล้ายเสาลูกมะหวดรองรับส่วนฐานสัตตภัณฑ์อีกชั้น

ภาพที่ ๕๕ แสดงรูปแบบฐานสัตตภัณฑ์

๓. ส่วนเสาชิงเทียนสัตตภัณฑ์ ในงานสัตตภัณฑ์พาวัดที่ทำเสาชิงเทียน ๓ ประเภทได้แก่ เสาไม้ เสาปูนและเสาทองเหลือง สัตตภัณฑ์ล้านนาส่วนใหญ่นิยมทำเป็นเสาดั้งขึ้นจำนวน ๗ เสา โดยเสากลางตั้งสูงเสาด้านข้างลดหลั่นระดับกันลงมา ๓ ชั้น แล้วมีภาชนะรองรับเทียนสำหรับปักจุตบุชา เช่น ถ้วยขนาดเล็ก แผ่นวงกลมเว้าโค้ง แผ่นโลหะฉลุลายรูปดอกบัว เป็นต้น ช้อนทับหัวเสาอีกทีเพื่อป้องกันไฟไหม้จากเทียน ซึ่งลักษณะเสาชิงเทียนส่วนใหญ่ นิยมทำเป็นเสาบัวรูปทรงกลมและเสาสีเหลี่ยม ส่วนปลายเสานิยมตกแต่งลูกแก้วหรือลูกมะหวด ช้อนกันตั้งแต่ ๑-๓ ลูกลดหลั่นกันขึ้นไป และปลายยอดเสาทำเป็นกลีบบัว ปลายเสารูปทรงต่างๆ เรียงต่อเนื่องกันรอบเสา ตกแต่งด้วยเทคนิคงานไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกเงิน กระจกสี หรือตกแต่งด้วยการลงพื้นชาดแล้วประดับลายคำปิดทองลายฉลุให้มีความงดงาม

๔. ตัวแบกฐานสัตตภัณฑ์ เป็นองค์ประกอบของสัตตภัณฑ์ ออกแบบมาเพื่อแบกรองรับฐานสัตตภัณฑ์อีกชั้นหนึ่ง ไม่นิยมสร้างเชื่อมติดเป็นโครงสร้างเดียวกันกับสัตตภัณฑ์แบบถาวร ซึ่งตัวแบกฐานส่วนใหญ่นิยมสร้างด้วยวัสดุไม้ทำเป็นรูปสัตว์สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ สัตว์หิมพานต์ สัตว์ในตำนาน เช่น รูปมอม รูปนก

หัตถิลิงค์ รูปช้าง เป็นต้น โดยเน้นสัตว์ที่มีพลังกำลังมากและสามารถปกป้องขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายตามคติความเชื่อ

ภาพที่ ๕๖ แสดงโครงสร้างและองค์ประกอบของสัตถภัณฑ์

๔.๒ รูปแบบของลัทธิภิกษุ

ลักษณะรูปแบบของลัทธิภิกษุในพื้นที่เขตวัฒนธรรมล้านนา สามารถจำแนกรูปแบบของลัทธิภิกษุตามลักษณะตามรูปทรงของแสงลัทธิภิกษุ ออกเป็น ๖ รูปแบบ ดังนี้

๑. ลัทธิภิกษุรูปแบบสามเหลี่ยม มีลักษณะแสงลัทธิภิกษุเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมวางตั้งอยู่บนฐานปัทม์ ฐานหน้ากระดานและฐานบัวกลีบ แล้วมีการประดับลวดลายต่างๆ ด้วยเทคนิคเชิงช่างหลากหลายแบบ ทั้งส่วนขอบแสงและภายในแสงลัทธิภิกษุในผังสามเหลี่ยม โดยลัทธิภิกษุรูปแบบสามเหลี่ยมมีความนิยมสร้างจำนวนมากและพบมากในเขตพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา พบทั้งลักษณะรูปทรงสามเหลี่ยมที่มีเสาเชิงเทียนเป็นโครงสร้างเดียวกัน เช่น ลัทธิภิกษุวัดป่าจ้ำ วัดนาคตหลวง อำเภอมะทะ และวัดเวียง อำเภอดิน จังหวัดลำปาง เป็นต้น พบแสงลัทธิภิกษุรูปทรงสามเหลี่ยมมีเสาเชิงเทียนประดับด้านหลัง เช่น ลัทธิภิกษุวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดนาแสง วัดพระธาตุจอมปิง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง ลัทธิภิกษุวัดหนองเจือก อำเภอบางช้าง วัดดงฤาษี วัดป่าบวญ อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน และลัทธิภิกษุวัดศรีบุญเรือง วัดสุวรรณคีรี บ้านห้วยล้าน เมืองเมียวดี ประเทศเมียนมา เป็นต้น พบแสงลัทธิภิกษุรูปทรงสามเหลี่ยมมีเสาเชิงเทียนประดับด้านหน้าและด้านหลัง เช่น ลัทธิภิกษุวัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอดิน จังหวัดลำปาง และพบแสงลัทธิภิกษุรูปทรงไม่มีเสาเชิงเทียนประดับ เช่น ลัทธิภิกษุวัดปงสนุกเหนือ อำเภอมือง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

ภาพที่ ๕๔ ลัทธิภิกษุรูปแบบสามเหลี่ยม ▶
หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ
อำเภอมือง จังหวัดพะเยา

◀ ภาพที่ ๕๗ ลัทธิภิกษุรูปแบบสามเหลี่ยม
วัดล้อมแรด อำเภอดิน จังหวัดลำปาง

๒. ลัทธิภิกษุรูปแบบสี่เหลี่ยม มีลักษณะแสงลัทธิภิกษุเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม แล้วมีการประดับลวดลาย ด้วยเทคนิคเชิงช่างหลากหลายแบบ ทั้งส่วนขอบและภายในแสงลัทธิภิกษุในผนังสี่เหลี่ยม ลัทธิภิกษุรูปทรงนี้ไม่ค่อยพบในเขตพื้นที่วัฒนธรรมล้านนามากนัก สร้างขึ้นเน้นใช้สอยจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย ไม่ค่อยตกแต่งลวดลายให้มีความวิจิตรมากนัก เช่น ลัทธิภิกษุที่โครงสร้างรูปทรงสี่เหลี่ยม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา เป็นต้น

ภาพที่ ๕๙ ลัทธิภิกษุรูปแบบสี่เหลี่ยม ►

วัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๓. ลัทธิภิกษุรูปแบบห้าเหลี่ยม มีลักษณะแสงลัทธิภิกษุเป็นรูปทรงห้าเหลี่ยม วางตั้งอยู่บนฐานปัทม์ ฐานหน้ากระดานและฐานบัวถลา แล้วมีการประดับลวดลายต่างๆ ด้วยเทคนิคเชิงช่างหลากหลายแบบ ทั้งส่วนขอบและภายในแสงลัทธิภิกษุในผนังห้าเหลี่ยม ลัทธิภิกษุรูปทรงนี้นิยมสร้างขึ้นแล้วประดับเสาเชิงเทียนประดับข้างหลังหลังแสงลัทธิภิกษุ เช่น ลัทธิภิกษุที่วัดทาหนองยางไคล อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ลัทธิภิกษุที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นต้น และมีเสาเชิงเทียนเป็นโครงสร้างเดียวกันกับแสงลัทธิภิกษุ เช่น ลัทธิภิกษุที่ชัยศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

◀ ภาพที่ ๖๐ ลัทธิภิกษุรูปแบบห้าเหลี่ยม

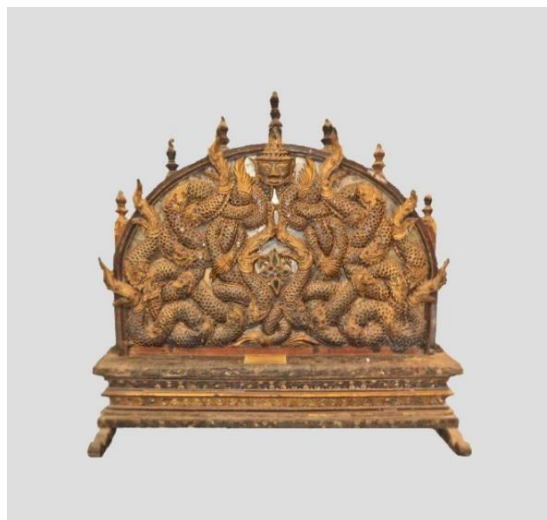
วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๖๑ สัตตภัณฑ์รูปแบบห้าเหลี่ยม ►
วัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๔. สัตตภัณฑ์รูปแบบโค้งครึ่งวงกลม มีลักษณะแสตตภัณฑ์เป็นรูปทรงโค้งครึ่งวงกลม สัตตภัณฑ์รูปแบบนี้มี ๒ ลักษณะใหญ่คือ เป็นรูปทรงโค้งครึ่งวงกลมปลายยอดแหลมคล้ายกรอบหน้าต่าง และรูปทรงโค้งครึ่งวงกลมไม่มียอดแหลม โดยนิยมสร้างขึ้นวางตั้งบนฐานปัทม์ ฐานหน้ากระดานและฐานบัวกลาหรือบัวคว่ำ ประดับเสาเชิงเทียนด้านหลังแสตตภัณฑ์ แล้วตกแต่งประดับลวดลายวิจิตรสวยงามด้วยเทคนิคเชิงช่างหลากหลายแบบทั้งส่วนขอบแสตตภัณฑ์และภายในแสตตภัณฑ์ เช่น สัตตภัณฑ์รูปทรงโค้งครึ่งวงกลมปลายยอดแหลม วัดมงคล(ทุ่งแปง) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สัตตภัณฑ์รูปทรงโค้งครึ่งวงกลมไม่มียอด เช่น สัตตภัณฑ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นต้น

ภาพที่ ๖๒ สัตตภัณฑ์รูปทรงโค้งครึ่งวงกลม ►
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

◀ ภาพที่ ๖๓ สัตตภณรูปทรงโค้งครึ่งวงกลม
ปลายยอดแหลม วัดมงคล(ทุ่งเป้า)
อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

๕. สัตตภณรูปแบบบันไดแก้ว มีลักษณะเป็นชั้นบันได มีเสาเชิงเทียนประดับราวบันไดและแท่นส่วนบนของบันไดแก้ว และตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคเชิงช่างตามส่วนต่างๆ สัตตภณรูปแบบบันไดนิยมสร้างขึ้นในกลุ่มช่างชาวไทลื้อ ส่วนใหญ่พบในจังหวัดแพร่และน่าน

◀ ภาพที่ ๖๔ สัตตภณรูปแบบบันไดแก้ว
วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๖. สัตตภณรูปแบบเสาเชิงเทียน มีลักษณะเป็นเสาเชิงเทียนเรียงตั้งลดหลั่นกันวางบนฐานสัตตภณที่ไม่มีแผงสัตตภณประดับ คล้ายราวเชิงเทียน สัตตภณรูปแบบนี้จะเน้นประดับลวดลายส่วนฐานและเสาเชิงเทียนเป็นหลัก และพบทั่วไปในพื้นที่เขตวัฒนธรรมล้านนา เช่น สัตตภณรูปแบบเสาเชิงเทียนวัดนาค่วมใต้ จังหวัดลำปาง วัดวังทอง จังหวัดลำพูน เป็นต้น

◀ ภาพที่ ๖๕ สัตตภัณฑ์รูปแบบเสาเชิงเทียน
วัดวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๔.๓ เทคนิคเชิงช่างการตกแต่งลวดลายสัตตภัณฑ์

สัตตภัณฑ์ในล้านนาแต่ละหลังมีลวดลายที่วิจิตรสวยงาม มีความลึกตื้นหนาบางของลวดลายที่มีมิติโดดเด่นและดึงดูดความสนใจของผู้พบเห็น การสร้างสัตตภัณฑ์ในล้านนาอาศัยเทคนิคเชิงช่างที่มีความชำนาญ มีความเข้าใจงานสัตตภัณฑ์ ออกแบบสรรสร้างสัตตภัณฑ์ด้วยวิธีการหรือเทคนิคที่หลากหลายให้สัตตภัณฑ์มีสัดส่วนสมส่วนและมีลวดลายที่เหมาะสมกับชิ้นงาน ทั้งนี้การตกแต่งลวดลายสัตตภัณฑ์ต้องใช้เทคนิคเชิงช่างหลายแบบ ซึ่งเทคนิคที่มีความนิยมใช้ในการตกแต่งลวดลายในงานสัตตภัณฑ์มีดังนี้

๑. เทคนิคงานปิดทอง สัตตภัณฑ์ในล้านนาส่วนใหญ่นิยมตกแต่งลวดลายด้วยการปิดทองบนพื้นผิวของวัสดุส่วนต่างๆ ทั้งส่วนฐาน และเสาเชิงเทียนของสัตตภัณฑ์ มักนิยมตกแต่งลวดลายปิดทองบนพื้นรักและบนพื้นสีแดงชาดหรือเรียกว่าการปิดล่องชาด ล้านนาเรียกว่า “งานลายคำ” โดยเทคนิคงานปิดทองที่ใช้ในงานสัตตภัณฑ์มี ดังนี้

๑) งานปิดทองลายฉลุ หรืองานลายคำ เป็นการผูกลวดลายลงบนกระดาษแล้วเซาะให้เป็นร่องลายด้วยการใช้สิ่วตอกลายเพื่อทำเป็นแม่พิมพ์ แล้วนำมาทาบบนพื้นผิวที่ต้องการปิดทอง เทคนิคนี้นิยมปิดทองลงบนพื้นรักและพื้นสีแดงชาดบนพื้นผิวงานที่เรียบไม่ขรุขระมากนัก ในงานสัตตภัณฑ์นิยมใช้เทคนิคปิดทองลายฉลุตกแต่งตั้งแต่ส่วนฐาน โดยเฉพาะฐานหน้ากระดานและฐานปัทม์ และแผงสัตตภัณฑ์ที่มีพื้นผิวที่เรียบ เช่น แผงสัตตภัณฑ์ของวัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นต้น

๒) งานปิดทองลายฉลุแล้วขูดลาย เป็นเทคนิคงานที่ต่อเนื่องจากงานปิดทองลายฉลุบนชิ้นงาน แล้วขูดลายเส้นบนลายให้มีความละเอียดมีเค้าโครงเส้นที่เด่นชัด และให้ลวดลายนั้นมีรูปร่างที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยจะพบเทคนิคนี้ในการตกแต่งใบหน้า เรือนร่างและเครื่องประดับของลายกลุ่มมนุษย์ ลายกลุ่มสัตว์ ลายกลุ่มพรรณพฤกษา เช่น ลายเส้นพระพักตร์พระพุทธเจ้า และพระวรกายของพระพุทธเจ้า

ลายเส้นเค้าโครงหน้ามนุษย์ ลายเส้นใบหน้าเทวดาและเครื่องทรงประดับเรือนร่าง ลายเส้นรูปร่างสัตว์ ลายเส้นก้านใบไม้และลายกระหนก เป็นต้น

๓) งานปิดทองเทคนิคลายรดน้ำเป็นเทคนิคงานช่างไทย ด้วยการเขียนหรดาลกันเป็นเส้น ลวดลายต่างๆ แล้วเช็ดรักและปิดทอง ในงานลัทธิภิกษุล้านนานิยมใช้เทคนิคลายรดน้ำปิดทองลงบนพื้น ชาติสีแดง ลักษณะงานจะคล้ายการเขียนเส้นชาดบนพื้นที่ปิดทอง

ภาพที่ ๖๖ เทคนิคลายรดน้ำบนพื้นชาดแดงลัทธิภิกษุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

๔) งานปิดทองบนพื้นผิวทั่วไป เป็นการปิดทองบนพื้นผิววัสดุต่างๆ บนลวดลายลัทธิภิกษุ ที่สร้างขึ้นเป็นรูปร่างขึ้นมาแล้ว เช่น งานไม้แกะสลัก งานหล่อทองเหลือง งานปั้นรักสมุก เป็นต้น โดยมีการ รองพื้นผิวชิ้นงานด้วยพื้นรักและพื้นชาดแล้วปิดทอง

๒. เทคนิคงานลงพื้นรักและพื้นชาด เป็นเทคนิคพื้นฐานในการทำสีรองพื้นตกแต่งลัทธิภิกษุ นิยมลงพื้นรักและพื้นชาดรองพื้นผิววัสดุบนงานไม้ งานปูน งานทองเหลือง เป็นต้น และมีคุณสมบัติในการ รักษาเนื้อไม้ การตกแต่งลัทธิภิกษุด้วยเทคนิคนี้มีลักษณะดังนี้

๑) การลงพื้นรักแล้วทาสีแดงชาดทับ งานลักษณะนี้นิยมทำเป็นสีรองพื้นผิวของลัทธิภิกษุ แล้วปิดทองลายฉลุ โดยสีแดงชาดจะช่วยให้ลายปิดทองมีความเปล่งยิ่งขึ้น

๒) การลงพื้นชาดแล้วทาสีรักทับ งานลักษณะนี้นิยมรองพื้นผิวด้วยสีแดงชาดก่อน แล้วลง พื้นรักเฉพาะบางส่วนเพื่อเน้นลวดลายให้มีความโดดเด่น เช่น ลายลัทธิภิกษุรูปพญานาคของวัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน รองพื้นผิวลัทธิภิกษุด้วยพื้นชาดและทาทับด้วยรักบนลำตัวของพญานาค ลายชั้นทองไม้ของ

ฐานลัทธิภิกษุวัดวังทอง จังหวัดลำพูน ทารักชั้นท้องไม้ เส้นลวดบัว เป็นเส้นคั่นสลับกับชั้นบัวคว่ำบัวหงาย ของส่วนฐานลัทธิภิกษุ เป็นต้น

๓. เทคนิคงานไม้แกะสลัก เป็นเทคนิคที่พบมากในงานลัทธิภิกษุโครงสร้างไม้ นิยมแกะไม้สลัก เป็นลวดลายต่างๆ ทั้งแบบนูนต่ำและนูนสูงแล้วประดับส่วนแผงลัทธิภิกษุ โดยงานไม้แกะสลักที่พบมี ๒ ลักษณะหลัก คือ ๑) การแกะสลักลวดลายบนแผ่นไม้แล้วนำมาเรียงต่อกันเป็นรูปร่างแผงลัทธิภิกษุ ๒) การแกะสลักเฉพาะลวดลายบนแผ่นไม้แล้วนำมาเรียงทับซ้อนบนพื้นโครงไม้อีกชั้นเป็นรูปร่างแผง ลัทธิภิกษุ นอกจากนี้ลัทธิภิกษุบางพื้นที่นิยมทำตัวแบกฐานลัทธิภิกษุ ด้วยการแกะสลักไม้เป็นรูปสัตว์ แบบลอยตัว เช่น มอม ช้าง นกหัสติลิงค์ เป็นต้น ตั้งรองรับฐานลัทธิภิกษุอีกชั้น

๔. เทคนิคงานประดับกระจก เป็นการตกแต่งกระจกรูปทรงต่างๆ ลงบนพื้นผิวลวดลายของแผง ลัทธิภิกษุ ฐานและเสาเชิงเทียนลัทธิภิกษุที่มีการรองสีพื้นผิวแล้ว เพื่อให้ชิ้นมีงานสีสันทองแวววาว ประกายสวยงาม กระจกที่นิยมใช้ประดับในงานลัทธิภิกษุในล้านนามี ๒ แบบ ดังนี้

๑) การประดับกระจกจีนหรือกระจกเงา มักพบในงานลัทธิภิกษุโครงสร้างไม้ตกแต่งบน พื้นผิวชิ้นงาน โดยใช้รักสมุก ยางครั่ง อีพ็อกซี่ เป็นวัสดุประสานติดกระจกจีนกับชิ้นงาน นอกจากนั้นยังพบ การใช้ตะปูขนาดเล็กตอกยึดกระจกจีนบนพื้นไม้ในร่องลาย การประดับกระจกจีนบนงานลัทธิภิกษุมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

๑.๑) การประดับกระจกจีนในร่องลายไม้แกะสลัก เช่น ร่องลายแผงลัทธิภิกษุ ร่องลาย เกล็ดนาค ร่องลายบัวหัวเสาเชิงเทียน ร่องลายกลีบบัวคว่ำ-หงายของฐานลัทธิภิกษุ เป็นต้น

๑.๒) การประดับกระจกจีนบนพื้นเรียบ นิยมติดกระจกจีนเป็นรูปทรงวงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม เป็นต้น เรียงต่อเนื่องเต็มบนชิ้นงานที่ต้องการประดับ เช่น การประดับกระจกจีนสี่เหลี่ยมสลับสับบน ชั้นท้องไม้ของฐาน การประดับกระจกจีนรูปทรงวงกลมขนาดเล็กเป็นเกล็ดเรียงเต็มลำตัวพญานาค เป็นต้น

๒) การประดับกระจกสี พบในงานลัทธิภิกษุโครงสร้างไม้ ปูน ทองเหลือง เป็นต้น งาน ลัทธิภิกษุปัจจุบันนิยมใช้กระจกสีประดับตกแต่งสลับกับกระจกจีน ด้วยกระจกสีเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายราคา ย่อมเยา โดยการประดับตกแต่งพบการใช้รักสมุก อีพ็อกซี่ เป็นวัสดุประสานติดกระจกสีกับชิ้นงาน ทั้งงาน ประดับกระจกสีในร่องลายและงานประดับกระจกสีบนพื้นเรียบ เป็นรูปทรงต่างๆ เช่น วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนและสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นต้น เรียงสลับต่อเนื่องกันบนชิ้นงานที่ต้องการ ตกแต่งประดับ

๕. เทคนิคงานปั้นในงานลัทธิภิกษุ มี ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) งานปั้นรักสมุก มักนิยมปั้นตกแต่ง บนลัทธิภิกษุโครงสร้างไม้ตามส่วนต่างๆ ของลัทธิภิกษุ โดยงานปั้นรักสมุกเป็นงานละเอียดที่อาศัยความ ชำนาญของช่างผู้ตกแต่งขึ้นลายเส้นสมุกปั้นแปะติดกับชิ้นงานเป็นลวดลายต่างๆ มักพบการประดับลายปั้น รักสมุกพร้อมกับประดับกระจกแล้วปิดทอง เช่น ลัทธิภิกษุวัดเวียง อำเภอเถิน ลัทธิภิกษุวัดป่าจำ อำเภอ

แม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นต้น ๒) งานปั้นปูน มีลักษณะเป็นงานปั้นลวดลายแปะติดกับโครงสร้างของสัตตภัณฑ์ ๓) งานปั้นครึ่ง เป็นเทคนิคที่นำเนื้อครึ่งมาเป็นลวดลายแปะติดกับโครงสร้างของสัตตภัณฑ์ ลักษณะนี้อาจจะออกสีน้ำตาลเหลืองแดงเป็นสีของเนื้อครึ่ง เช่น สัตตภัณฑ์วัดมงคล (ทุ่งแพ่ง) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

๖. เทคนิคงานปูนโลหะ เป็นเทคนิคที่สร้างลายบนพื้นโลหะ ด้วยการสลักปูนลายเป็นลวดลายต่างๆ ในงานสัตตภัณฑ์พบเทคนิคงานปูนโลหะตกแต่งไม่มากนัก มักพบงานเทคนิคนี้ในการปูนลวดลายแผงสัตตภัณฑ์ เช่น แผงสัตตภัณฑ์ของวัดนาแสง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง เป็นงานหล่อพิมพ์โลหะเป็นลวดลายแล้วปูนเพิ่มให้มีความละเอียดยิ่งขึ้น เป็นต้น

๗. เทคนิคงานปูน ในงานสัตตภัณฑ์นิยมทำพิมพ์หล่อปูนเป็นลวดลายต่างๆ มี ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) งานหล่อปูนสัตตภัณฑ์ทั้งหลัง เช่น สัตตภัณฑ์ของวัดพระธาตุจอมปิง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง เป็นต้น ๒) งานหล่อปูนเฉพาะลวดลายบางส่วน แล้วนำมาแปะติดตกแต่งสัตตภัณฑ์ของส่วนแผงและฐานสัตตภัณฑ์อีกชั้น

๔.๔ ลวดลายประดับสัตตภัณฑ์

การประดับลวดลายสัตตภัณฑ์ในล้านนานิยมประดับลวดลายกลุ่มต่างๆ ลงบนแผงสัตตภัณฑ์และฐานสัตตภัณฑ์ด้วยเทคนิคเชิงช่างหลายวิธี โดยกลุ่มคนและช่างผู้สร้างแต่ละพื้นที่นั้น มักผูกพันลวดลายที่มีลักษณะเฉพาะประจำถิ่นหรือประจำชาติพันธุ์ตามช่วงสมัย ดังพบการประดับลวดลายของกลุ่มสกุลช่างชาวยองจังหวัดลำพูน และสกุลช่างชาวลำปาง ดังนี้

- กลุ่มช่างชาวยองในลำพูน การประดับลวดลายช่วงแรก นิยมประดับลวดลายพรรณพฤกษาเป็นรูปลายเครือเถาเงาะหัวขอดหรือลายก้านใบผักกูดคล้ายใบอะแคนทัสอิทธิพลศิลปะมายุคอาณาจักรขอม และลายเทวดามีเครือใบอะแคนทัสประดับห้อมล้อมอยู่ประดับบนแผงสัตตภัณฑ์ เช่น สัตตภัณฑ์ของวัดทาหนองยางไคล อำเภอแม่ทา เป็นต้น การประดับลวดลายช่วงที่สอง เป็นลวดลายที่คลี่คลายมาจากช่วงแรกและได้รับอิทธิพลจากศิลปะไทยมาผสมเป็นลวดลาย สังเกตจากสัตตภัณฑ์ของวัดพระธาตุหริภุญชัย หลังที่ ๑ สร้างโดยนายหน่อ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๕ มีลายพญานาคแบบไทยประดับขอบสัตตภัณฑ์มีกระหนกแบบไทยชนแตรกล่าตัวของพญานาคขนาดใหญ่อยู่ และหลังที่ ๒ สร้างโดยขุนสรสรสารณ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๗ ลวดลายประดับแผงสัตตภัณฑ์ที่คลี่คลายมาจากการประดับลายช่วงแรกชัดเจน โดยมีลายเทวดาทรงเครื่องอาภรณ์แบบไทยกระทำอัญสิครั้งตัวผุดออกจากดอกบัวลักษณะของกลีบดอกบัวคว่ำบัวหงายคู่กลางมีการยกขอบคล้ายลายกระจิงตาอ้อย และมีลายเครือกระหนกขดโค้งออกจากเทวดาเต็มแผงสัตตภัณฑ์

ภาพที่ ๖๗ ลัทธิภิกษุหลวงของวัดพระธาตุหริภุญชัย สร้างโดยนายหน่อ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๕

- กลุ่มสกุลช่างลำปาง มีงานพุทธศิลป์ที่เป็นลักษณะเฉพาะ และแพร่หลายในกลุ่มล้านนา ตะวันออกหลายจังหวัด ในงานลัทธิภิกษุที่นิยมประดับลวดลายที่สวยงามและไม่ค่อยพบในงานลัทธิภิกษุของจังหวัดอื่น ดังนี้

๑) ลายกลุ่มสัตว์หิมพานต์ของลัทธิภิกษุวัดเวียง อำเภอเถิน เป็นงานลายปั้นรัก สมุทราภิรมย์ สิงห์ มอม พญาครุฑ พญานาค และมีรูปมนุษย์นั่งบนหลังช้างและม้าประดับในกรอบช่องสี่เหลี่ยมของลัทธิภิกษุ เป็นกลุ่มลายที่จำลองลักษณะของป่าหิมพานต์ที่มีสัตว์หลายชนิดอาศัยอยู่ร่วมกัน

ภาพที่ ๖๘ ลายกลุ่มสัตว์หิมพานต์ของลัทธิภิกษุวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๒) ลายหน้ากาลคายเส้นไส้หนูแผ่ออกคดโค้งเต็มแผงลัทธิทัศนคติ พบได้ในลัทธิทัศนคติของวัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง และวัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ เป็นต้น

๓) ลายนาคเกี่ยวมีรูปมนุษย์และสัตว์หิมพานต์ซ้อนแทรกอยู่ โดยลายนาคเกี่ยวของสกุลช่างลำปางมีความแตกต่างจากพื้นถิ่นอื่น คือมีการประดับลายรูปมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์หิมพานต์ เช่น มอมกีนรี นางเงือก เป็นต้น ซอนแทรกในช่องว่างขดลำตัวพญานาค ทำท่ากำลังโผล่เล่นซ่อนแอบกันเสมือนเป็นลายลูกเล่นให้ลัทธิทัศนคติที่มีชีวิตมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและสอดคล้องกับเขาพระสุเมรุ พบได้ในลัทธิทัศนคติทั่วไปในจังหวัดลำปางและพื้นที่ข้างเคียง เช่น วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม วัดเซตวัน อำเภอเมือง วัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอเถิน และหอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นต้น

จากตัวอย่างพัฒนาการการประดับลวดลายลัทธิทัศนคติของกลุ่มชาวยองในจังหวัดลำพูน และลวดลายลัทธิทัศนคติที่มีลักษณะเฉพาะของสกุลช่างลำปาง แสดงให้เห็นความนิยมตกแต่งลวดลายบนแผงลัทธิทัศนคติของกลุ่มช่างพื้นถิ่นต่างๆ ในล้านนาที่มีอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมที่มีลักษณะร่วมและแตกต่างกัน ทั้งนี้จากการสำรวจลัทธิทัศนคติในเขตพื้นที่วัฒนธรรม สามารถจำแนกลวดลายประดับตามโครงสร้างของลัทธิทัศนคติ ดังนี้

๑. ลวดลายประดับแผงลัทธิทัศนคติ

ลวดลายประดับแผงลัทธิทัศนคติแต่ละหลังมีลวดลายประดับที่เหมือนและแตกต่างกันไป โดยลวดลายของแผงลัทธิทัศนคติจะเน้นลวดลายที่มีความหมาย มีเรื่องราวที่แฝงด้วยคติและความเชื่อเสมือนเป็นสื่อสัญลักษณ์เล่าเรื่องผ่านงานพุทธศิลป์ของแผงลัทธิทัศนคติ และเป็นสัญลักษณ์ดึงดูดความสนใจให้เกิดการตีความทำความเข้าใจไปพร้อมกับการสักการบูชาต่อพระรัตนตรัย เพราะฉะนั้นงานลัทธิทัศนคติในอดีตจะมีการผูกมัดลวดลายขึ้นใหม่ แม้มีโครงร่างรูปแบบเดียวกันแต่มีรายละเอียดภายในที่แตกต่างกัน ดังพบแผงลัทธิทัศนคติลวดลายพญานาคเกี่ยวพันกันเป็นลวดลายที่พบการสร้างอย่างแพร่หลายแต่มีรายละเอียดลักษณะของลวดลายประดับแตกต่างกัน เช่น จำนวนพญานาคที่เกี่ยวพันกัน ลักษณะรูปร่างของพญานาค ลักษณะการสอดเกี่ยวพัน การประดับรูปเทวดา ลักษณะมนุษย์และอมนุษย์ซ้อนแทรกมีรูปร่างที่แตกต่างกัน เป็นต้น ทั้งนี้การประดับลายแผงลัทธิทัศนคติล้านนาส่วนใหญ่จะมีลักษณะ ๒ แบบ คือ

๑) ลัทธิทัศนคติที่มีลวดลายประดับขอบ นิยมใช้รูปพญานาคเป็นลายขอบลัทธิทัศนคติโค้งลาดหรือเกี่ยวหางลาดตัวเป็นเส้นขอบ แล้วประดับลายพรรณพฤกษาและเทวดาไว้ภายในอีกชั้น และลัทธิทัศนคติในจังหวัดลำปางบางหลัง นิยมใช้ลายไส้หนูเป็นลายขอบคั่นแล้วประดับลายภายใน

๒) ลัทธิทัศนคติที่ไม่มีลวดลายประดับขอบ นิยมผูกมัดลวดลายต่างๆ เรียงเต็มแผงลัทธิทัศนคติและประดับลายต่างๆ ซอนแทรกตามช่องว่างของลาย

โดยงานสัตตภัณฑ์จำแนกกลุ่มลวดลายที่นิยมใช้ประดับแผงสัตตภัณฑ์ ดังนี้

๑. กลุ่มลวดลายที่มาจากคติความเชื่อและพุทธประวัติ เป็นกลุ่มลายที่เน้นลวดลายสอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา มีการออกแบบลวดลายจำลองสัญลักษณ์ และเหตุการณ์สำคัญหรือตัวละครของเหตุการณ์มาแทรกประดับ ดังนี้

๑) ลายคติเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าจำพรรษาที่ป่าเลไลย์

ภาพที่ ๖๙ ลายคติเรื่องพุทธประวัติ สัตตภัณฑ์วัดเซตวัน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๒. กลุ่มลวดลายที่มาจากวรรณกรรม เช่น วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมานติดตามไมยราพณ์ลงไปเมืองบาดาลแล้วต่อสู้กับมัจฉานุ เป็นต้น

ภาพที่ ๗๐ ลายวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ สัตตภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง

๓. กลุ่มลวดลายเทพดา นิยมประดับตรงกลางและส่วนยอดของแผงลัทธิภิกษุ ลายเทพดาประดับตรงกลางมักเป็นรูปเทพดาครึ่งตัวทำอัญชลี และลายเทพดาประดับส่วนยอดมักเป็นรูปเทพดายืนทำอัญชลีหรือถือสิ่งของต่างๆ ดังนี้

ภาพที่ ๗๑ ลายเทพดา ลัทธิภิกษุที่วัดมงคล (ทุ่งเป้า) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

(๗๒)

(๗๓)

(๗๔)

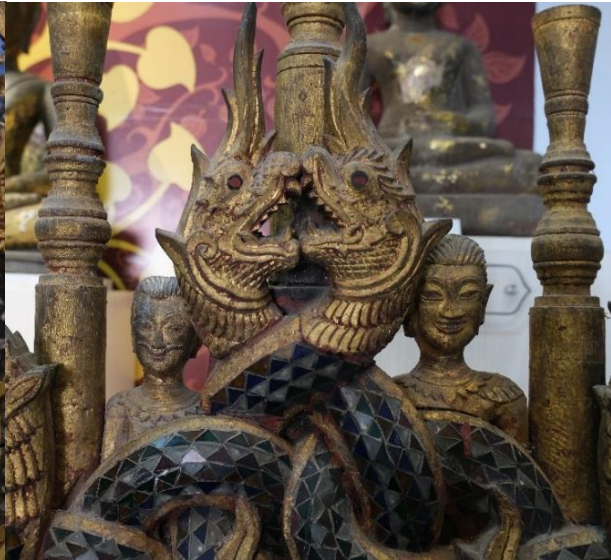
ภาพที่ ๗๒, ๗๓ ลายเทพดา ลัทธิภิกษุที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๗๔ ลายเทพดา ลัทธิภิกษุที่วัดศรีนารัฐ (ทุ่งเสี้ยว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

๔. กลุ่มลวดลายมนุษย์ นิยมประดับเป็นลวดลายรอง มีลักษณะเป็นรูปคนเล่นชอนแอบ เกาะเล่นลวดลายหลักให้ดูมีมิติดึงดูดความสนใจ มักประดับชอนแทรกช่องว่างลายของแผงสัตตภัณฑ์ตามส่วนต่างๆ ของแผงสัตตภัณฑ์ ดังนี้

(๗๕)

(๗๖)

ภาพที่ ๗๕ ลายรูปมนุษย์ สัตตภัณฑ์วัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๗๖ ลายรูปมนุษย์ สัตตภัณฑ์หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ภาพที่ ๗๗ ลายรูปมนุษย์ สัตตภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๕. กลุ่มลายอมมนุษย์ มีดังนี้

๑) ลายราหูอมจันทร์ เป็นคติที่รับอิทธิพลจากตำนานพระปริตร เรื่องจันทปริตรและ สุริยปริตร ตอนจันทเทวบุตรและสุริยเทวบุตรถูกอสุรินทรราชูจับ ในงานสัตตภักทน์มักพบลายราหูครึ่งท่อน ทำท่ากลืนกินพระจันทร์หรือพระอาทิตย์

ภาพที่ ๗๘ ลายราหูอมจันทร์ สัตตภักทน์วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

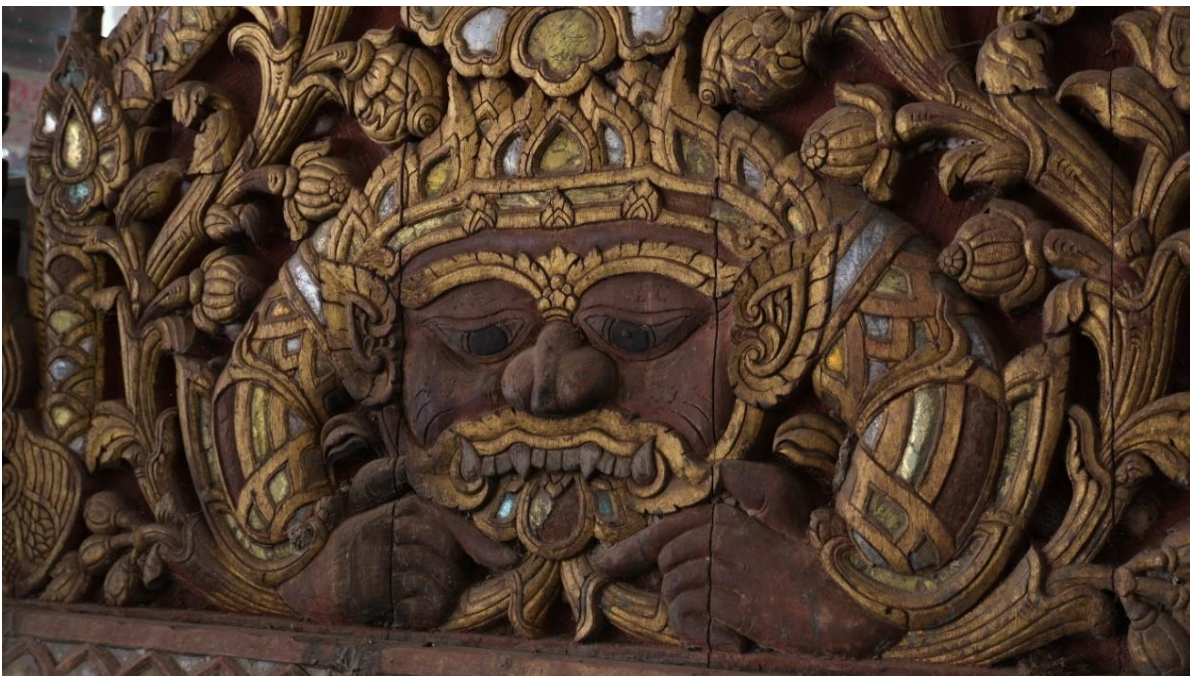

ภาพที่ ๗๙ ลายราหูอมจันทร์ สัตตภักทน์วัดร่องธาร อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน

๒) ลายหน้ากาล เป็นลายที่รับอิทธิพลคติจากพราหมณ์ ในทางพระพุทธศาสนารูปหน้ากาลมีนัยยะสื่อถึงกาลเวลาลายอมกลืนกินทุกสิ่งทุกอย่างแม้ตัวของกาลเวลาเอง เป็นลวดลายที่คล้ายกับลายราหูอมจันทร์ โดยมีลักษณะแตกต่างกันคือ ลายหน้ากาลจะเป็นรูปยักษ์หรืออสูรทำท่าคายเครื่องพรรณพฤษภาหรือลายอื่นๆ แทนรูปพระจันทร์และพระอาทิตย์

ภาพที่ ๔๐ ลายหน้ากาลคายเส้นไส้หนู สัตตภัณฑ์วัดบ้านหลุก อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๔๑ ลายหน้ากาลคายเครื่องพรรณพฤษภา

สัตตภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๓) ลายกิ้นนร คำว่า กิ้นนร ล้านนาเรียกว่ากิ้นนาลอน เป็นอมมนุษย์เพศชายอาศัยอยู่ป่าหิมพานต์ มีลักษณะครึ่งคนครึ่งนก เรือนร่างส่วนบนเป็นมนุษย์ส่วนล่างเป็นนกกมีปีกและหาง

ภาพที่ ๘๒ ลายกิ้นนร สัตตภัณฑ์วัดล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๔) ลายกิ้นรี คำว่า กิ้นรี ล้านนาออกเสียงว่ากิ้นนาลี เป็นอมมนุษย์เพศหญิงอาศัยอยู่ป่าหิมพานต์ มีลักษณะครึ่งคนครึ่งนก เรือนร่างส่วนบนเป็นมนุษย์ส่วนล่างเป็นนกกมีปีกและหาง ในงานสัตตภัณฑ์มักประดับลายกิ้นรีทำท่วงท่าพ้อนรำ

ภาพที่ ๘๓ ลายกิ้นรี สัตตภัณฑ์วัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๕) ลายมนุษย์นาค บางเรียกว่า นาคจำแลงและนาคแปลง^๑ มีลักษณะครึ่งตัวท่อนบนเป็นมนุษย์ ลำตัวท่อนล่างคล้ายลำตัวพญานาคหรืองู ในงานลัทธิธรรมที่มีกบขลายนี้ในลักษณะลำตัวของมนุษย์ อยู่ยอตปลายลัทธิธรรม ลำตัวของนาคมักเกี่ยวพันกัน โดยคติลายมนุษย์นาค ปรากฏในคติพระพุทธรูปศาสนา นาคมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแปลงกายเป็นบุรุษมาบวช ในมหาสังคหหลวงและมหาสมัยสูตร กล่าว ติระกุกนาคหลายติระกุกเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจทำหน้าที่พิทักษ์คำฐพระพุทธศาสนา ปกป้องคุ้มภัยบันดาลความ มั่งคั่งสมบุญ

ภาพที่ ๘๔ ลายมนุษย์นาค ลัทธิธรรมที่หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา

^๑ กรมศิลปากร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.finearts.go.th/thailandmuseum/view/24680-มนุษย์นาค-นาคจำแลง-นาคแปลง [๗ ตุลาคม ๒๕๖๕].

๖. กลุ่มลายพรรณพฤกษา นิยมผูกลายขึ้นเป็นเครือมีกิ่ง ก้าน ใบ ไค้งพันกันและแทรกลายดอก เช่น ลายดอกบัว ลายกลีบดอกบัว ลายดอกบัวทรงพุ่มคล้ายลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดาตอกลับประรด ลายดอกจันทร์ ลายดอกทานตะวัน ลายเครือเถาเจาะหัวขอตหรือลายใบผักกูด ลายดอกลอย เป็นต้น ถ้าเป็นแผงลัทธิธรรมที่มีเสาเชิงเทียนเป็นโครงสร้างเดียวกัน นิยมประดับลายเดี่ยวเป็นลายดอกประจำยาม และลายก้านใบดอกในกรอบช่องของโครงสร้าง ทั้งนี้กลุ่มลายพรรณพฤกษา มีตัวอย่างนี้

๑) ลายดอกประจำยาม ประกอบด้วย ลายดอกสี่กลีบ ดอกแปดกลีบ เป็นต้น

ภาพที่ ๘๕ ลายดอกประจำยาม ลัทธิธรรมที่วัดป่าจำ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

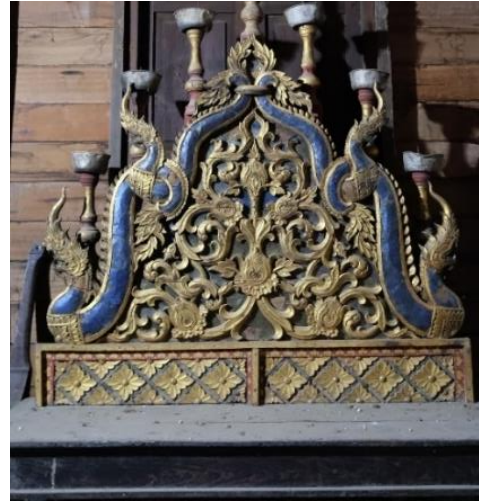
๒) ลายเครือเถาเจาะหัวขอตหรือลายก้านใบผักกูดมีกิ่ง ก้านและใบ ขดไค้งพันกัน

ภาพที่ ๘๖ ลายเครือเถาเจาะหัวขอต ลัทธิธรรมที่วัดป่าสัก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

(๘๗)

(๘๘)

ภาพที่ ๘๗ ลายเครือเถาเงาะหัวขอต ลัทธิธรรมที่วัดดงฤาษี อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๘๘ ลายเครือเถาเงาะหัวขอต ลัทธิธรรมที่วัดป่าปวย อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน

๓) ลายเครือดอกบัว นิยมผูกลายขึ้นกับก้านใบขดโค้งเชื่อมกันเต็มแผงลัทธิธรรม ลักษณะดอกบัวที่ใช้ประกอบลายจะมีลักษณะตูม กำลังบาน และบานแล้ว โดยลายดอกบัวนิยมประดับในงานพุทธศิลป์มี ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) บัวหลวง(ปัทมา) จำแนกได้ ๓ ชนิด คือ บัวหลวงขาว(บุญทริก) บัวหลวงชมพู(ปัทมา) บัวหลวงชมพูซ้อนทรงป้อม(ลัทธิธรรม) ๒) บัวสาย(อุทพลหรือนิโลบล) จำแนกได้ ๓ ชนิด คือ บัวสายแดง(รัตนอุบล, ลัทธิธรรม, อุบลชาติ) บัวสายชมพู (ลินจง, โกเมศ) บัวสายขาว (เศวตอุบล, โกมุท)^๑

ภาพที่ ๘๙ ลายบัวหลวง ลัทธิธรรมที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

^๑ ฐานาภรณ์ เครือระยา, พรรณพฤษศาสตร์ล้านนาจากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม, (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๗.

ภาพที่ ๔๐ ลายเครือดอกบัว ลัทธิภิกษุ วัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดลพบุรี

ภาพที่ ๔๑ ลายบัวสายมีลักษณะตูมและบานเต็มที่
ลัทธิภิกษุ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

๗. กลุ่มสัตว์ ประกอบด้วยสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ สัตว์หิมพานต์ สัตว์ในตำนาน และสัตว์ทั่วไป เช่น ลายพญานาค ลายพญาลวง ลายมกร ลายม้า ลายช้าง ลายมอม ลายนก เป็นต้น

๑) ลายรูปพญานาค เป็นลายที่พบมากที่สุดในงานสัตตภัณฑ์ นิยมประดับแผงสัตตภัณฑ์เป็นลายหลักและลายประดับขอบสัตตภัณฑ์ โดยลายหลักส่วนใหญ่จะมีลักษณะพญานาคหลายตัวรัดเกี่ยวพันกันทางกันเต็มแผง มีจำนวนตั้งแต่ ๖ - ๒๔ ตัว ส่วนลายประดับขอบจะมีลักษณะพญานาคทอดตัวลงมาแบบลาดตรงและลาดโค้ง ตามแนวขอบของสัตตภัณฑ์รูปแบบต่างๆ ดังนี้

ภาพที่ ๔๒ ลายพญานาคเกี่ยวพันกัน สัตตภัณฑ์วัดหนองเจือก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

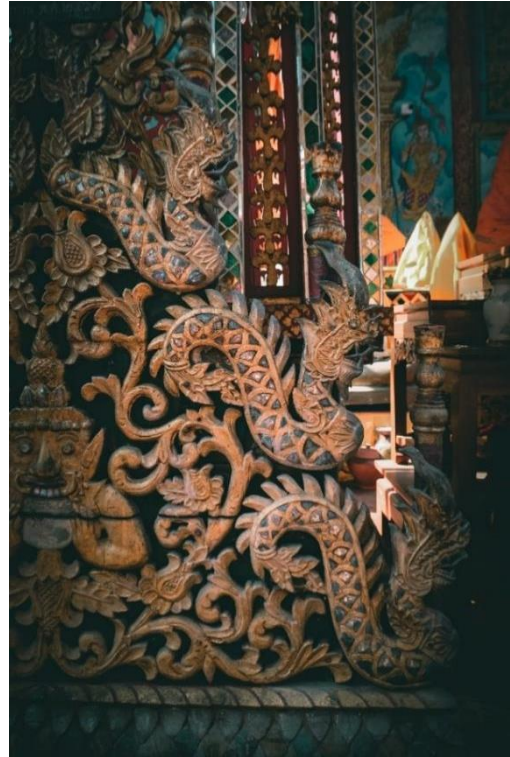

ภาพที่ ๔๓ ลายพญานาคเกี่ยวพันกัน สัตตภัณฑ์วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

(๔๔)

ภาพที่ ๔๔ ลายพญานาคประดับขอบลัทธิภิกษุ วัดป่าป๋วย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน

(๔๕)

ภาพที่ ๔๕ ลายพญานาคประดับขอบ วัดร้องธาร อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน

๒) ลายมอม ได้รับคติจากตำนานพื้นบ้านเป็นพาหนะของปีชุนะเทวบุตร เป็นลายประดับรอง นิยมประดับแทรกกับลายหลักของแผงลัทธิภิกษุ และทำเป็นรูปตัวแบกลัทธิภิกษุ ดังนี้

(๔๖)

ภาพที่ ๔๖ ตัวแบกรูปมอม ลัทธิภิกษุวัดร่องช้าง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

(๔๗)

ภาพที่ ๔๗ ตัวแบกรูปมอม ลัทธิภิกษุวัดหนองเงือก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

๓) ลายสัตว์ป่าหิมพานต์ เป็นการนำสัตว์ในป่าหิมพานต์ชนิดต่างๆ มาประกอบขึ้นเป็น ลวดลายแผงสัตตภัณฑ์

ภาพที่ ๔๘ ลายสัตว์ป่าหิมพานต์ สัตตภัณฑ์วัดบุญนาค อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

๔) ลายมัจฉานุ เป็นลายตัวละครรอง การผูกกลวดลายนี้ได้รับคติจากวรรณกรรมเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนหนุมานติดตามไมยราพณ์ลงไปเมืองบาดาลแล้วต่อสู้กับมัจฉานุ โดยลวดลายประดับแผง สัตตภัณฑ์กลุ่มนี้พบมากในแถบจังหวัดลำปาง แพร่ พะเยา เป็นต้น

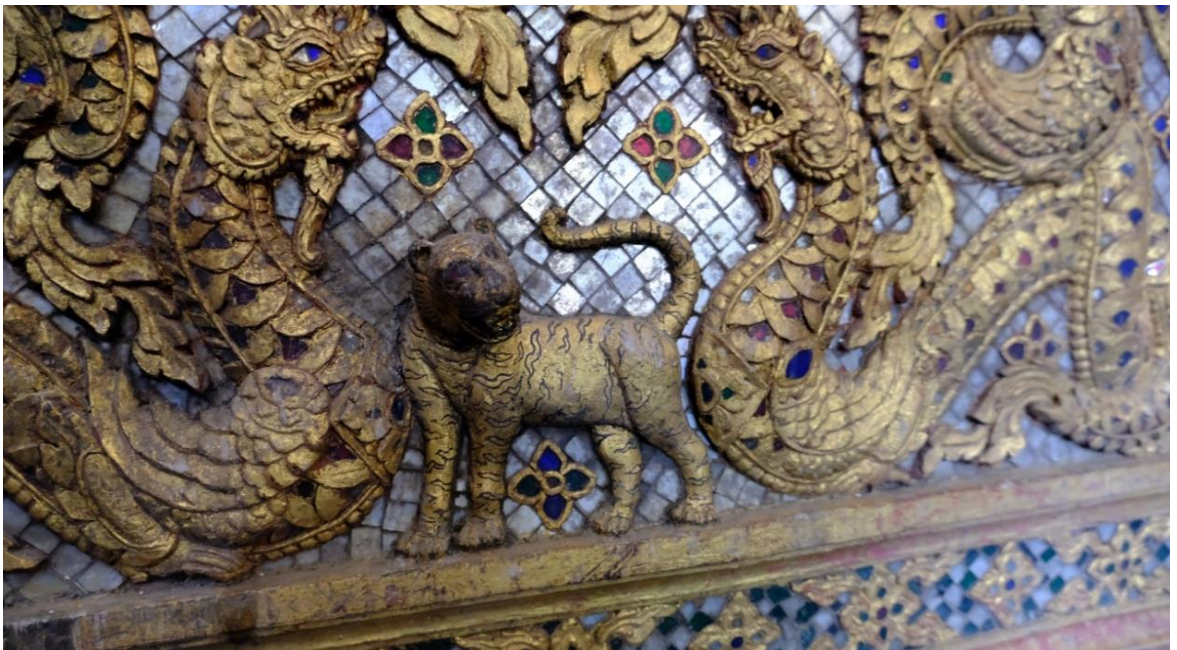
ภาพที่ ๔๙ ลายมัจฉานุ สัตตภัณฑ์วัดเขาแก้วป็นหวาน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

๕) ลายช้าง ในงานลัทธิภิกษุนิยมประดับทั้งส่วนแผงลัทธิภิกษุ และทำเป็นตัวแบกฐานลัทธิภิกษุ โดยคติช้างที่ปรากฏในวรรณกรรมและนิยมประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนา ได้แก่ ช้างเอราวัณ ช้างไอยราพต เป็นต้น

ภาพที่ ๑๐๐ ลายรูปช้างสามเศียร ลัทธิภิกษุวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๖) ลายนกษัตริย์ ประกอบด้วยลายสัตว์ประจำปีเกิด ๑๒ ราศี เป็นลายประดับรอง นิยมประดับแทรกกับลายหลัก ดังนี้

ภาพที่ ๑๐๑ ลายนกษัตริย์ปีขาลหรือเสือ ลัทธิภิกษุวัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๑๐๒ ลายนักษัตรชอนแทรกในแผงสัตตภัณฑ์ สัตตภัณฑ์วัดแม่แก้ดหลวง
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

๘. กลุ่มลายทั่วไป เป็นลวดลายที่สามารถพบทั่วไปในประจักษ์นั้น เป็นลวดลายรองที่นิยมใช้ประกอบลายหลัก หรือเป็นเส้นคั่นระหว่างลายต่างๆ ของแผงสัตตภัณฑ์ ดังนี้

๑) ลายเส้นสิงห์เทา หรือลายเส้นฟันปลา เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะไทย นิยมทำเป็นลายเส้นคั่น หรือเส้นขอบ ดังนี้

ภาพที่ ๑๐๓ ลายเส้นสิงห์เทาหรือเส้นยักปลา สัตตภัณฑ์วัดศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

๒) ลายกระหนกหัวนาคในงานลัทธิธรรมที่พบการประดับลายกระหนกหัวนาคในส่วนแผงลัทธิธรรมของวัดเกตการาม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีลักษณะเป็นลายเครือกระหนกขดโค้งเต็มแผง ลัทธิธรรมที่ปลายกระหนกเป็นรูปหัวนาค

ภาพที่ ๑๐๔ ลายกระหนกหัวนาค ลัทธิธรรมที่วัดเกตการาม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๒. ลวดลายประดับส่วนฐาน

ลวดลายประดับส่วนฐาน เป็นลวดลายรองมีพื้นที่ในการประดับลวดลายไม่มากนักตามโครงสร้างของฐาน โดยจะพบการประดับลวดลายส่วนฐานตั้งแต่หน้ากระดานล่าง-บน ลวดบัว ชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย ชั้นท้องไม้ของส่วนฐานลัทธิธรรม มีการตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคเชิงช่างหลายรูปแบบซึ่งเทคนิคที่พบมาก เช่น เทคนิคงานลายคำหรือปิดทองลายฉลุ เทคนิคงานไม้แกะสลักปิดทอง เทคนิคงานประดับกระจกเงินและกระจกสี และเทคนิคการปั้นรักสมุก เป็นต้น ให้สอดคล้องกับแผงและโครงสร้างของลัทธิธรรม โดยลวดลายที่นิยมประดับ ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม ได้แก่

๑. กลุ่มลายพรรณพฤษชาติ ได้แก่ ลายดอกสี่กลีบ ลายดอกกลอย ลายก้านขด ลายก้านขดพรรณพฤษชาติ ลายกระหนกก้านขด ลายดอกประจำยาม ลายกลีบบัว เป็นต้น กลุ่มลายนี้นิยมประดับชั้นกระดานล่าง-บน และชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย ดังตัวอย่างดังนี้

๑.๑ ลายกลีบบัวคว่ำ บัวหงาย นิยมใช้ประดับฐานลัทธิธรรมที่ชั้นบัวคว่ำและบัวหงายที่มีพื้นโค้งลาดและลาดตรง รูปแบบกลีบที่นิยมประดับ ได้แก่ กลีบลายบัวคว่ำ-หงาย มีลักษณะแบบตูม กลีบบัวแหวงหรือบัวเกสร มีลักษณะกลีบตรงปลายยอดแหลม กลีบบัวพันยักซ์ มีลักษณะมนโค้งและปลายโค้งยักกลาง เป็นต้น

ภาพที่ ๑๐๕ ลายกลีบบัวคว่ำ บัวหงาย และลายเส้นกลีบบัวคว่ำ บัวหงาย

ประดับส่วนฐานของลัทธิวัชรธรรมที่วัดป่าจำ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๑๐๖ ลายกลีบบัวหงายและลายเส้นกลีบบัวหงาย

ประดับส่วนฐานของลัทธิวัชรธรรมที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

๑.๒ ลายดอกสี่กลีบ

ภาพที่ ๑๐๗ ลายดอกสี่กลีบประดิษฐ์ และลายเส้นดอกสี่กลีบประดิษฐ์

ประดับส่วนฐานของลัทธิวัชรธรรมที่วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๑๐๘ ลายดอกสี่กลีบ และลายเส้นดอกสี่กลีบ

ประดับส่วนฐานของลัทธิธรรมที่วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๑.๓ ลายดอกพิกุล

ภาพที่ ๑๐๙ ลายดอกพิกุล และภาพลายเส้นดอกพิกุล

ประดับชั้นหน้ากระดานส่วนฐานของลัทธิธรรมของวัดป่าปวย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

๑.๔ ลายดอกลอย หรือลายดอกจอก เป็นลายที่มีเกสรและกลีบอยู่ในรูปทรงวงกลม

ภาพที่ ๑๑๐ ลายดอกลอยในกรอบแปดเหลี่ยม และลายเส้นดอกลอยในกรอบแปดเหลี่ยม

ประดับชั้นท้องไม้ส่วนฐานของลัทธิธรรมที่วัดศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

๑.๕ ลายก้านขดพรรณพฤกษา

ภาพที่ ๑๑๑ ลายก้านขดพรรณพฤกษา และภาพลายเส้นก้านขดพรรณพฤกษา

ประดับฐานหน้ากระดานของลัทธิภิกษุที่วัดท่าหนองยางไคล อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ ๑๑๒ ลายก้านขดพรรณพฤกษา และภาพลายเส้นก้านขดพรรณพฤกษา

ประดับฐานหน้ากระดานของลัทธิภิกษุที่วัดมงคล (ทุ่งแปง) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๖ ลายเครือเถาเงาะหัวขอดหรือลายผักกูด พบมากในงานลัทธิภิกษุที่แถบจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน บางลายมีดอกบัวบานและดอกดาสน์ประดงหรือดอกอื่นๆ ซ่อนแทรกเครือเถาเงาะหัวขอดให้มีความสวยงาม

ภาพที่ ๑๑๓ ลายเครือเถาเงาะหัวขอด และภาพลายเส้นเครือเถาเงาะหัวขอด

ประดับฐานหน้ากระดานบนของลัทธิภิกษุที่วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน

๒. กลุ่มลวดลายประดิษฐ์ เป็นลวดลายที่ประดิษฐ์มาจากกลุ่มลายประเภทต่างๆ เช่น ลายประจำยามก้ามปู ลายประจำยามลูกฟัก ลายกรวยเชิง เป็นต้น

๒.๑ ลายประจำยามก้ามปู

ภาพที่ ๑๑๔ ภาพลายประจำยามก้ามปู และลายเส้นประจำยามก้ามปู

ประดับฐานหน้ากระดานของสถิตยภัณฑ์วัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

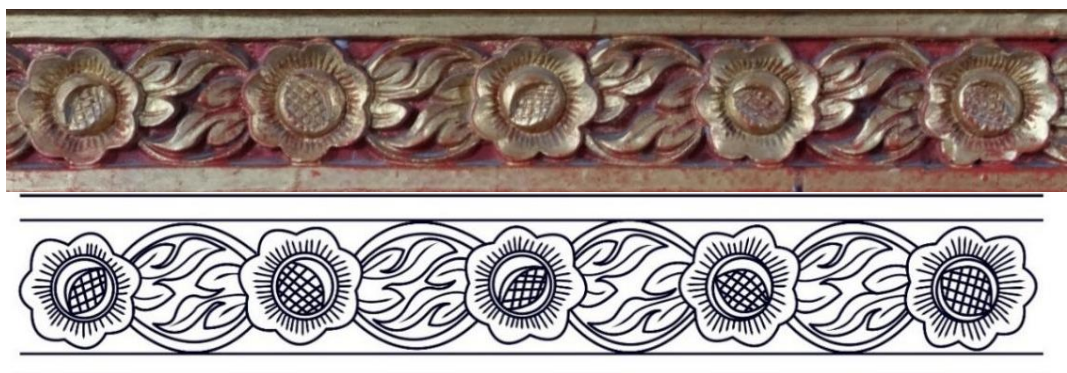
๒.๒ ลายประจำยามลูกฟัก

ภาพที่ ๑๑๕ ภาพลายประจำยามลูกฟัก และภาพลายเส้นประจำยามลูกฟัก

ประดับฐานหน้ากระดานของสถิตยภัณฑ์วัดห้วยห้า อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

๒.๓ ลายประจำยามลูกโซ่

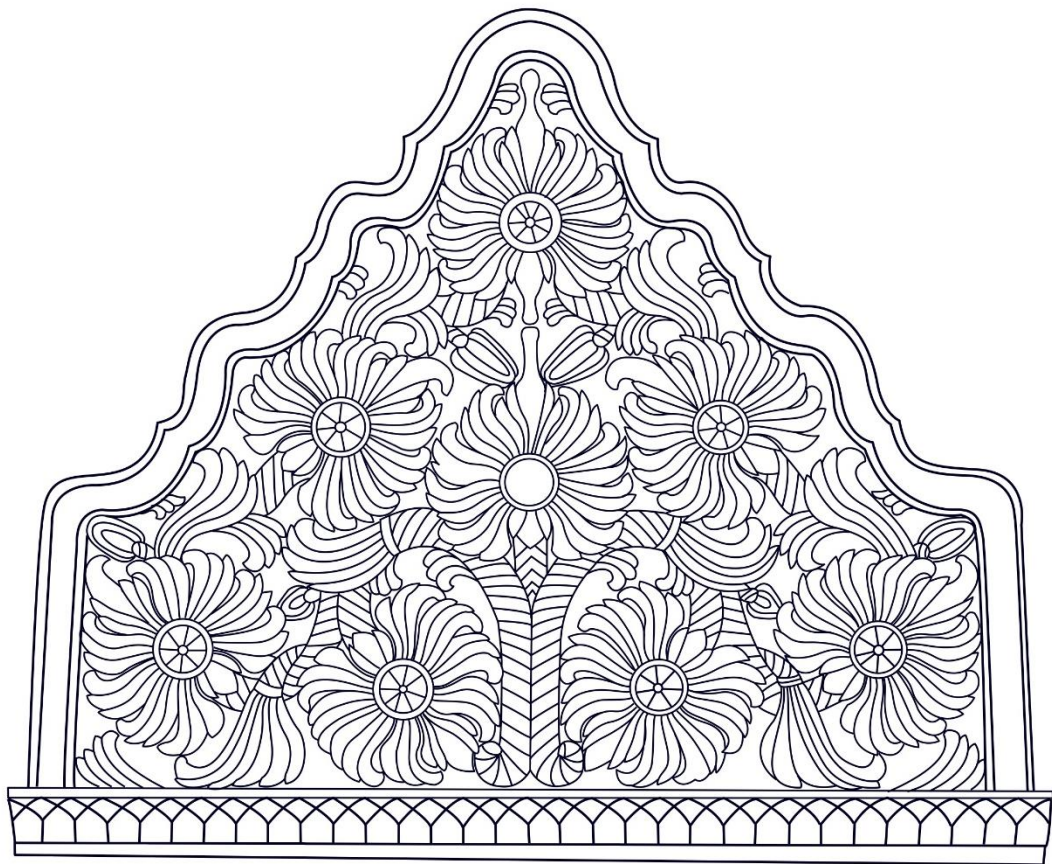
ภาพที่ ๑๑๖ ภาพลายประจำยามลูกโซ่ และลายเส้นประจำยามลูกโซ่

ประดับฐานหน้ากระดานของสถิตยภัณฑ์วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๒.๓ ลายกรวยเชิง เป็นลายที่นิยมเป็นฐานหน้ากระดานชั้นล่างสุด นิยมตกแต่งด้วยเทคนิคงานปิดทองลายฉลุหรืองานลายคำ

ภาพที่ ๑๑๗ ภาพลายกรวยเชิงประดิษฐ์ และลายเส้นกรวยเชิงประดิษฐ์
ประดับฐานหน้ากระดานล่างของสัตตภัณฑ์วัดบุญนาคร อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

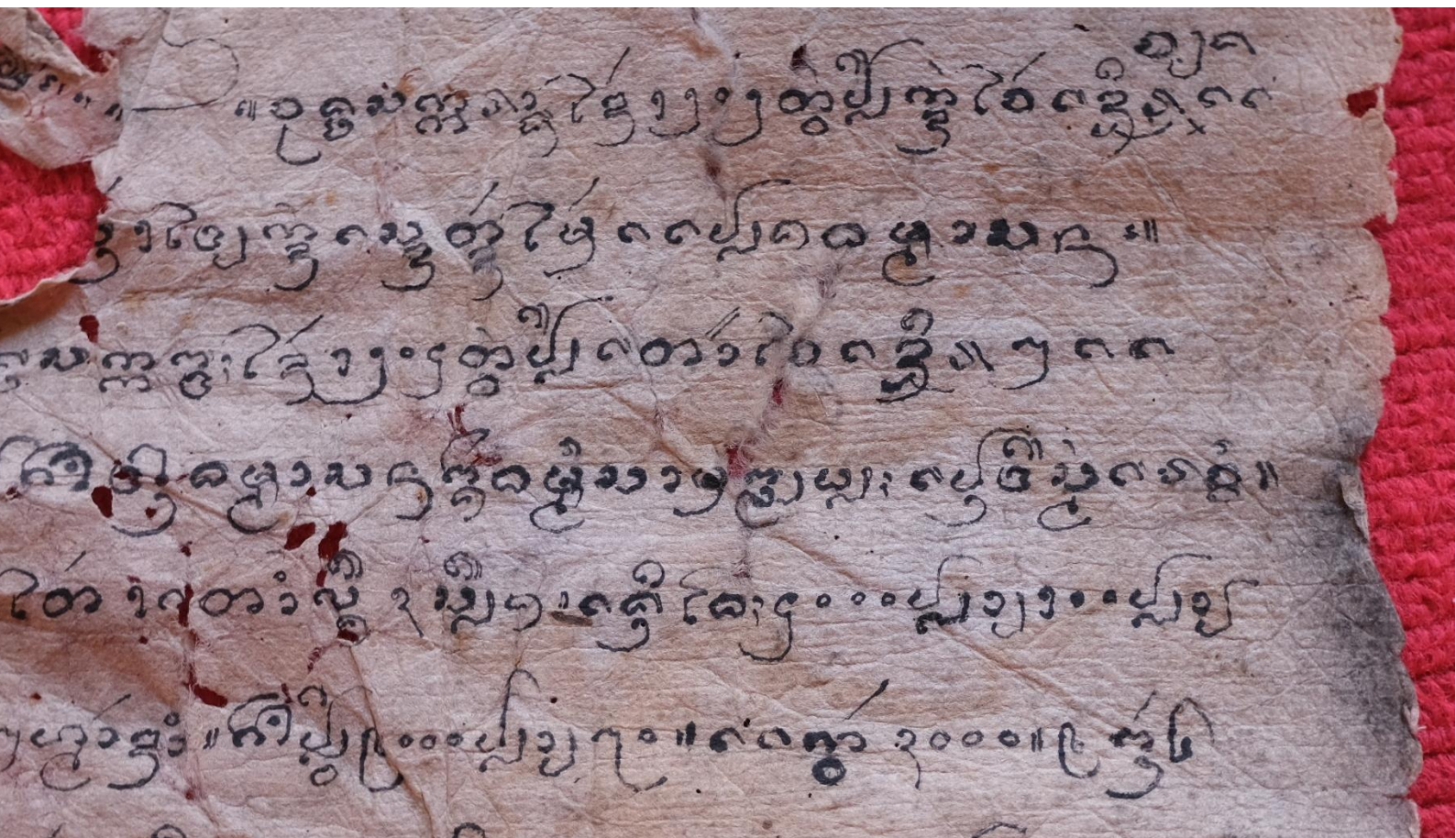
ภาพลายเส้นแผงสัตตภัณฑ์ลายดอกบัวสาย วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๕.

บันทึกการสร้างธรรมาสัน
ตู๋คัมภีร์ธรรม สัตตภินท์ในล้านนา

๕.

บันทึกการสร้างธรรมาสัน
ตู้มักรัทธิธรรม สัตตภักดิ์ในล้านนา

“ธรรมาสัน ตู้มักรัทธิธรรม และสัตตภักดิ์” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระรัตนตรัย โดยธรรมาสันและตู้มักรัทธิธรรมเป็นเครื่องบูชาพระธรรม ทำหน้าที่ให้พระสงฆ์ได้ใช้สอยเทศน์และจัดเก็บตู้มักรัทธิธรรม สัตตภักดิ์เป็นเครื่องสักการะทำหน้าที่เป็นแท่นบูชาจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย ด้วยความสำคัญและเป็นเครื่องสูงของมรดกวัตถุนี้ เมื่อมีการสร้างขึ้นชาวล้านนานิยมบันทึก ระบุวันที่สร้าง ชื่อผู้สร้าง ช่างที่สร้าง เรื่องราวเหตุการณ์การสร้าง ความปรารถนาอันสูงส่งของการสร้าง ด้วยการจารเขียน เป็นตัวอักษรธรรมล้านนาและอักษรไทยลงบนพื้นผิวของธรรมาสัน ตู้มักรัทธิธรรม และสัตตภักดิ์ หรือจารลงบนแผ่นไม้ ไบลาน บันทึกเขียนลงในพิภส่า เป็นต้น ข้อความบันทึกการสร้างเป็นร่องรอยที่มีคุณค่าสำคัญ ด้านประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานสำคัญที่สามารถอธิบายประวัติศาสตร์ในด้านต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะความเป็นมา สภาพชุมชน พัฒนาการของชุมชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องถิ่น บุคคลสำคัญ ช่างผู้ชำนาญ และภูมิปัญญาเชิงช่างของช่างที่สร้างขึ้น เป็นต้น อันเป็นประจักษ์หลักฐานข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญ ดังนี้

๑. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดเกตการาม

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

บันทึกด้วยอักษรไทยลงบนแผงบังเทศน์ธรรมาสัน

“...วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ ศรัทธา
ข้าพเจ้าแม่บัวจี่และลูกหลานทุกคนๆ ก็ได้ บริจาคทรัพย์
สร้างทำมาสน์นี้ เพื่ออุทิศบุญไว้ในกิจซึ่งเป็นสามิ...”

ถอดความหมายว่า

วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ ศรัทธา
ข้าพเจ้าแม่บัวจี่และลูกหลานทุกคน ก็ได้บริจาคทรัพย์
สร้างธรรมาสันหลังนี้ เพื่ออุทิศให้นายกิจซึ่งเป็นสามิ

๒. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดเมืองสารดหลวง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาและอักษรไทย

ลงบนแผงบังเทศน์ธรรมาสัน

“...สัทธาแม่บัวได้ บ้านวัดเกตการาม พร้อมด้วยญาติ
มิตรบุตรหลานทั้งหลาย ได้บริจาคทรัพย์สร้างอุทิศถวายไว้ในพระ
ไฉนพระบวรพุทธศาสนา ณ อารามนี้ เมื่อพระพุทธรักษา
๒๔๗๒ ขอจงเป็นผลสำเร็จเพื่ออุทิศสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย
ตราบเลี้ยงกาลเมื่อนานแต่เทอ นิพพานปัจจุโย โหตุ อนาคต
กาเลฯ...”

ถอดความหมายว่า

ศรัทธาแม่บัว บ้านวัดเกตการาม พร้อมด้วยญาติมิตร
บุตรหลานทั้งหลาย ได้บริจาคทรัพย์สร้างอุทิศถวายไว้ในพระ
บวรพุทธศาสนา ณ อารามนี้ เมื่อพระพุทธรักษา ๒๔๗๒ ขอ
จงเป็นผลสำเร็จ เพื่ออุทิศสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาล
นานเทอญ

๓. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดแม่แก้ดหลวง

อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ บันทึกด้วยอักษรธรรม
ล้านนาลงบนขอบบัวชั้นเชิงกลอนส่วนหลังคาธรรมาสัน

“...จุฬศักราชได้ ๑๒๓๘ ตัว ขวดสน้ำ กัมโพชะ
คามตามขอมภิสัย เข้ามาในกิติการวิสันตามาส ปุณณ
มีพุทธวาฬโงไทย ... ว่าปสิรวายใจ เดือน...เมงวัน ๔
ไทย กลาเว้าติถิ ๑๕ ตัวนาที่ ติถิ ๑๕ ตัว พระจันท
จกยูโยชโสชเคิกเจียรเข้าเทียวเทียมเสียงเมียงมอ
เสพาหน้ารถล้อ พระยานขัตตรฤกษ์หัวถ้วน ๓ ชื่อว่า
กิติกา ประกฏในอุสุพัก ปถวิราศินาที่ ฤกษ์ ๕๐ ตัว
อติตวร พุทธสาสนาอันคาล่วงไปแล้ว ได้ ๒๕๒๐
พระวัสสาธิกาปลาย ๗ เดือน ปลาย ๑๕ วัน ตั้งวันนี้คืน
หลัง อนาคตวรพุทธสาสนาอันจักมาพายหน้า ยังมาป
น้อย ยัง ๒๕๘๐ พระวัสสาธิกาปลาย ๕ เดือน ปลาย ๑๕
วันแล ปถมะลัทธิ มุลละลัทธิทั้ง ๒ คณะนา ทั้งพายใน
แลพายนอก พายในหมายมี ฤทหลวง ๑ นายเป็นเคล้า
พร้อมลิกยมของ ลัทธิชุกคน ได้มาล้างแปงยังธัมมาสน์
หลังนี้อันแล้ว ให้ใส่สุวัณณคำแดงแสงเรืองเรื่อ
เพื่อหือทานเถิงพระแก้ว...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๓๘ ปีชวด ตรงกับ พุทธศักราช
๒๕๒๐ มีคณะศรัทธาสร้างธรรมาสัน ๒ คณะ ทั้งฝ่ายวัด
ฝ่ายบ้าน ฝ่ายวัดมีเจ้าอาวาสเป็นประธาน และคณะลูก
ศิษย์ทุกคน ศรัทธาประจำวัดทุกคน ได้ร่วมกันสร้าง
ธรรมาสันหลังนี้ให้แล้วเสร็จ เพื่อถวายทานแก่
พระรัตนตรัย

๔. บันทึกการสร้างธรรมาสน์วัดข้าวแทนหลวง

อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ บ้านที่ก่อกำเนิดอักษรธรรม
ล้านนาลงบนแผ่นงาช้าง

“...สุทินน์วุดตเม ทาน มหาโพฐกาทานฯ จุฬสกราศ
ได้ ๑๒๔๗ ตัว ปลีดิบเร็ว เดือน ๒ เชียงใหม่เพ็ง เมงวัน ๗
ไทย กตลี ตีถี ๑๕ ตัว นาทีติถี ๒๖ ตัว พระจันทภรณ์...
ตติ สะเด็ชเข้าเทียวเทียม นชัตตฤกษ์กตตัว ๓ ชื่อว่า กิติ
กาเทวตา ปรากฏใน วิสพภภะวีราสี นาทีกตได้ ๑ ตัวฯ
ปถมมะหามูลลลัทธา หมายถึงเจ้าน้อยสิริไชยเป็นเกล้า
พร้อมกับด้วยลูกเต้าหลานเหลน แลพี่น้อง สรพภา ยาทิกา
วงษาชุคน ก็ได้บังเกิดจิตตปัจสาทะอันโยษยั้ง จึงได้ ริ
รังสร้างยังหิตธัมม์ลูกนี้ถวายเป็นทานไว้โชตกะวรพุทธ
ศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสาแต่เทือะ...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๔๗ ปีดับเร้า เดือน ๒ เพ็ง เมือง
เชียงใหม่ ศรีธาดาผู้สร้างมี เจ้าน้อยสิริวิไชย เป็นประธาน
พร้อมด้วยลูกหลานเหลนพี่น้องญาติทุกคน ได้เกิดจิต
ศรัทธาปสาทะอันยิ่งโยชน จึงสร้างหีบพระธรรมลูกนี้ถวาย
ทานไว้คำฐพระพุทศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสาเทอญ

๕. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดสัมล้อย อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาลงบนแผ่นบังเทศน์

“...สุทินนํวตตเมทานํ นิพพาน ปจฺจโย โหนตุ โน นิจํ อิมํ ฐูปํ นุปราราชาทานํ ปาสาทํ สุวณฺณา อาสฺสณมณฺจํมฺสนํ อิมํ เตปิฏกํ ฌมฺมเทสนานิ อหริตฺวา ไชตกฺวพฺพุตฺตสํสนํ สปริวารานิ นานาทานํ ติฏฺฐนฺตุ พุทฺธ ฌมฺม สขฺม สกุกจํเทมปุเชม

ประวัตการก่อสร้างธัมมาศหลังนี้ เมื่อปีว้งเป้า รอกสอ ๒๕๐๕ ทงกับเดือนห้าเหนือ แรมหนึ่งค่ำ ภาว่าไต้หวันอังคาน วันไทกัตเป้า แก่กองไต้ก่อแรกตติไต้วันนั้นมาสมเลตแล้วเมื่อปสีเต้ายี่ รอกสอ ๒๕๐๕ ทงกับเดือน ๑๐ เหนือ ออก ๓ ค่ำ ภาว่าไต้หวันพุทธ เป็นวันถวายหื้อทานแต่ ตีรตตะนงแก้วเจ้าทง ๓ ประการวันนั้นแล

ปฐมสมณะสัทธาและมูลละสัทธา บัดนี้หมายมีครูบาอินธา สุกขวทูโก วัดหลวงเจริญธัมม ภาล้อม กับด้วยสิกขมของๆ ก็ได้เป็นเคล้าสมณะสัทธาทาน รวม ๖๑๘๐ บาท รวมเป็นเงิน ๖๑๘๐ บาทถ้วน

และสัทธาเคล้าเถ้าแก่ชุกน ชูใหญ่่น้อยชายยิง และสัทธาที่อยู่นานาทิสสะ อนุทิสสะทังวันตก วันออก ขอกไต้หนเหนือ ก็ได้เคล้าชุกนคน ขอถวายหื้อเป็นทานแต่ตีไต้รตตะนงแก้วเจ้าทง ๓ วัดสัมล้อย นิพพานํ ปรมํ สุขข...

ถอดความหมายว่า

ประวัติการก่อสร้างธรรมาสันหลังนี้ สร้างขึ้นเมื่อปีว้งเป้า ใน พ.ศ.๒๕๐๕ ตรงกับแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ (เหนือ) เป็นวันอังการ วันไทกัตเป้า ในวันแก่กองไต้เริ่มตติไต้ให้แล้วเสร็จ และเมื่อปีเต้ายี่ พ.ศ.๒๕๐๕ ตรงกับขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑๐ (เหนือ) ในวันพุทธเป็นวันถวายธรรมาสันแด่พระรัตนตรัย

มี พระครูบาอินธา สุกขวทูโก วัดหลวงเจริญธรรมพร้อมด้วยคณะลูกศิษย์ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ชาย ผู้หญิงทุกคนจากทั้ง ๔ ทิศ ได้แก่ ทิศตะวันตก ทิศตะวันออก ทิศใต้และทิศเหนือ ร่วมกันเป็นประธาน สร้างใช้ทุนทรัพย์สร้าง จำนวน ๖,๑๘๐ บาท น้อมถวายแด่พระรัตนตรัย ณ วัดสัมล้อย

๖. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดนาก่วมใต้

อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาลงในพับสาของวัดนาก่วมใต้

“...จุลศักราชได้ ๑๒๐๒ ตัว ปีกัดไข่ เดือนเจียง แรม วัน ๑ ไทกตเส็ด ตัดไม้แปลงธัมมานะ, จุลศักราชได้ ๑๒๐๔ ตัวปีเต่าไข่ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ทานธัมมานะฟังธัมมสามัญญผลเป็นสมเริจ, เงินได้ ๑๘ ตำลึง ๓ สลึง เงินโตะ(ช็อก) ๔๐๐๐ พลาย ๑๐๐ พลาย ๖๐, ๕ หมากด้า คำปลิว ๘๐๐๐ พลาย ๗๐, แก้ว ๓๐๐๐, ๘ พัน ๖ ร้อย, รีก ๕ หมื่น, รวมเป็นเงินโตะ(ช็อก)ได้ ๗๐๐๐ พลาย ๑๐๐ กับ ข้าง ๑...”

ถอดความหมายว่า

เมื่อจุลศักราชได้ ๑๒๐๒ ตรงกับปีกัดไข่ แรม ... เดือนเจียง (เหนือ) วันที่ ๑ ไท กตเส็ด ได้ตัดไม้สร้างธรรมาสัน และเมื่อจุลศักราชได้ ๑๒๐๔ ตัว ปีเต่าไข่ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ได้ถวายทานธรรมาสัน และฟังธรรมเทศนาเรื่องสามัญญผลเป็นอันเสร็จ รวมเงินได้ ๑๘ ตำลึง ๓ สลึง เงินช็อก ๔,๑๖๐ , ๕ หมากด้า ทองคำปลิว ๘,๐๗๐ , แก้ว ๓,๐๐๐, ๘,๖๐๐ , รีก ๕ หมื่น รวมเป็นเงินช็อก ๗,๑๐๐ กับ ข้าง ๑

๗. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดนาแสง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง บันทึกด้วยอักษรธรรม ล้านนาลงบนแผ่นไม้กระดาน

“...วันที่ ๒ พระพุทธศักราช ๒๕๗๐ จุฬศกได้ ๑๒๔๔ ปีเหมา เดือนทสมาส ขึ้น ๕ ค่ำ ภาว่าไ้ วัน ๗ ข้าพระภิกขุสงฆ์ได้ก่อมเป็นสามัคคิกัน พระองค์และสทธิวาริกยม ได้ริส้างยังธัมมสสนาหลังนี้ สัทธา เป็นผู้อุปถา พระภิกขุอาภิงเป็นกัมมกานตกแต่งสลักต้องแต่มกีนิจิตังแล้วบรมวร ด้วยกุศลหน้าบุญ อันนี้ กตตดา ได้ส้างยากเป็นตาน นาวา จึงเป็นสะพาเหล้มใหญ่ ตรีติ อันจักนำตัวตนใส่ขาม ภวสาเร ใน ภพชาติหน้าอันป่วนไหว จินบุดตต์ เกิงหยังกำหน้า อมนุต คือนิพพาน ติวิธ เพื่ออันหื้อแล้วยังสุข ๓ ประการ ด้วยตั้ง กณณยานจิต คิดประสงค์

เมื่อว่าภิกขุสงฆ์องค์ใดเป็นอธิการวาสสนะ ปกครองรักษาในพุทธศาสนา ซึ่งตั้งอยู่ที่นี่ ในอนาคตไป หน้านี้ตลอดภสสะ หื้อเกะระวังน้ำท่วมมากเกิน อย่าหื้อไ้เป็นสาธานไป ประการหนึ่ง เมื่อจักยกย้ายธัมม สนะนี้ หื้อไปทศิตใดแห่งใดกิตติ ขอนิมนต์ท่านจงถอดยอต ถอดเสา ถอดเอวหนีไปไ้ไ้โดยสัพพะสวัสดิ นิจุจ หนเว เสียงคำ ๕ พัน แก้ว ๕ ถาง รัก ๒ หมั้น เสียงไม้ ๔ ทอน เสียงเงิน ๒๕๐ ทำเอาเอง...”

ถอดความหมายว่า

วันที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๗๐ จุลศักราช ๑๒๔๔ ปีเหมา เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ พรว่าไ้ได้วัน ๗ ข้าพเจ้า พระภิกขุสงฆ์และสทธิวาริกลูกศิษย์ได้พร้อมเพรียงสามัคคิกัน สร้างธรรมาสันหลังนี้ มีศรัทธาเป็นผู้ อุปถัมภ์ พระภิกขุอาภิงเป็นกรรมการประดับตกแต่งก็แล้วเสร็จเรียบร้อย ด้วยกุศลบุญที่สร้างธรรมาสัน ถวาย ขอเป็นสำเภาลำใหญ่ นำข้ามวิภวสงสารให้ถึงนิพพาน และเกิดความสุข ๓ ประการ ตั้งความ ประสงค์ และเมื่อพระสงฆ์องค์ใด เป็นเจ้าอาวาสดูแลปกครองในอาวาสนี้ ในอนาคตเมื่อถึงฤดูฝนช่วง เข้าพรรษาให้เฝ้าระวังน้ำท่วมอย่าให้ธรรมาสันสูญหายไป ประการหนึ่ง เมื่อจะเคลื่อนย้ายธรรมาสันหลังนี้ ไปทศิตใดแห่งไหน ขอให้ท่านจงถอดยอตธรรมาสัน ถอดเสาธรรมาสัน ถอดเอวธรรมาสันไปเทอญ

ธรรมาสันหลังนี้ใช้วัสดุสร้าง ได้แก่ ทองคำ ๕,๐๐๐ , แก้ว จำนวน ๕ ถาง, รัก ๒๐,๐๐๐ , ไม้จำนวน ๔ ทอน และเงินสร้างธรรมาสัน ๒๕๐ บาท

๔. บันทึกการสร้างธรรมาสันวัดกiewหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง บันทึกด้วยอักษรธรรม ล้านนาลงบนแผ่นบังเทศน์ธรรมาสัน

“...มังคละวุฒิ จุลศักราชได้ ๑๒๖๐ ปีสี เบิกสี่ เดือนสิบคำ เมง วันผัดตรงกับวันที่ ๔ เดือนธันวาคม พุทธศักราชได้ ๒๔๗๐ ตัว ปถมะมูลละศักราชทั้ง ๒ คนา สมณะสัทธิ พายในหมายมี สวาธุเจ้าอภิง เจ้า อธิการเป็นเกล้าและก้อมด้วยลักษัษณ์ทั้งหลายมีความเหลื่อมไสยินดีต่อศาสนา ได้บริจาคขับ(ทรัพย์)เป็น เงิน ๕๐ บาท (ห้าสิบ) บาทถ้วน

อุบาสก อุบาสิกา สัทธิธาตอหนึ่งหมายมี พ่อเลี้ยงนายผัด เป็นเกล้าก้อมภรรยา และมารดาญาติพี่น้องผู้ชู้คน ได้มีความเหลื่อมไสยินดีต่อศาสนา ได้มีสัทธิธาเอาไม้มา โชตกะ ๓ ท่อน และบริจาคขับแถม ๑๐๐ บาท (ร้อยบาท) ถ้วน

สัทธิธาครูอุปัฏฐากดินของรองวัด หมายมีท่านขุนคลี่ละคลาม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หมื่นวัด อาจารย์ และชายหญิงทั้งหลาย ได้เลื้อฮ์รายกันตามผู้มีผู้ยาก เป็นเงิน ๑๕๐ บาท (ร้อยห้าสิบ) บาทเสด ในทรัพย์ รายนี้มาร่วมกันเป็นเงิน ๓๐๐ บาท แล้วได้ตกลงก้อมใจกันจ้างเหมาหื้อสล่าสร้างฝั้น ตั้งบ้านเรียนอยู่ บ้าน ภละบาท ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ได้มารับจ้างเหมาจัดธำแปงธัมมาทหลังนี้ สำหรับ ไว้คำฐพุทธศาสนา วัดบ้านกiewหลวงต่อไป แล้วขอหื้อสัทธิธาผู้ชู้ทั้งหลาย ทั้ง ๒ คนา ได้เสพสร้างเสวยมรรค ผละอานิสงส์อันเกิดแก่ธัมมาทหลังนี้ ไปชูปี่ ชูเดือน ทุกวัน ทุกยาม ทุกชาติ ตราบต่อเท่าถึงมหานิพพาน เจ้าเป็นที่แล้ว ขอสมคำมักคำปรารภนาชุเยียงชูประการเทียงแท้ดีหลีเทอะ...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๖๐ ปีเบิกสี่ เดือน ๑๐ คำเมง วันพฤษหบดี ตรงกับวันที่ ๔ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ มีคณะศัทธิธาผู้สร้าง ๒ คณะ คณะแรกมี พระอภิง เจ้าธิการเป็นประธาน พร้อมด้วยคณะ ลูกศิษย์ มีความเหลื่อมไสยินดีต่อพระพุทธศาสนา ได้บริจาคตทรัพย์จำนวน ๕๐ บาทถ้วน คณะที่สองมี พ่อเลี้ยงนายผัด เป็นประธานพร้อมภริยาและมารดาญาติพี่น้องทุกคน มีความเหลื่อมไสยินดีต่อ พระพุทธศาสนา ได้นำไม้มาให้ ๓ ท่อน และบริจาคตทรัพย์อีก ๑๐๐ บาทถ้วน

ศัทธิธาผู้อุปถัมภ์ดูแลวัด มีท่านขุนคลี่ละคลาม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หมื่นวัด อาจารย์และชายหญิง ทั้งหลายได้เรียโรกัน เป็นเงินจำนวน ๑๕๐ บาท รวมเงินเป็นจำนวน ๓๐๐ บาท แล้วได้ตกลงพร้อมใจกัน จ้างเหมาให้นายช่างสร้างฝั้น บ้านพระบาท ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง สร้างธรรมาสันหลังนี้ เพื่อคำฐพระพุทธศาสนา ณ วัดบ้านกiewหลวงต่อไป

แล้วให้ข้าพเจ้า ศัทธิธาผู้สร้างทั้ง ๒ คณะ ได้เสพสร้างเสวยมรรคผล ด้วยอานิสงส์อันเกิดจากการ สร้างธรรมาสันหลังนี้ไปทุกปี ทุกเดือน ทุกวัน ทุกยาม ทุกชาติ ตราบถึงพระนิพพาน ขอให้สมดังคำ ปรารถนาทุกประการเทอญ

๔. บันทึกการสร้างธรรมาสน์วัดวัดดงถาษี อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน บันทึกด้วยอักษรธรรม
ล้านนาลงบนลูกบันไดขั้นสุดท้ายของธรรมาสน์

“...๒๔๗๒ ลัทธิพ่อเลี้ยงน้อยเคิ่ง...”

ถอดความหมายว่า
สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๒ โดยพ่อเลี้ยงน้อยเคิ่ง

๑๐. บันทึกการสร้างตู๋คัมภีร์ธรรมวัดข้าวแต๋นหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ด้านหลังของตู๋คัมภีร์ธรรม

“...สุทินนั วตตเม ทาน มหาโฆฏกาทานฯ จุฬสกราศได้ ๑๒๔๗ ตัว ปดัดบเร้า เดือน ๒ เชียงใหม่เพ็ง
เมงวัน ๗ ไทย กตสี ตีถิ ๑๕ ตัว นาทีติถิ ๒๖ ตัว พระจันทรธนะ... ตติ สะเด๊ะเข้าเทียวเทียม นขัดตฤกษ์กต
ตัว ๓ ชื่อว่า กิติกาเทวตา ปรากฏใน วิสพภปะวีราสี นาที่กตได้ ๑ ตัวฯ ปถมะมหามูลลลัทธิา หมายถึงเจ้า
น้อยสัวไชยเป็นเกล้าพร้อมกัด้วยลูกเต้าหลานเหลน แลพี่น้อง สรพภา ยาติกาวงษาชุนคน ก็ได้บังเกิด
จิตตปัจสาทะอันโยษยั้ง จึงได้ริ้วสร้างยังหิตธัมมลูกนี้ถวายเป็นทานไว้โชตกะวรพุทธศาสนา ๕๐๐๐
พระวัสสาแต่เทือะ...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๔๗ ปดัดบเร้า เดือน ๒ เพ็ง เมืองเชียงใหม่ ศรีทธาผู้สร้างมี เจ้าน้อยสัวไชย เป็นประธาน
พร้อมด้วยลูกหลานเหลนพี่น้องญาติทุกคน ได้เกิดจิตศรัทธาปสาทะอันโยษยั้ง จึงสร้างหีบพระธรรมลูกนี้
ถวายทานไว้คำฐพระพุทศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสาเทอญ

๑๑. บันทึกการสร้างตู๋คัมภีร์ธรรมวัดนาก่วมใต้ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ตู๋ที่ ๑ บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ลงบนบานประตูตู๋คัมภีร์ธรรมด้านใน

“...จุฬศักราชได้ ๑๒๔๕ ตัว ปลี...เล่า เดือน ๔ แรม สิบ ๕ คำ ภาว่าไต้หวัน ๕ ลัทธิพุทธาเป็นเค้าพร้อม... ด้วยลิกยมชผู้ชคน หนพายนอกชผู้ชคน ได้สั่งหิตใส่ธัมมไวัพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ภวสา ขอหื้อได้ถึงสุข ๓ ประการ มีมคคานิพพานเจ้าเป็นยอกแต่เทือ...”

ถอดความหมายว่า

จุฬศักราชได้ ๑๒๔๕ ปี...เล่า แรม ๑๕ คำ เดือน ๔ (เหนือ) ตรงกับวันที่ ๕ มีพระสุภาเป็นประธานพร้อมด้วยคณะลูกศิษย์ทุกคน ได้สร้างหีบใส่ธรรมไวัคำฐพระพุทศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสา ขอให้ถึงความสุข ๓ ประการ มีมรรคานิพพานเป็นที่สุดแต่เทอญ

๑๒. บันทึกการสร้างตู๋คัมภีร์ธรรมวัดนาก่วมใต้ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ตู๋ที่ ๒ บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ลงบนบานประตูตู๋คัมภีร์ธรรมด้านใน

“...ศกราชได้ ๑๒๕๔ ตัว ปลีเมืองเร้า เดือน ๖ แรม ๑ คำ เมงวัน ๓ ไทยเมืองเป้า ปถมมูลลัทธิธาน้อยอภิไชเป็นเค้าพร้อมด้วยสล่าชื้อยาจุมใจ และลูกเต้าพี่น้องญาติกาชคน ได้สั่ง มญจุสยังหิตธัมมลูก ๑ สั่งไวัคำพุทธศาสนา ๕ พันภะวัสสา ของจกเป็น ปกตูปปนิไสประใจคำชยังตนตัวผู้เข้าทงหลายตราบต่อท้าวอดมหารนาพรานเจ้านั้นจกมีเทียงแท้ดีหลินิจจ นิพพาน บรม สุกข์ สุกิณน วัตตเมทาน อรหันดาผลมคคญาณ สนิติโก อริยมตเตยโย บพพชาตาวสาสน์ นิจจ...”

ถอดความหมายว่า

จุฬศักราช ๑๒๕๔ ปีเมืองเร้า แรม ๑ คำ เดือน ๖ (เหนือ) เมงวัน ๓ ไทยเมืองเป้า ศรัทธาผู้สร้าง นายน้อยอภิไช เป็นประธานพร้อมด้วยช่างผู้สร้างชื้อยาจุมใจ และลูก ญาติพี่น้องทุกคน ได้สร้างหีบธรรม ๑ ลูก ไวัคำฐพระพุทศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสา ขอเป็นอุปปนิไสยคำฐตัวข้าพเจ้าทงหลายให้ถึงพระนิพพานเทอญ

๑๓. บันทึกการสร้างตู๋คัมภีร์ธรรมวัดหนองเจือก อำเภอบ้านฝาง จังหวัดลำพูน บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ลงบนประตูด้านในของตู๋คัมภีร์ธรรมวัดหนองเจือก

“...จุฬศักราชได้ ๑๒๖๖ ตัว ปีกาบสี เตือน ๔ เพง เมงวัน ๖ ไทย กัดเมต เป็นที่แล้วแห่ง ทกขิโน ทก หยาดน้ำหมายทาน สัทธาอุบาลิกานางจันแสง นางบัวดา และอ้ายชาย ๓ คนพี่น้องด้วยกัน พร้อมกับ ด้วยญาติกาวงศาหลานเหลน ได้สร้างยัง ธรรมธรรมณู ลูกนี้เป็นทานไว้เป็นที่ทรงยังพระพุทธรูปเจ้า และ พระสธัมมเจ้านี้ ขอหื้อเป็นประใจแก่นิพพานธัมมเจ้าแท้ดีหลี ในปัจจุบันอันนี้ ก็ขอหื้อบุญราศีเืองนี้จง เป็นอุปนิไสยคำชูยังเจ้าเคล้ามูลสัทธา และอนุวาทกะสัทธาญาติกา ขอหื้อได้พล้นจากสัพพะเคราะห์ สัพพะโภย สัพพะจ้งไวยอุปปกร จุงกลาทค้อยจากตนตัวผู้ข้าทั้งหลายทุกภวชาติ อย่าได้รู้ได้เห็นแท้ดีหลี

อิมิ นิ ธรรมธรรมณู สั ทานบุพรมภกศาสนา นิพพาน ปจฺจโย โหนตุ โน นิจุจ...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๖๖ ปีกาบสี เดือน ๔ เพ็ง เมงวัน ๖ ไทย กัดเมต สร้างตู๋คัมภีร์ธรรมเสร็จ น้อมถวาย ทาน อุบาลิกผู้ศรัทธาชื่อ นางจันแสง นางบัวดา และพี่ชาย ทั้ง ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยคณะญาติหลานเหลน ได้สร้างตู๋คัมภีร์ธรรมตั้งเป็นทาน เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป และคัมภีร์ธรรม

ขอให้เป็ปัจจยแก่พระนิพพานในปัจจุบันนี้เทอญ ขอให้อานิสงส์บุญนี้จงเป็นอุปนิสัยคำชูแก่ผู้เป็น ประธาน และคณะญาติผู้ร่วมสร้าง ให้พ้นจากสัพพะเคราะห์ สัพพะภัย สัพพะจัญไรอุปาทว ขอย่าได้รู้พบ เจอ จงค้อยคลาดจากตัวข้าพเจ้าไปทุกชาติด้วยเทอญ ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายตู๋ธรรมคัมภีร์เป็นทาน จง เป็นปัจจยแก่พระนิพพานด้วยเทอญ

๑๔. บันทึกการสร้างตู๋คัมภีร์ธรรมวัดป่าช้างงาม อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา บนลำตัวหีบคัมภีร์ธรรม

“...จุฬศักราช ๑๒๖๗ ตัว ปีดับเป้า เดือน ๓ ออก ๔ ค่ำ สุธาสูงหนานพุ้นเป็นเค้า ภ้อมภริยา ลูกหลานทุกคน ได้สร้างยัง มณฐุ สทาธุ มย พาลเครุก์ สุธนเถนปภามิจิภัก ขกขตา ยคค มคคลเวโชฎก ๕ พัน ภาวะสาดีหลี สุกิน โลกุตล นิพาน ปจโย โหนตุ โน นิจอย่าคาตคาแต่เทือ...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๖๗ ปีดับเป้า ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓ (เหนือ) สุธาสูงหนานพุ้นเป็นประธานพร้อมด้วยภรรยา ลูกหลานทุกคนได้สร้างตู๋ใส่คัมภีร์ธรรม ถวายทานไว้คำฐพระพุทธรศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสา ด้วยอานิสงส์ นี้จึงเป็นปัจจัยแก่พระนิพานด้วยเทอญ

๑๕. บันทึกการสร้างสัตตภัณฑ์วัดแม่แก้ดหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ลงบนแผ่นสัตตภัณฑ์

“...พุทธศักราช ๒๔๗๕ ปีมะเส็ง (เถาะ) เดือน ผละคุณณเพ็ง ได้ทูลทูลาทนภัททโรวันนั้น นามพ่อแก้
ยี่ จุฬิศกรราช ๑๒๔๔ ตัว ปีมะเส็ง เดือน ๖ เพ็ง เมงวัน ๖ ไทดับไก่ ทานกับโรงวันนั้นแล นามแม่อยู่คำ

ปถมะมูลละสัทธาหมานมีพ่อแก้ยี่ บ้านนา(ป่า) ชาง ที่นั้นเป็นเคล้าพร้อมกับด้วยภรรยา ลูกเต้า
หลานพี่น้องทุกคน ก็มีบุพพภาคเจต ๓ ดวง พร้อมยัง จึงได้บอริจากชบของตนออกสั่งจ้างยังสลาวิสนา
พันธ์ยังสัตตภัณฑ์และ เทว ชันดอกถูกมอกดียิ่งล้ำ เพื่อเอาถวายถวายทานไว้คำพุทธศาสนา พระโคตรมะเจ้า
ตราบต่อเท้า ๕๐๐๐ ภาะสา ขอจงได้เป็นประใจผละกุศล ส่วนโลกุตตลธัมม์เจ้ามาแนะนำเอาจิตใจแห่ง
มหามูลละสัทธา ข้าชื่อพ่อแก้ยี่และภรรยา ลูกเต้าหลานเหลนพี่น้องไปตราบต่อเท้าเข้าสู่พระนิพพานเจ้า
เที่ยงแท้เทื่อะ นิจจ สาร์วตนิพพาน บรม สุข - เป็นราคาร้อย ๘๐ รูเพีย...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๒๔๔ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๗๕ เดือน ๖ เพ็ง (เหนือ) พ่อแก้ยี่และแม่อยู่คำ ได้ถวาย
สัตตภัณฑ์พร้อมกับโรงครัว

ศรัทธาผู้สร้างมีพ่อแก้ยี่ บ้านป่าชาง เป็นประธานพร้อมด้วยภรรยา ลูกหลานพี่น้องทุกคน มีเจตนา
๓ ประกอบด้วย ปุพพเจตนา สันนิฏฐาปกเจตนาและอประเจตนา จึงได้บริจาคทรัพย์จ้างช่างสร้าง
สัตตภัณฑ์และชันดอก เพื่อถวายทานไว้คำพระพุทธศาสนาของพระโคตรมะเจ้า ๕๐๐๐ พระวัสสา ของ
ปัจจัยผละกุศลให้จิตใจของข้าพเจ้าชื่อพ่อแก้ยี่ และภรรยา ลูกหลานเหลนพี่น้อง เข้าสู่พระโลกุตระธรรม
จนถึงพระนิพพานด้วยเทอญ จำนวนเงินสร้างสัตตภัณฑ์ ๑๘๐ รูปี

๑๖. บันทึกการสร้างสัตตภัณฑ์วัดสันศรี อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ลงบนชั้นหน้ากระดานส่วนฐานด้านข้างของสัตตภัณฑ์

“...มังคลวดี สรีสวัสดิ จุฬจักรราชได้ ๑๒๗๗ ตัว ปีดับเหมา เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พร้าว่าได้ วัน ๖ ไทย ดับเร้า ได้หื้อเป็นทาน บถมะสมณะสัตถาและมูลลสัตถาทั้งหลายทั้ง ๒ ฝ่ายคณา ทั้งพายใน แลพายนอก พายในหมายมีทุกันธาเป็นเคล้าพร้อมด้วยสิกยมชุตนชอง หนพายนอกหมายมี ป้าหล้า เป็นเคล้า ๑ หลงพัน ๑ เป็นเคล้า พร้อมด้วยลูกเต้าชุกนๆ แล สัตถาจตุทิส อัญญทิส ชุกนๆ ก็ได้พากันก็ ดี ร้าสร้างยังคล้างสัตตภัณฑ์หลังนี้ ทานไว้ค้ำชูศาสนา ๕๐๐๐ ภาวสา จักมี นิพพาน ปจฺจโย โหนตุ นิจฺจ ธุว จิงแต่เทื่อะ...”

ถอดความหมายว่า

จุฬจักรราช ๑๒๗๗ ตัว ปีดับเหมา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ (เหนือ) ตรงกับวันที่ ๖ ของไทย ได้ถวาย สัตตภัณฑ์ มีพระสงฆ์และศรัทธาผู้สร้าง ๒ คณะ คณะแรก มีพระคณาเป็นประธานพร้อมด้วยลูกศิษย์ ทุกองค์ทุกคน คณะที่สอง มีป้าหล้าและหลงพันเป็นประธานพร้อมด้วยลูกหลานทุกคน และศรัทธาทั้ง ๔ ทิศ ๔ ทิศ ทุกคน ได้ร่วมกันสร้างสัตตภัณฑ์หลังนี้ถวายไว้ค้ำชูพระพุทธศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสา ขอจงเป็น ปิจจัยแก่พระนิพพานด้วยเทอญ

๑๗. บันการสร้างสัตตภัณฑ์วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาลงบนด้านหลังแผงสัตตภัณฑ์

“...จุฬศักราชได้ ๑๓๒๕ ตัว ปีสี่หม้า เดือน ๑๑ ออก ๑๓ ค่ำ วัน ๗ ประมุขเสฐิธาหมายมี
พ่อน้อยสุคำเป็นเคล้า และหนานอินแก้ว พร้อมกับด้วยภริยาชื่อนางจัน และพี่น้องลูกหลานทุกคน ก็ได้ยก
สัตตภัณฑ์หลังนี้ไว้กับศาสนาพระโคตมเจ้าตราบต่อเท่า ๕๐๐๐ วัสสา ผู้เข้าทั้งหลายขอความสุขและ
ความเจริญ นิจุ ฐว่ นิพพาน บรม สุข...”

ถอดความหมายว่า

จุลศักราช ๑๓๒๕ ปีหม้า ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ (เหนือ) วันที่ ๗ ศรัทธาผู้สร้างมี พ่อน้อยสุคำเป็น
ประธาน และหนานอิน พร้อมกับนางจันผู้เป็นภริยา และพี่น้องลูกหลานทุกคน ได้ถวายสัตตภัณฑ์หลังนี้
ไว้คำฐพระพุทศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า ๕๐๐๐ พระวัสสา ขอให้ข้าพเจ้าทั้งหลายมีความสุข มีความ
เจริญด้วยเทอญ

๑๘. บันทึกการสร้างลัทธิภิกษุวัดดงฤๅ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน บันทึกด้วยอักษรธรรม
ล้านนาลงบนชั้นหน้ากระดานส่วนฐานของลัทธิภิกษุ

“...พุทธศักราชได้ ๒๔๔๐ ปีเมืองเป้า เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ เมงวัน ๖ ไทย รวงไล้ย ถูกษัตได้ตัว
หมายมีพุทธวงโพธา เป็นเคลำพร้อมกัด้วยสิกขมธุดนธอง และบิตตา มาตา ญาติ ฟีน้องและสัทธาทั้ง
หลายชู้ชู้คน ได้ถวายเป็นทานถึงพระแก้ว ๓ ประการ ว่าสันนี้แท้ดีหลี สุตินน่วตเม ทาน
นิพพาน บจจโย โหนตุ โน นิจจ...”

ถอดความหมายว่า

พุทธศักราช ๒๔๔๐ ปีเมืองเป้า แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ (เหนือ) เมงวัน ๖ ไทย ปีร่วงไล้ มีเจ้าอาวาสชื่อ
พระโพธาเป็นประธานพร้อมกัคณะศิษยานุศิษย์ทุกคน และบิตา มารดา ญาติฟีน้องทุกคน ได้ถวายเป็น
ลัทธิภิกษุหลังนี้แต่พระรัตนตรัย ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายทาน จงเป็นปัจจัยแก่พระนิพพานด้วยเทอญ

บทส่งท้าย

บรรณานุกรม

หนังสือ :

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓.

เชษฐา ดิงสัญชัย. **สังเขปนิยสถานและสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล**. กรุงเทพมหานคร :

มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๖.

สุภาพกรณ์ เครือระยา. **พรรณพฤกษาล้านนาจากพันธุ์กรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม**. เชียงใหม่: วนิดา

การพิมพ์, ๒๕๖๓.

ธวัชชัย ทำทอง. **ศิลปะสกุลช่างลำปาง**. กรุงเทพมหานคร: บางกอกปรินท์, ๒๕๖๖.

พระนคร ปัญญาวิชโร. **วิถีเทศน์ในล้านนา**. เชียงใหม่: หจก. ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗.

พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ. **ตำนานมูลศาสนา**. ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพมหา เจติยา

จารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิปุลมหาเถระ). ลำพูน: ฌัฏฐพลการพิมพ์, ๒๕๕๗.

พระมหานามะเถระ และคณะ. **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**. แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ. พระนครศรีอยุธยา:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____. **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒**. แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระยาประชาภิจักรจักร. **พงศาวดารโยนก**. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี

(ปลื้ม สุจริตกุล). โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๘.

พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: กรม

ศิลปากร, ๒๕๐๙.

_____. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ภูเดช แสนสา. **วัดพระธาตุแหลมลี่ อรัญวาสีเมืองลอง**. เชียงใหม่: ศิริวัฒนากราฟฟิค, ๒๕๖๔.

มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๘๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **พุทธศิลป์ไทยสายสัมพันธ์กับศรีลังกา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

(องค์การมหาชน), ๒๕๖๓.

วรวิญญ์ บุญยสุรัตน์. **งานพุทธศิลป์ล้านนา: คุณค่าและความสำคัญ** บทความในหนังสือ **งานพุทธศิลป์**

ล้านนา, เชียงใหม่: องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๕๓.

..... วิหารล้านนา. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประชุมตำนานล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๕.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรว, ๒๕๕๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๔๓.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมือง, ๒๕๓๔.

งานวิจัย :

พระมหาเสวีชน นริสโร (พันธ์ประโคน) และคณะ. พุทธศิลป์ในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

บทความ :

อดิศักดิ์ ละครเขต. การศึกษาวิเคราะห์อานิสงส์การบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท. **วารสารธรรมทรรณ**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๒๓.

สัมภาษณ์ :

พระครูถาวรนพรัตน์ เจ้าอาวาสวัดศรีนวล (ทุ่งเสียว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. สัมภาษณ์วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๖.

ประวัติผู้เขียน

พระนคร ปญฺญาวชิโร (ปรังฤทธิ)

ประวัติการศึกษา

๒๕๖๒ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๕๖ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาและวรรณกรรมล้านนา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕๕๑ ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน : นักจัดการงานทั่วไป สำนักงานวิทยาเขตเชียงใหม่

หน่วยงานที่สังกัด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก พระอารามหลวง
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

งานวิจัย

๒๕๖๓ งานวิจัยเรื่อง วัดงาม นามมงคล : นวัตกรรมจัดการแหล่งท่องเที่ยววัดนามมงคลตาม
แบบอารยสถาปัตย์ในจังหวัดเชียงใหม่. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ตำแหน่งหัวหน้าโครงการวิจัย)

๒๕๖๐ งานวิจัยเรื่อง การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมล้านนาของชาวไทยวน เมืองเมืงวดี
ประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
(ตำแหน่งหัวหน้าโครงการวิจัย)

๒๕๕๑ งานวิจัยเรื่อง ศักยภาพและบทเรียนของวัดในการดูแลสุขภาพชุมชนจังหวัดเชียงใหม่.
เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
(ตำแหน่งผู้วิจัยร่วม).

๒๕๕๐ งานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการเทศนาธรรมในล้านนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์ทำงานด้านวัฒนธรรม

๒๕๖๓ ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา จังหวัดเชียงใหม่

๒๕๖๐ รางวัลเชิดชูเกียรติ ผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นดีเด่น ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

๒๕๕๕ ผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำฐานข้อมูลวัฒนธรรมไทใหญ่ ชุมชนวัดป่าเป้า โครงการสืบสาน
วัฒนธรรมวิถี ๔ ไท สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่.

๒๕๕๒ ผู้ทรงคุณวุฒิประจำภาคเหนือ การดำเนินโครงการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.

พระทิพย์พนากรณ์ ขยาภินนโท, ดร. (เลาลี)

ประวัติการศึกษา

๒๕๖๕ Doctor of Philosophy, (Linguistics) Mahachulalongkornrajavidyalaya

๒๕๕๒ Master of Arts, (Linguistics) University of Delhi, Indian

๒๕๔๔ พุทธศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

ตำแหน่งปัจจุบัน : ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการ สำนักวิชาการ

หน่วยงานที่สังกัด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก พระอารามหลวง
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

งานวิจัย

๒๕๖๑ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพัฒนาทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ
สำหรับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน กรณีศึกษา อำเภอต๋อยสะเทิด จังหวัดเชียงใหม่.
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๕๔ งานวิจัยเรื่อง ล้านนาคติความเชื่อและสหวิทยาการโดยนักวิชาการตะวันตก
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๕๔ งานวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิง
พุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในล้านนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๕๔ งานวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพโปรแกรมการสอนหลักปฏิบัติสมาธิภาวนาแก่ชาวต่างประเทศ
ด้วยภาษาอังกฤษสำหรับพระสงฆ์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประสบการณ์การทำงาน

๒๕๕๒ – ๒๕๕๓ ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการประจำสำนักงานกิจการนิสิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๒๕๕๔ – ๒๕๕๘ ตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และหัวหน้าฝ่ายวิจัยและวิชาการ
สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๒๕๕๘ – ๒๕๖๖ ตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และวิชาการผู้อำนวยการส่วน
สนับสนุนวิจัยและวิชาการ สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

พระธีรทัต ธีรภทโท (เจ้าใจ)

ประวัติการศึกษา

๒๕๖๐ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๕๔ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน : นักวิจัยอิสระ

หน่วยงานที่สังกัด

วัดบุญนาคร ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

งานวิจัย

๒๕๖๓ งานวิจัยเรื่อง วัดงาม นามมงคล : นวัตกรรมจัดการแหล่งท่องเที่ยววัดนามมงคลตาม

แบบอารยสถาปัตย์ในจังหวัดเชียงใหม่. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ตำแหน่งผู้วิจัยร่วม)

๒๕๖๒ งานวิจัยเรื่อง ประเพณีสลากภัตของคนล้านนา เมืองเมืงวดี ประเทศสาธารณรัฐแห่ง

สหภาพเมียนมา. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์ มานุษยวิทยาสรินธร (องค์การมหาชน).

(ตำแหน่งหัวหน้าโครงการวิจัย)

๒๕๖๐ งานวิจัยเรื่อง การอรรถาธิบายวิถีวัฒนธรรมล้านนาของชาวไทยวน เมืองเมืงวดี

ประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

(ตำแหน่งผู้วิจัยร่วม)

ผศ.ดร. ประทีป พิษทองกลาง

ประวัติการศึกษา

๒๕๕๗ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๕๖ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว)

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕๕๑ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาจิตวิทยา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมวิทยา (สังคมกับพุทธศาสนา)

หน่วยงานที่สังกัด

แผนกวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ผลงานวิจัย

๒๕๖๓ งานวิจัยเรื่อง การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตปัญญาและศาสนธรรมแก่คนไทย. ทนบุญนา
การวิจัยและนวัตกรรมงบประมาณแผ่นดิน(วช.). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

๒๕๕๘ งานวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในล้านนา. งบประมาณ
แผ่นดิน (วช.). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

๒๕๕๔ งานวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์
แหล่งอารยธรรมล้านนาบริเวณแม่น้ำปิง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. ทนวิจัยงบประมาณ
แผ่นดิน (วช.). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ชุมชนก๊วแลน้อย
และก๊วแลหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. งบประมาณแผ่นดิน (วช.).
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

ดร. พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

ประวัติการศึกษา

๒๕๓๓ Ph.D. (Philosophy) S.S.S. University, Varanasi, India.

๒๕๒๙ M.A. (Philosophy) University of Delhi, India.

๒๕๒๖ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เกียรตินิยมอันดับ ๑ สาขาปรัชญา

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

๒๕๒๕ เปรียญธรรม ๙ แม่กองบาลีสนามหลวง

๒๕๒๒ ประกาศนียบัตรครู พิเศษมัธยม (พ.ม.) กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ

๒๕๒๑ ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (พ.กศ.) กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ

ตำแหน่งปัจจุบัน : ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่

หน่วยงานสังกัด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานวิจัย

๒๕๖๔ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาสื่อและนวัตกรรมการสอนแบบบูรณาการครูพระสอนศีลธรรมใน

โรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๕๘ งานวิจัยเรื่อง การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดใน

จังหวัดพะเยา. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

๒๕๕๗ งานวิจัยเรื่อง การสืบค้น และจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดล้านนา.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

๒๕๕๗ งานวิจัยเรื่อง การสำรวจรวบรวมและจัดทำระบบสารสนเทศสำเนาภาพถ่ายพระธรรมคัมภีร์

ใบลานพระนครน่าน. โครงการล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง การสำรวจและอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ วัดน้ำบ่อหลวง (วนาราม)

อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง กิจกรรมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคมโดย

ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น. แผนงานยุทธศาสตร์การวิจัยกับการเรียนการสอน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

๒๕๕๕ งานวิจัยเรื่อง กิจกรรมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคมโดย

ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ดร. อาภากร ปัญโญ

ประวัติการศึกษา

๒๕๒๔ มัธยมศึกษา โรงเรียนสวนบุญญโญปถัมภ์ลำพูน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๒๕๓๓ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ วิทยาลัยเทคนิคลำพูน สาขาวิชาช่างไฟฟ้ากำลัง

๒๕๓๔ ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต กรุงเทพฯ

สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม

๒๕๔๔ ประกาศนียบัตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สาขาวิชาประเมินโครงการ

๒๕๔๗ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่ สาขาวิชาการบริหาร

และประเมินโครงการ

ตำแหน่งปัจจุบัน : นักวิจัยอิสระ

ภูมิลำเนา

๖๔/๗ หมู่ ๔ ตำบลลี อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน

ผลงานวิจัย

๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาข้อกำหนดการอยู่ร่วมกันของชุมชนศีล ๕ ของบ้านพระบาทห้วยต้ม

หมู่ที่ ๘ และบ้านชัยวงษา หมู่ที่ ๒๒ ตำบลนาทราย อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน ระยะที่ ๑.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

๒๕๖๑ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาข้อกำหนดการอยู่ร่วมกันของชุมชนศีล ๕ ของบ้านพระบาทห้วยต้ม

หมู่ที่ ๘ และบ้านชัยวงษา หมู่ที่ ๒๒ ตำบลนาทราย อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน ระยะที่ ๒.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

๒๕๖๓ งานวิจัยเรื่อง วัดครูบาสร้าง: รูปแบบการพัฒนาอารยสถาปัตย์ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ตามรอยครูบาเจ้าศรีวิไชย จังหวัดลำพูน ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการวัดที่

เป็นแหล่งท่องเที่ยวตามแบบอารยสถาปัตย์ในภาคเหนือตอนบน. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดร. ดิเรก อินจันทร์

ประวัติการศึกษา

๒๕๔๐ พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๔๖ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕๖๐ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและสาละวินศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ตำแหน่งปัจจุบัน : นักวิชาการวัฒนธรรม

หน่วยงานสังกัด

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลงานวิจัย

๒๕๕๔ งานวิจัยเรื่อง การจัดทำฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลานและศึกษาประวัติศาสตร์ ชุมชนจากคัมภีร์
ใบลานวัดน้ำจ้ำ ตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

๒๕๕๕ งานวิจัยเรื่อง การทำทะเบียนและศึกษาพระพุทธรูปไม้ วัดดอกเอื้อง อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่. หน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

๒๕๖๒ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาคัมภีร์ใบลาน พับสาและจารึก เพื่อสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยว
เชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาวัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

